

บทที่ 6

สถานการณ์ปัจจุบันของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

ในบทที่ 5 ที่ผ่านมาผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอลำดับการเปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ พร้อมวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมที่มีบทบาทต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ อันเป็นการพิจารณาภาพรวมแล้ว บทที่ 6 นี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ในรายละเอียดของสถานการณ์ที่เป็นอยู่ปัจจุบันของศาสตร์แขนงนี้ โดยผ่านองค์ประกอบต่างๆ รวมทั้งศึกษากลไกการพัฒนาสาขาวิชานิเทศศาสตร์ให้สามารถดำรงอยู่ และเติบโตได้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

สถานการณ์ของการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

จากที่ได้ศึกษาถึงภาพรวมของพัฒนาการหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในช่วงยุคต่างๆ ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 และ 5 ในบทที่ 6 นี้จะเป็นการศึกษาและสำรวจสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจะพิจารณาวิเคราะห์ทั้งตัวแปรต้น และตัวแปรตาม โดยการวิเคราะห์และนำเสนอ จะดำเนินการไปทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพขององค์ประกอบต่อไปนี้ตามลำดับ

1. กลุ่มสถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์
2. สาขาวิชาที่เปิดสอน
3. สถานภาพในโครงสร้างมหาวิทยาลัย
4. ปรัชญา, วัตถุประสงค์ในการศึกษานิเทศศาสตร์
5. การจัดโครงสร้างหลักสูตร
6. รายวิชาที่เปิดสอน
7. คณาจารย์ผู้สอนนิเทศศาสตร์
8. เอกสาร ตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์

1. กลุ่มสถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

ปัจจุบัน สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ สามารถจำแนกเป็นกลุ่มต่าง ๆ โดยอาศัยลักษณะของสถาบัน และหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลเป็นเกณฑ์ในการแบ่งได้ 4 กลุ่มหลัก อันได้แก่

- 1.1 มหาวิทยาลัยของรัฐ ลักษณะการจัดการศึกษาเน้นการสื่อสารมวลชนในเชิงวิชาการ ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยที่สอนด้านนิเทศศาสตร์มีจำนวน 8 แห่ง ได้แก่
 - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 - มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 - มหาวิทยาลัยรามคำแหง

- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- มหาวิทยาลัยบูรพา
- มหาวิทยาลัยนเรศวร

1.2 มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาแนวเทคโนโลยีสารสนเทศ

1.3 มหาวิทยาลัยเอกชน เน้นด้านนิเทศศาสตร์ในเชิงธุรกิจ หรือการสื่อสารการตลาด จำนวน 17 แห่ง ได้แก่

- มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
- วิทยาลัยคริสเตียน
- วิทยาลัยทองสุข
- มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
- วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- มหาวิทยาลัยรังสิต
- มหาวิทยาลัยศรีปทุม
- มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
- มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย
- มหาวิทยาลัยเกริก
- มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร
- มหาวิทยาลัยพายัพ
- วิทยาลัยโยนง
- มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล
- มหาวิทยาลัยสยาม
- มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

1.4 สถาบันอุดมศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งจัดการสอนเพื่อรองรับการพัฒนาท้องถิ่นและความต้องการของตลาดแรงงาน โดยผลิตนักรับนิเทศศาสตร์ไปเป็นผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่ สถาบันราชภัฏ จำนวน 22 แห่ง (จากจำนวนทั้งสิ้น 36 แห่งทั่วประเทศ) ได้แก่

- สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
- สถาบันราชภัฏนครสวรรค์
- สถาบันราชภัฏอุดรธานี
- สถาบันราชภัฏนครราชสีมา
- สถาบันราชภัฏเทพสตรี
- สถาบันราชภัฏฉะเชิงเทรา
- สถาบันราชภัฏเพชรบุรี
- สถาบันราชภัฏนครปฐม
- สถาบันราชภัฏยะลา
- สถาบันราชภัฏพระนคร
- สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
- สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์
- สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์
- สถาบันราชภัฏมหาสารคาม
- สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี
- สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี
- สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
- สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี
- สถาบันราชภัฏสงขลา
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต
- สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา

เมื่อพิจารณาจากตัวเลขในกลุ่มสถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ สถาบันราชภัฏจะเป็นกลุ่มที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์มากที่สุด รองลงไป คือ มหาวิทยาลัยเอกชน กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ และมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐตามลำดับ ซึ่งส่งผลต่อปริมาณของบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ที่จะออกไปปฏิบัติงาน เนื่องจากบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งเป็นที่ต้องการในตลาดแรงงานจะมีจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับบัณฑิตจากสถาบันราชภัฏ และมหาวิทยาลัยเอกชน ซึ่งในปีหนึ่งๆ จะสำเร็จการศึกษาออกไปมากกว่า

ลักษณะการเปิดสอนดังกล่าว แสดงถึงการขยายตัวอย่างกว้างขวางของมหาวิทยาลัยเอกชน อันเป็นการตอบสนองต่อตลาดแรงงานสื่อสารมวลชน ซึ่งต้องการบัณฑิตผู้มีความรู้ทางนิเทศศาสตร์ โดยเฉพาะในสาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ รวมถึงการศึกษานิเทศศาสตร์ในเชิงธุรกิจ ซึ่งเป็นที่ต้องการของทั้งภาครัฐและเอกชน ในขณะที่มหาวิทยาลัยของรัฐจะมีจำนวนน้อยกว่า และมีการขยายตัวช้า อันอาจเนื่องมาจากบทบาทของภาครัฐ โดยเฉพาะนโยบายการศึกษาที่ควบคุมการเพิ่มจำนวนของสถาบันการศึกษาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 ซึ่งส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนผลิตบุคลากรในสาขาดังกล่าวจำนวนมากเพื่อรองรับต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน

สำหรับภาพรวมของพัฒนาการที่เกิดขึ้นในการศึกษาสาขานิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ พบว่า ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ กล่าวคือ จำนวนสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนมีมากขึ้นทั้งในภาครัฐ เอกชน ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวมถึงขยายไปในสถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยหากจำแนกตามการกระจายตัวในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค อาจสามารถแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 12

การกระจายตัวของสถาบันการศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

สถาบันอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (21 แห่ง)	สถาบันอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาค (25 แห่ง)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต วิทยาลัยคริสเตียน วิทยาลัยทองสุข มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย มหาวิทยาลัยสยาม สถาบันราชภัฏพระนคร สถาบันราชภัฏสวนดุสิต สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา สถาบันราชภัฏจันทรเกษม	ภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ (จ.พิษณุโลก) มหาวิทยาลัยพายัพ (จ.เชียงใหม่) วิทยาลัยโยนก (จ.ลำปาง) สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏนครสวรรค์ สถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์ ภาคกลาง สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี สถาบันราชภัฏฉะเชิงเทรา สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยการณ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี สถาบันราชภัฏนครปฐม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (จ.นครราชสีมา) มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล (จ.นครราชสีมา) วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.ขอนแก่น) สถาบันราชภัฏนครราชสีมา สถาบันราชภัฏมหาสารคาม สถาบันราชภัฏอุดรธานี ภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา (จ.ชลบุรี) ภาคใต้ สถาบันราชภัฏยะลา สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี สถาบันราชภัฏสงขลา

จากตาราง พบว่า สถาบันอุดมศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในกรุงเทพฯ มากกว่าส่วนภูมิภาค และในภาคใต้มีเพียงสถาบันราชภัฏ 3 แห่งเท่านั้นที่เปิดสอนนิเทศศาสตร์ ส่วนกลุ่มสถาบันอุดมศึกษาอื่นยังไม่เปิดสอนในสาขาดังกล่าว อันแสดงถึงแนวโน้มว่า ตลาดแรงงานสื่อสารมวลชนยังต้องการบัณฑิตในสาขานี้ก็เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในส่วนภูมิภาค ดังนั้น การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จึงน่าจะมีทิศทางขยายตัวได้อีกมาก ดังตัวอย่างเช่น สถาบันวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 8 ลำปาง ซึ่ง วชิรา รินทร์ศรี ได้วิจัยและสรุปถึงปัญหาการขาดแคลนบุคลากรมืออาชีพว่า สถาบันวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 8 ลำปาง ประสบปัญหาด้านบุคลากรที่จบการศึกษานิเทศศาสตร์มีน้อยมาก บุคลากรที่มีอยู่ไม่สามารถผลิตรายการได้เอง เป็นเพียงผู้ประสานงาน และร่วมผลิตรายการกับผู้จัดรายการท้องถิ่นบางรายการเท่านั้น (วชิรา รินทร์ศรี, 2537 : 102)

สถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในระยะหลัง คือ นับแต่ช่วงยุคที่ 3 (พ.ศ.2514-2527) และยุคที่ 4 (พ.ศ.2528-2538)เจริญรอยตามหลักสูตรของสถาบันแรกที่เปิดสอนในศาสตร์ดังกล่าว โดยเฉพาะตามแบบอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจากในการร่างหลักสูตรเพื่อดำเนินการสอน ยังคงอาศัยนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิจาก 2 สถาบันการศึกษานี้เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำ (ถิรพันธ์ อนุวัชศิริวงศ์, 2533 : 28) ดังตัวอย่างเปรียบเทียบรายชื่อวิชาระหว่างหลักสูตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับปีการศึกษา 2540 กับหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเอกชนที่เปิดในช่วงการขยายตัว พบว่า รายวิชาส่วนใหญ่ไม่มีความแตกต่างกัน ดังนี้

ตารางที่ 13

เปรียบเทียบรายชื่อวิชา

หลักสูตรวารสารศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2540

หลักสูตรนิเทศศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ปีการศึกษา 2540

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
วส.200 ความรู้เบื้องต้นทางการสื่อสาร	-
วส.201 กฎหมายสื่อสารมวลชน	CA.205 กฎหมายสื่อสารมวลชน
วส.210 วารสารศาสตร์เบื้องต้น	MC.101 การหนังสือพิมพ์เบื้องต้น
วส.211 หลักการรายงานข่าว	-
วส.230 ความรู้เบื้องต้นทางวิทยุและโทรทัศน์	MC.102 ความรู้เบื้องต้นทางวิทยุกระจายเสียง MC.201 ความรู้เบื้องต้นทางโทรทัศน์
วส.250 การประชาสัมพันธ์เบื้องต้น	PR.201 การประชาสัมพันธ์เบื้องต้น
วส.260 การโฆษณาเบื้องต้น	PR.202 การโฆษณาเบื้องต้น
วส.270 ความรู้ทั่วไปทางภาพยนตร์	-
วส.271 การถ่ายภาพ 1	-
วส.300 ทฤษฎีการสื่อสาร	CA.101 ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน
วส.301 การสื่อสารและสาธารณคดี	PR.305 ประชามติกับการโฆษณาชวนเชื่อ
วส.302 ความรู้เบื้องต้นทางวิจัยการสื่อสาร	PR. 401 การวิจัยด้านการสื่อสาร
วส.400 เทคโนโลยีทางการสื่อสาร	-

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
วส.206 วาวิทยา	CA.201 การพูดในที่ชุมชน
วส.303 การบริหารการสื่อสาร	-
วส.304 การวางแผนและกลยุทธ์การสื่อสาร	-
การสื่อสารและมนุษยสัมพันธ์ในองค์กร	PR.306 พฤติกรรมองค์การกับการสื่อสาร
วส.212 การรายงานข่าวชั้นสูง	MC. 203 การสื่อข่าวและการเขียนข่าวหนังสือพิมพ์
วส.213 การถ่ายภาพวารสารศาสตร์	MC.410 ภาพข่าวหนังสือพิมพ์
วส.216 เทคโนโลยีทางการพิมพ์	-
วส.310 การเขียนบทบรรณาธิการและบทความ	MC.412 การเขียนบทบรรณาธิการและบทวิจารณ์
วส.311 การบรรณาธิกรณหนังสือพิมพ์	MC.410 การบรรณาธิกรณหนังสือพิมพ์
วส.312 การออกแบบจัดหน้าสิ่งพิมพ์	MC.411 การจัดและตกแต่งหน้าสิ่งพิมพ์
วส.230 การเขียนบทวิทยุและโทรทัศน์	MC.305 การเขียนบท
วส.232 ข่าววิทยุและโทรทัศน์	MC.301 ข่าววิทยุกระจายเสียง MC.302 ข่าวโทรทัศน์
วส.330 การผลิตรายการวิทยุ 1	MC.308 การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง 1
วส.331 การผลิตรายการโทรทัศน์ 1	MC. 309 การผลิตรายการโทรทัศน์ 1
วส.430 การบริหารงานวิทยุและโทรทัศน์	MC.425 การบริหารสถานีวิทยุกระจายเสียง MC.426 การบริหารสถานีโทรทัศน์
วส.251 การเขียนเพื่อการประชาสัมพันธ์	PR.302 หลักการประชาสัมพันธ์
วส.351 การประชาสัมพันธ์ของรัฐและธุรกิจ	PR.308 การประชาสัมพันธ์องค์การรัฐบาล
วส.450 สื่อการประชาสัมพันธ์	PR.311 การใช้เครื่องมือสื่อสารเพื่อการ ประชาสัมพันธ์
วส.451 การวิจัยเพื่อการประชาสัมพันธ์	PR.406 การวิจัยด้านการประชาสัมพันธ์
วส.452 การวางแผนการประชาสัมพันธ์	PR.404 การวางแผนงานประชาสัมพันธ์
วส.453 การบริหารงานประชาสัมพันธ์	-
วส.361 การวางแผนสื่อโฆษณา	PR.313 การวางแผนและจัดสื่อโฆษณา
วส.362 การสร้างสรรค์งานโฆษณา	PR.314 การสร้างสรรค์งานโฆษณา
วส.461 การวิจัยการโฆษณา	PR.411 การวิจัยด้านการโฆษณา
วส.462 การบริหารงานโฆษณา	-
วส.463 การวางแผนรณรงค์โฆษณา	PR.410 การรณรงค์เพื่อการโฆษณา
กต.201 หลักการตลาด	MK.201 หลักการตลาด
วส.272 เทคนิคภาพยนตร์	-
วส.273 การเขียนบทภาพยนตร์	-
วส.274 การถ่ายทำภาพยนตร์	-
วส.476 ทฤษฎีภาพยนตร์	-

*มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ไม่เปิดสอนในสาขาวิชาการภาพยนตร์

2. สาขาวิชาที่เปิดสอน

สถานภาพปัจจุบันของสาขาในหลักสูตรนิเทศศาสตร์

นับตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งจนถึง พ.ศ.2540 การศึกษานิเทศศาสตร์ประกอบด้วย 10 สาขา เรียงตามลำดับจำนวนที่มีการเปิดสอน ได้แก่

1. สาขาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ สอนในทุกสถาบันที่จัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ (ยกเว้นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี)
2. สาขาการหนังสือพิมพ์หรือวารสารศาสตร์ จำนวน 13 แห่ง ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วิทยาลัยโยนง มหาวิทยาลัยสยาม มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล และมหาวิทยาลัยรังสิต และใช้ชื่อภาควิชาวารสารศาสตร์ 5 แห่ง โดยมหาวิทยาลัยที่ใช้ชื่อสาขาวารสารศาสตร์จะเป็นมหาวิทยาลัยเอกชนแทบทั้งสิ้น ได้แก่ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ยกเว้นสถาบันราชภัฏซึ่งใช้ชื่อ ภาควิชาวารสารศาสตร์ แต่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
3. สาขาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ มหาวิทยาลัยที่เปิดสอนสาขาดังกล่าวมี 11 แห่ง เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเอกชน 6 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยรังสิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย และมหาวิทยาลัยกรุงเทพ และสถาบันราชภัฏก็เปิดสอนในสาขานี้ด้วย
4. สาขาภาพยนตร์ ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ ภาพยนตร์และภาพนิ่ง เปิดสอนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยรังสิต และสถาบันราชภัฏ
5. สาขาสื่อสารมวลชน เปิดสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง
6. สาขาการจัดการสารสนเทศ เปิดสอนที่มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยรังสิต และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
7. สาขานิเทศศาสตร์ธุรกิจ, การบริหารการสื่อสาร หรือการสื่อสารการตลาด เปิดสอนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
8. สาขาศิลปการแสดง เปิดสอนที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
9. สาขาอาชีวศึกษา เปิดสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
10. สาขานิเทศศิลป์ เปิดสอนที่มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC)

ข้อสังเกตต่อสถานภาพของสาขาวิชาด้านนิเทศศาสตร์

1) จำนวนสาขาวิชาที่เปิดสอนในคณะนิเทศศาสตร์

เมื่อพิจารณาปริมาณการเปิดสอนในสาขาต่าง ๆ ทั้ง 10 สาขา สามารถเรียงสาขาวิชาได้ตามลำดับจำนวน ดังนี้

1. สาขาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์	22	แห่ง
2. สาขาการหนังสือพิมพ์ วารสารศาสตร์	13	แห่ง
3. สาขาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์	11	แห่ง
4. สาขาวิชาสื่อสารมวลชน	7	แห่ง
5. สาขาภาพยนตร์ ภาพนิ่ง วิทยุทัศน์	6	แห่ง
6. สาขาการจัดการสารสนเทศ	3	แห่ง
7. สาขานิเทศศาสตร์ธุรกิจ การบริหารการสื่อสาร	3	แห่ง
8. สาขาศิลปการแสดง	2	แห่ง
9. สาขาวาริชวิทยา	1	แห่ง
10. สาขานิเทศศิลป์	1	แห่ง

จากตัวเลขดังกล่าวพบว่า สาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์เป็นสาขาวิชาที่ได้รับความนิยมและมีการขยายตัวสูงสุด โดยเปิดสอนในแทบทุกมหาวิทยาลัยที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ เฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัยเอกชนที่เปิดใหม่นับแต่ช่วงยุคที่ 3 เป็นต้นมา อันแสดงถึงการตอบสนองต่อการขยายตัวของธุรกิจแขนงดังกล่าว สาขาที่เปิดสอนมากในอันดับรองลงไปยังคงเป็นสาขาวิชาที่ให้ความสำคัญกับสื่อเป็นหลัก ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ และสื่อสารมวลชน ในขณะที่สาขาซึ่งไม่ได้มุ่งขยายตัวตามสื่อ แต่เป็นการใช้การสื่อสารมวลชนประยุกต์เข้ากับศาสตร์หรือวิชาชีพด้านอื่นจะขยายตัวน้อยกว่า อันแสดงว่า ตั้งแต่แรกเริ่มดำเนินการจนถึงปัจจุบัน การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทยยังคงไม่ให้ความสำคัญต่อการดิ่งนิเทศศาสตร์เข้าไปเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์กับวิชาการด้านอื่นมากนัก

2) การจำแนกภาควิชาการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์

เป็นที่น่าสังเกตว่า บางมหาวิทยาลัยเล็งเห็นว่า การโฆษณาและประชาสัมพันธ์มีความเกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกัน จึงได้จัดสาขาการโฆษณากับสาขาการประชาสัมพันธ์รวมเป็นภาควิชาเดียวกัน โดยใช้ชื่อ “ภาควิชาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์” ได้แก่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต อย่างไรก็ตาม พบว่า มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่จะแยกสาขาโฆษณาออกจากสาขาประชาสัมพันธ์

การพิจารณาแยก 2 สาขานี้ออกจากกัน เหตุผลที่เป็นไปได้ประการหนึ่งอาจเนื่องมาจากผู้มีบทบาทในการบริหารหลักสูตรมองว่า แนวทางการดำเนินการของทั้ง 2 สาขา รวมทั้งปรัชญาเบื้องหลังมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การโฆษณาจะมุ่งไปที่วัตถุประสงค์ในเชิงธุรกิจ การสร้างรายได้ การเพิ่มยอดจำหน่ายสินค้าหรือบริการ ส่วนการประชาสัมพันธ์ให้ความสำคัญต่อการสร้างภาพจน์

ขององค์กรหรือสินค้า โดยมีได้เน้นผลประโยชน์เฉพาะหน้าในเชิงปริมาณ แต่มุ่งสร้างความเข้าใจอันดี ขจัดความขัดแย้ง ซึ่งนำไปสู่ผลประโยชน์ในระยะยาว

ส่วนเหตุผลในการจัดตั้ง 2 สาขาวิชานี้รวมกัน อาจเนื่องจากการพิจารณาที่เครื่องมือ และการปฏิบัติงาน ซึ่งความเหมือนกันของทั้ง 2 กลุ่มนี้ คือต่างใช้สื่อมวลชนแขนงอื่นเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจ และสื่อวัตถุประสงค์ที่ต้องการขององค์กรหรือหน่วยงานไปยังสาธารณชน อันนำไปสู่ผลลัพธ์ตามที่องค์กรดังกล่าววางไว้

3) การเปิดสอนแต่ละสาขากับยุคต่าง ๆ ของนิเทศศาสตร์

ก) ยุคที่ 1 (พ.ศ.2482-2490) และยุคที่ 2 (พ.ศ.2491-2513)

มหาวิทยาลัยที่เปิดสอนนิเทศศาสตร์ในช่วง 2 ยุคแรก จะเปิดสอนแทบทุกภาควิชา เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่สอนในทุกสาขา รวมถึงวาทวิทยาซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาแห่งเดียวที่สอนในสาขาดังกล่าว ส่วนมหาวิทยาลัยที่เปิดดำเนินการในยุคที่ 3 และ 4 (พ.ศ.2514-2538) แทบทุกมหาวิทยาลัยจะเปิดสอนภาควิชาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ในขณะที่เปิดสอนด้านหนังสือพิมพ์ และภาพยนตร์น้อยลงโดยเฉพาะในกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน แต่เน้นไปที่การสื่อสารการตลาดมากขึ้น อันเป็นแนวโน้มการให้ความสำคัญต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ที่ปรับตัวเข้าไปในแวดวงธุรกิจมากขึ้น

ข) ยุคที่ 3 (พ.ศ.2514-2527) และยุคที่ 4 (พ.ศ.2528-2538)

สาขาวิชาใหม่ที่เปิดดำเนินการในช่วงการขยายตัวของเศรษฐกิจนับแต่ พ.ศ. 2532 คือ นิเทศศาสตร์ธุรกิจ หรือสื่อสารการตลาด เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์และรายวิชาที่เปิดสอนในสาขาดังกล่าวจะมุ่งการตอบสนองความต้องการของธุรกิจ ด้วยสภาพปัจจุบันที่สังคมกำลังต้องการนักนิเทศศาสตร์ที่มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถจัดระบบการสื่อสารมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อองค์กรและสังคม โดยเน้นด้านธุรกิจสมัยใหม่ และผลิตบัณฑิตผู้มีความสามารถในการแข่งขันธุรกิจ มีความสามารถในการวิจัยและพัฒนา รวมทั้งเข้าใจต่อธุรกิจแนวใหม่ เช่น การจัดทำนิตยสารข้อมูล การเปิดบริการข้อมูล รวมถึงการขยายบริการด้านข้อมูลทางการตลาดที่สำคัญ

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า แนวโน้มการศึกษาเข้าหาสื่อแต่ละประเภทจะน้อยลง แต่การศึกษานิเทศศาสตร์จะปรับเข้ากับธุรกิจมากขึ้น ทั้งนี้ อาจเนื่องจากผู้ประกอบการด้านธุรกิจเห็นความสำคัญของการใช้การสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารการตลาดเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบการ

ค) ยุคที่ 5 (พ.ศ.2539-2540)

สาขาวิชาใหม่ที่เกิดในยุคที่ 5 คือ เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นการจัดหลักสูตรในลักษณะสหวิทยาการ ที่เน้นเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นฐานความรู้ ก่อนเข้าศึกษาเฉพาะในงานสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีซึ่งเปิดสอนสาขาดังกล่าว นับเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกที่จัดวิทยาการก่อนการเปิดดำเนินการสอนจริง โดยผ่านการระดมความรู้ความคิดเห็นจากนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ นักเทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อมวลชน และผู้บริหารระดับสูงในภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้อง

กับสื่อมวลชนร่วมให้ความเห็นและข้อเสนอแนะการเปิดดำเนินการสอนสาขาดังกล่าวซึ่งได้ให้ข้อเสนอแนะในการเปิดดำเนินการ โดยให้ความสำคัญของเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทต่อทุกแวดวงวิชาชีพ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ละเลยที่จะนำเทคโนโลยีดังกล่าวมาใช้พัฒนาท้องถิ่น และการปลูกฝังจริยธรรมภายในของผู้ปฏิบัติงานไปพร้อมกันด้วย

อย่างไรก็ตาม บรรดาผู้ประกอบการด้านสื่อมวลชนก็ยังคงมีแนวคิดว่า ควรศึกษาในลักษณะที่สัมพันธ์กับสื่อและปัจจัยแวดล้อมทางสังคมเป็นสำคัญ จึงพยายามเสนอแนะรายวิชาที่เกี่ยวกับสื่อ เช่นเดียวกับการศึกษาของสถาบันการศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์อื่นๆ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข รายงานสรุปวิทยาพิจารณา หลักสูตรวิทยาการสารสนเทศ)

4) สถานภาพของสาขาวิชาวิทยา

ภาควิทยา หมายถึง สาขาวิชาที่มุ่งจะศึกษาและวิจัยโดยตรงเกี่ยวกับพฤติกรรมและการพูดเพื่อการสื่อสารของมนุษย์ โดยครอบคลุมการพูดทุกประเภทและทุกระดับ เช่น หลักการพูด วาทศิลป์ วาทศาสตร์ วาทนิพนธ์ ภาควิทยานับเป็นรากฐานความคิดซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์เมื่อเกิดมหาวิทยาลัยแห่งแรก ๆ ของโลก ถือเป็นศิลปะพื้นฐานของการศึกษาวิชาชีพชั้นสูงในยุคต่อมา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันเดียวที่เปิดสอนภาควิทยาและสื่อสารการแสดง โดยเปิดพร้อมการยกระดับเป็นคณะเมื่อปี พ.ศ.2516 โดยมีนักศึกษาเรียนเป็นวิชาโทปี พ.ศ.2519 ศึกษาใน 5 กลุ่มย่อย คือ

1. กลุ่มวิชาทฤษฎีพื้นฐาน ประกอบด้วย วิชาหลักการโต้แย้งแสดงเหตุผล จิตวิทยาการพูด และการฟัง การพูดเพื่อโน้มน้าวใจ

2. กลุ่มวิชาการสื่อสารระหว่างบุคคล ได้แก่ วิชาการสื่อสารระหว่างบุคคล และ การสื่อสารต่างวัฒนธรรม

3. กลุ่มวิชาการสื่อสารในกลุ่มและองค์กร ได้แก่ วิชาหลักการและเทคนิคของการประชุม การพูดเพื่อธุรกิจ วาทนิเทศในองค์กร

4. กลุ่มวิชาการสื่อสารหน้าที่ชุมชน ได้แก่ วิชาการพูดหน้าที่ชุมชน การร่างสุนทรพจน์ การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อการพูดและการนำเสนอ

5. กลุ่มวิชาประยุกต์ ได้แก่ วิชาการบริหารกิจกรรมการฝึกอบรม การฝึกงานเสริมประสบการณ์ และการศึกษาเฉพาะราย

(กิตินันท์ อนวัชศิริวงศ์ , 2534 : 188-189)

ในประเทศไทย มีการศึกษาด้านภาควิทยาในสถาบันอุดมศึกษาเป็นเวลานานแล้ว แต่แรกอยู่ในหลักสูตรวิชาภาษาไทย จนกระทั่งใน พ.ศ.2516 ซึ่งคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดตั้งภาควิชาภาควิทยาและสื่อสารการแสดงขึ้นเป็นครั้งแรก หลังจากที่ในสถาบันอุดมศึกษาอื่นและสถาบันราชภัฏทุกแห่งยังคงเปิดการสอนวิชานี้โดยสังกัดภาควิชาภาษาไทย (จ่านง วิบูลย์ศรี, ดิสทัต โรจนลักษณ์, 2539 : 18) อนึ่ง โดยในการเปิดสอนสาขาวาทยวิทยา นักวิชาการผู้มีความสำคัญในการร่างหลักสูตร คือ จ่านง วิบูลย์ศรี ซึ่งสำเร็จการศึกษาด้านภาควิทยาจากประเทศสหรัฐ

อเมริกา (M.A. จาก University of Hawaii และ Ph.D. จาก University of Denver) จึงอาจกล่าวได้ว่า การศึกษาวาทวิทยาในประเทศไทยได้รับอิทธิพลด้านแนวคิดจากสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญ

เป็นที่น่าสังเกตว่า สาขาวิชาวาทวิทยา แม้จะเป็นสาขาวิชาเก่าแก่ กลับมีการขยายตัวน้อยที่สุดในบรรดาสาขานิเทศศาสตร์ทั้งหมด กล่าวคือ มีการจัดสอนเพียงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งนี้ อาจเนื่องจากสาขานี้ไม่มีลักษณะสัมพันธ์กับสื่อมากนัก จึงไม่จัดเป็นสาขาหนึ่งในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ แต่จะแทรกเป็นรายวิชาย่อยสังกัดภาควิชาหรือคณะอื่น ในลักษณะการเป็นเครื่องมือเสริมให้กับศาสตร์แขนงอื่น เช่น อักษรศาสตร์ มนุษยศาสตร์ หรือศิลปศาสตร์ ดังนั้น การเติบโตของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน จึงไม่มีผลทำให้สาขาวิชานี้มีการขยายตัวตามไปด้วย อีกทั้งนักวิชาการซึ่งสำเร็จด้านวาทวิทยาโดยตรงยังคงมีจำนวนน้อย ดังตัวอย่างจากรายชื่ออาจารย์ประจำภาควิชาวาทวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2540 มีเพียง 9 คน

ต่อสภาพการดังกล่าว จ้านง วิบูลย์ศรี และดิศทัต โรจนาลักษณ์ ได้สำรวจวิจัย พบว่า แม้สาขาวิชาวาทวิทยาจะเป็นศาสตร์ที่น่าสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อนิสิตนักศึกษามาก แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นอันมีผลต่อการขยายตัวของสาขานี้คือ การบริหารหลักสูตร การขาดความพร้อมในการสอนของอาจารย์ ปัจจัยสนับสนุนการสอน งบประมาณ สื่อและโสตทัศนูปกรณ์ประกอบการสอน รวมถึงจำนวนอาจารย์ประจำที่ไม่เพียงพอ ต้องจัดหาอาจารย์พิเศษผู้มีทักษะและความชำนาญในแขนงนี้มาเป็นผู้สอน จึงทำให้สาขาวิชาวาทวิทยาไม่มีการขยายตัวมากเท่ากับสาขาอื่น

(จ้านง วิบูลย์ศรี และดิศทัต โรจนาลักษณ์, 2539 : 26)

3. สถานภาพในโครงสร้างมหาวิทยาลัย

ลักษณะการบริหารหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในปัจจุบันของไทย จำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1.1 การจัดการบริหารในลักษณะเป็นคณะอิสระ มีจำนวน 17 แห่ง โดยใช้ชื่อคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน 1 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และใช้ชื่อคณะนิเทศศาสตร์ จำนวน 16 แห่ง ได้แก่

1. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
3. มหาวิทยาลัยบูรพา
4. มหาวิทยาลัยนเรศวร
5. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
6. สถาบันราชภัฏ
7. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
8. วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
9. มหาวิทยาลัยรังสิต
10. มหาวิทยาลัยศรีปทุม
11. มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย

12. มหาวิทยาลัยเกริก (ใช้ชื่อคณะนิเทศศาสตร์และศิลปศาสตร์)
13. มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
14. มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล
15. มหาวิทยาลัยสยาม
16. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
17. วิทยาลัยโยนง

1.2 การจัดการบริหารโดยสังกัดคณะอื่น จำนวน 9 แห่ง ได้แก่

- สังกัดคณะมนุษยศาสตร์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง(สาขาสื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
- สังกัดคณะบริหารธุรกิจ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร, มหาวิทยาลัยรามคำแหง(สาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์)หรือสถาบันราชภัฏ
- สังกัดคณะสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยพายัพ)
- สังกัดคณะศิลปศาสตร์ (สถาบันราชภัฏ)
- รูปแบบที่แตกต่างออกไป คือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งสังกัดสาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักเทคโนโลยีสังคม

จากลักษณะการบริหารจัดการหลักสูตรดังกล่าว พบว่า การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในไทยส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปการเป็นคณะอิสระ โดยเฉพาะในสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เปิดใหม่จะจัดการสอนโดยสังกัดคณะนิเทศศาสตร์ทั้งสิ้น ซึ่งอาจแสดงถึงนัย 2 ประการ คือ ความมั่นคงในการเป็นศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การผ่อนคลายนโยบายระเบียบควบคุมในการเปิดสอนและก่อตั้งเป็นคณะเพื่อรองรับความนิยมเข้าศึกษาซึ่งทวีจำนวนขึ้น โดยเหตุผลหลักน่าจะมาจากประการหลังโดยพิจารณาจากข้อมูลการขยายตัวของธุรกิจสื่อสารมวลชนที่ได้กล่าวในบทที่ผ่านมา

ตารางที่ 14

เปรียบเทียบรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ของสถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดคณะต่าง ๆ

มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ (คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน)	มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีมหานคร (คณะบริหารธุรกิจ)	มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีสุรนารี (สำนักเทคโนโลยี สารสนเทศ)	มหาวิทยาลัยพายัพ (คณะสังคมศาสตร์)
- สิ่งพิมพ์เฉพาะวงการ - สัมมนาหนังสือพิมพ์กับ สังคม - การวางแผนประชา สัมพันธ์และการรณรงค์ - การใช้เครื่องมือเพื่อการ ประชาสัมพันธ์ - การวิเคราะห์ผู้รับสาร - สื่อมวลชนเพื่อการ ศึกษา - ฉากและอุปกรณ์ ประกอบฉากเพื่องาน โทรทัศน์	- พฤติกรรมผู้บริโภค - การสื่อสารการตลาด - การบริหารงานโฆษณา และประชาสัมพันธ์ - การจัดการผลิตงาน โฆษณา - การประชาสัมพันธ์ สำหรับธุรกิจ - การวางแผนงาน ประชาสัมพันธ์ - การบริหารงานวิทยุและ โทรทัศน์	- เทคโนโลยีการผลิตสื่อ มวลชน - เทคโนโลยีการสื่อสาร สังคมและประชานิเทศ - เทคโนโลยีการสื่อสาร ทางการเมือง - เทคโนโลยีการจัด รายการสื่อสารมวลชน - หลักการออกแบบและ การสร้างสาร	- การใช้ภาษาไทยเพื่อ การสื่อสาร - การสื่อสารกับสังคม - การสื่อสารระหว่าง บุคคล - การสื่อสารกลุ่มและ เทคนิคการประชุม

สำหรับสถาบันที่ยังคงสังกัดคณะอื่นมักเป็นสถาบันในสังกัดของรัฐ และเปิดดำเนินการในระยะแรกของการก่อตั้งของสาขานิเทศศาสตร์ รวมทั้งปรัชญาในการสอนก็ยังคงมองว่า การสื่อสารมวลชนเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์แขนงอื่นอยู่

โดยลักษณะการจัดรายวิชาจะมีลักษณะสัมพันธ์กับปรัชญาเบื้องต้นของคณะ ซึ่งมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาในคณะนิเทศศาสตร์ จะเน้นความสำคัญของการศึกษาสื่อ ส่วนสถาบันการศึกษาที่สังกัดคณะบริหารจะเน้นปรับประยุกต์ใช้สื่อเข้ากับการตลาดหรือธุรกิจ หรือสถาบันที่สังกัดคณะมนุษยศาสตร์ หรือศิลปศาสตร์ก็จะศึกษาในลักษณะของการเชื่อมโยงกับการศึกษาด้านคุณค่า และความสัมพันธ์กับตัวบุคคล ดังข้อมูลรายชื่อวิชาในแต่ละคณะที่ปรากฏในตารางที่ 14

4. ปรัชญาและวัตถุประสงค์ในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์

4.1) กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ

ในช่วงแรกของการเปิดดำเนินการสอนด้านนิเทศศาสตร์ สถาบันที่เปิดสอนอันได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้วางแนวปรัชญาในการศึกษานิเทศศาสตร์ไว้ 2 ประการ อันเป็นการมุ่งตอบสนองต่อความต้องการแรงงานในภาครัฐ คือ

1. เป็นการผลิตบุคคลไปรับราชการ หรือ เพื่อไปพัฒนาประเทศ
2. เป็นหลักสูตรเพื่อผลิตนักวิชาชีพทางการสื่อสารมวลชน

จวบจนถึง พ.ศ.2540 ปรัชญาการสอนด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยยังไม่แตกต่างไปจากแนวคิดแรกเริ่มในการเปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ.2482 แสดงถึงการยึดติดกับแนวคิดและวัตถุประสงค์ดั้งเดิม โดยมุ่งตอบสนองต่อการขยายตัวของตลาดและความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ปรัชญาการสอนของนิเทศศาสตร์ นับแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันก็ยังคงเหมือนเมื่อแรกก่อตั้ง เช่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2540 ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ว่าเพื่อ

1. มุ่งความเป็นเลิศทางวิชาการ ผลิตบัณฑิตให้มีศักยภาพ ประสิทธิภาพ มีจริยธรรมและจรรยาบรรณ
2. มุ่งพัฒนาความรู้ด้านวิชาชีพชั้นสูง
3. แบ่งเบาภาระของภาครัฐในการจัดการอุดมศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ

เนื้อหาโดยรวมของปรัชญาการสอนในปีการศึกษา 2540 ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพบว่า ไม่แตกต่างไปจากปรัชญาการสอนในระยะแรก คือ เป็นการผลิตบัณฑิตให้มีทักษะความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะไปปฏิบัติด้านสื่อมวลชนได้ และพบว่า ปรัชญาการสอนด้านนิเทศศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไม่ได้เน้นด้านสังคมศาสตร์นัก แต่จะระบุถึงการพัฒนาทักษะความรู้เพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ และตอบสนองการพัฒนาจากภาครัฐเป็นสำคัญ

หรือในการศึกษาตามหลักสูตรวารสารศาสตร์บัณฑิต ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในระยะแรก ซึ่ง สมควร กวียะ นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนผู้มึบบทบาทในการร่างหลักสูตรวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวถึงปรัชญาการเปิดสอนในสาขาดังกล่าวว่ามีแรงดลใจจากการมองเห็นความสำคัญของการสื่อสารมวลชนที่มีต่อชีวิต และสังคม ทั้งในแง่ของการดำเนินงานและการพัฒนาขององค์กรและสังคม

“...ประเทศไทยยังล่าหลังในเรื่องนี้ เพราะยังขาดวิสัยทัศน์
จำเป็นจะต้องสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ จินตนาการ และ
ความมุ่งมั่นพยายามในด้านการสื่อสารมวลชน...”

(สัมภาษณ์ สมควร กวียะ, 4 พฤศจิกายน 2541)

และหลักสูตรในปีการศึกษา 2540 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็กำหนดวัตถุประสงค์ไว้คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ

....เพื่อให้การศึกษา อบรม ฝึกฝนและวิจัยทางวารสารศาสตร์และ
สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์
โฆษณาและการประชาสัมพันธ์แก่นักศึกษา ให้มีความรู้ ความ
ชำนาญ สามารถวินิจฉัย และตัดสินใจปัญหาในสังคมในส่วนที่
เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปใช้ในการประกอบ
วิชาชีพสื่อสารมวลชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม รวมทั้ง
เป็นผู้นำสังคม เข้าใจปรัชญาวิชาชีพวารสารศาสตร์ มีจริยธรรม
และสำนึกต่อสังคม มีความรอบรู้และทักษะในวิชาชีพ

จากปรัชญาการศึกษาดังกล่าว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ได้เน้นความเป็นเลิศในเชิงวิชาการ แต่จะให้ความสำคัญต่อการใช้วิชาสื่อสารมวลชนมารับใช้สังคม อันเป็นปรัชญาสากลของการศึกษาในสาขาดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม แนวคิดสำคัญของมหาวิทยาลัยของรัฐส่วนใหญ่มีกว้างขอบเขตในการดำเนินการสอนนิเทศศาสตร์ไว้คล้ายกันว่า มุ่งให้บัณฑิตสามารถผสมผสานความรู้ในวิชาการสาขาต่าง ๆ กับทักษะทางด้านนิเทศศาสตร์ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคม เน้นความมีคุณธรรม ความรับผิดชอบในการใช้ทักษะวิชาชีพ เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังตัวอย่าง เช่น มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลกอันเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ และเพิ่งเปิดดำเนินการสอนสาขานิเทศศาสตร์ในปี พ.ศ.2539 เพื่อเปิดโอกาสให้ประชากรวัยศึกษาโดยเฉพาะภาคเหนือตอนล่างได้รับการศึกษา ก็ได้วางแนววัตถุประสงค์ประการสำคัญ คือ

1. ขยายโอกาสทางการศึกษานิเทศศาสตร์ออกไปสู่ภูมิภาค ตามแผนพัฒนาการศึกษาของรัฐ
2. ผลิตบัณฑิตสาขานิเทศศาสตร์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและสังคม

4.2) กลุ่มมหาวิทยาลัยของเอกชน

มหาวิทยาลัยเอกชน ซึ่งขยายตัวมากในยุคที่ 4 (พ.ศ.2528-2538) จะแสดงแนวทางที่ชัดเจนในการให้ความสำคัญต่อการตอบสนองความต้องการแรงงานในภาคเอกชนและความต้องการของตลาดสื่อสารมวลชนที่ชัดเจนมากกว่ากลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ ดังที่ ธนู กุลธน อธิการบดีมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการเปิดสอนในหลักสูตรต่าง ๆ ไว้ว่า

.....ก่อนจะเปิด (โปรแกรม) อะไร เรา survey ตลาด เราทำ feasibility study ก่อน เช่น ถ้าจะเปิดสาขานี้ เราต้องเก็บค่า lab เท่าใด ค่าโน้มน้ำเท่าไร แล้วเราก็มี minimum จำนวนที่เราจะเปิด แล้วอย่างวิชาในดอน summer เราจะเปิดวิชาที่มีคนสมัครไม่ต่ำกว่า 10 คน ถ้าต่ำกว่า 10 คนเราก็ไม่เปิด

(ธนู กุลธน , 2538)

การตอบสนองต่อความต้องการแรงงานในภาคธุรกิจดังกล่าว พิจารณาได้จากปรัชญาในการเปิดสอนสาขานิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเอกชน เช่น มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ซึ่งระบุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรไว้ว่า มุ่งเน้นให้นักศึกษามีความรู้ความสามารถ ตลอดจนมีทักษะด้านการสื่อสารเพื่อนิเทศศาสตร์ธุรกิจที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อวงการธุรกิจอย่างแท้จริง ลักษณะพิเศษของแนวทางประกอบอาชีพของผู้สำเร็จการศึกษาด้านนี้ คือ การเข้ามามีบทบาททางด้านสื่อสารมวลชนของประเทศ โดยประกอบอาชีพเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักเขียน นักโฆษณา นักประชาสัมพันธ์ นักจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ ผู้สร้างภาพยนตร์ เป็นต้น

ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษานิเทศศาสตร์ในกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน พบว่า ไม่มุ่งเน้นปรัชญาในด้านวิชาการ หรือรับใช้สังคมเช่นเดียวกับในมหาวิทยาลัยของรัฐดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หากแต่จะให้ความสำคัญต่อการผลิตบุคลากรตอบสนองต่อภาคแรงงาน และพิจารณาถึงการผลิตบัณฑิต โดยคำนึงถึงงบประมาณในการผลิตที่ให้ผลตอบแทนที่เหมาะสมเป็นปัจจัยประกอบด้วย

เมื่อพิจารณาในช่วงระยะทศวรรษที่ผ่านมาของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ พบว่า นอกเหนือไปจากการเปิดสอนในมหาวิทยาลัยของรัฐ การขยายตัวในมหาวิทยาลัยเอกชนในส่วนกลาง เริ่มมีการขยายตัวออกไปในระดับภูมิภาคมากขึ้น โดยมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนในส่วนภูมิภาคในช่วงยุคที่ 4 มีจำนวนทั้งสิ้น 7 แห่ง คือ

1. มหาวิทยาลัยพายัพ (จ.เชียงใหม่)
2. มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล (จ.นครราชสีมา)
3. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (จ.นครราชสีมา)
4. มหาวิทยาลัยนเรศวร (จ.พิษณุโลก)
5. มหาวิทยาลัยบูรพา (จ.ชลบุรี)
6. วิทยาลัยโยนก (จ.ลำปาง)
7. วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.ขอนแก่น)

วัตถุประสงค์ประการสำคัญในการเปิดดำเนินการดังกล่าว คือ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของรัฐ ลดปัญหาการขาดสถาบันการศึกษาสำหรับผู้จบมัธยมศึกษาตอนปลายจากต่างจังหวัด และให้ความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นเป็นสำคัญ เช่น วัตถุประสงค์การเปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล จ.นครราชสีมา ซึ่งกำหนดว่า

1. มุ่งแบ่งเบาภาระการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของรัฐบาล และช่วยลดปัญหาการไม่มีสถานศึกษาของผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลาย ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ
2. ยกระดับการศึกษาของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้สูงขึ้น กับเป็นการผลิตบุคลากรให้มีคุณภาพสูงขึ้น เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าขึ้น

4.3) กลุ่มสถาบันราชภัฏ

แนวคิดในการสอนด้านนิเทศศาสตร์ของสถาบันราชภัฏ ได้รับอิทธิพลสำคัญจากปรัชญาการสอนด้านนิเทศศาสตร์ของอังกฤษ ที่ให้ความสำคัญต่อการสื่อสารสื่อ และกิจกรรมสื่อแต่ละประเภทมากกว่าจะศึกษากระบวนการทางสังคม เน้นความเป็นวิชาชีพมากกว่าวิชาการ และไม่เน้นความสำคัญของการทำวิจัยด้านการสื่อสารมวลชน (May Katzen, 1975 : 146) ซึ่งแม้ว่าจะเป็นแนวคิดที่รับอิทธิพลมาตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของการศึกษาแขนงนี้ หากแต่สถาบันราชภัฏก็ยังใช้แนวทางดังกล่าวในการจัดการสอนโดยไม่มีการปรับหรือ หรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลักสูตรอย่างชัดเจน จะมีก็เพียงการปรับเนื้อหาวิชาหรือเปลี่ยนแปลงรายวิชาเล็กน้อยเท่านั้น

จากอิทธิพลในเชิงแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาการสอนของอังกฤษในระยะแรกเริ่ม ส่งผลให้การศึกษาด้านหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของสถาบันราชภัฏ กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่า มุ่งผลิตบัณฑิตให้มีคุณลักษณะ ดังนี้

1. มีความรู้และทัศนคติในการปฏิบัติงานด้านนิเทศศาสตร์เป็นอย่างดี
2. มีเจตคติที่ดีต่องานด้านนิเทศศาสตร์และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาสังคมและท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี
3. มีจริยธรรม ความซื่อสัตย์ รับผิดชอบต่อสังคมและวิชาชีพนิเทศศาสตร์
4. มีความสามารถในการจัดระบบงานบริหาร และสร้างสรรค์งานด้านนิเทศศาสตร์อย่างมีประสิทธิภาพ

แต่ปรากฏว่า ในทางปฏิบัติการดำเนินการสอนมิได้ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง รายวิชาที่เปิดสอน รวมทั้งลักษณะการจัดการเรียนการสอนของสถาบันราชภัฏยังคงคล้ายคลึงกับการดำเนินการของสถาบันอุดมศึกษาในส่วนกลางเป็นสำคัญ

4.4) มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

ในช่วงระยะนับแต่ พ.ศ.2539 เป็นต้นมา การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เริ่มมีแนวโน้มการปรับเปลี่ยนแนวคิดไปจากเดิม เมื่อมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งจัดตั้งด้วยวัตถุประสงค์ชัดเจนที่จะผลิตนักเทคโนโลยีที่มีคุณภาพ มีความรู้และประสบการณ์ในลักษณะของการรู้จักจริง ปฏิบัติงานจริง ตอบสนองต่อความต้องการกำลังคนที่มีความรู้และทักษะในการใช้วิทยาการสารสนเทศที่ทันสมัยใน

การปฏิบัติงานตามสายงานต่าง ๆ ได้เปิดสอนสาขาเทคโนโลยีสารสนเทศภายใต้ปรัชญาที่จะสร้างความรู้และประสบการณ์ทางวิทยาการสารสนเทศที่ทันสมัยแก่บัณฑิตให้สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

การศึกษานิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จะมุ่งเน้นให้บัณฑิตมีความรู้ในทักษะหลัก 4 ประการ อันแสดงถึงลักษณะการเน้นถึงความเป็นเลิศทางวิชาการ ซึ่งจำกัดขอบเขตให้แคบเข้า คือ ทักษะเทคโนโลยี ทักษะมนุษย์ ทักษะองค์การ และทักษะข่าวสาร เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญเพียงพอที่จะออกไปประกอบอาชีพในอนาคต ในขณะที่อีก 3 กลุ่มที่ผ่านมา คือ มหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยเอกชน และสถาบันราชภัฏ จะเน้นทักษะด้านมนุษย์และข่าวสารเป็นสำคัญ โดยพิจารณาจากรายวิชาที่เปิดสอนในกลุ่มสถาบันเหล่านั้นเป็นองค์ประกอบ ซึ่งเน้นการศึกษาไปที่การประยุกต์ใช้ความสามารถของบัณฑิตให้เข้ากับการทำงานของสื่อแขนงต่าง ๆ

การจัดตั้งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ในปี พ.ศ.2533 ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐที่ไม่ใช้ระเบียบราชการปกติแห่งแรกของประเทศ นับเป็นสัมฤทธิ์ผลที่สำคัญในการพัฒนาระบบบริหารสถาบันอุดมศึกษาให้มีอิสระ คล่องตัว โดยมีฐานะเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ได้รับงบประมาณจากรัฐในรูปเงินอุดหนุนทั่วไป มีอิสระในการวางระบบบริหารงาน และงานบุคคลของตนเอง สามารถกำหนดอัตราเงินเดือนและผลประโยชน์ที่ทัดเทียม หรือมากกว่าภาคเอกชน เพื่อแก้ปัญหาการสูญเสียบุคลากรออกจากระบบอุดมศึกษา (คณะกรรมการประเมินผลแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาฉบับที่ 6 , 2535 : 145)

อนึ่ง ภารกิจหลักที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีได้บัญญัติไว้ คือ

1. ผลิตและพัฒนากำลังคนระดับสูงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อตอบสนองความต้องการของการพัฒนาประเทศ
2. วิจัยและค้นคว้า เพื่อสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิทยาการ และการนำผลการวิจัยและพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาประเทศ
3. ปรับ เปลี่ยน ถ่ายทอดและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อให้ประเทศไทยสามารถพึ่งพาตนเองทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาได้มากขึ้น
4. ให้บริการทางวิชาการแก่ประชาชนตามหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน
5. ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น โดยเฉพาะศิลปะและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แนวปรัชญาเบื้องหลังการดำเนินการดังกล่าว แสดงถึงการวางกรอบแนวคิดที่พยายามสร้างเอกลักษณ์ของหลักสูตรนิติศาสตร์ซึ่งยึดติดกับตัวสื่อน้อยลง มุ่งผลิตบุคลากรที่มีประสิทธิภาพให้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศในยุคสังคมข่าวสารมากขึ้นในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกเหนือไปจากการให้บริการต่อภาครัฐกิจ การบริการ และการตลาด แต่อย่างไร

ก็ตาม ยังให้ความสำคัญต่อจริยธรรมและจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพสื่อสารมวลชนควบคู่กันไปด้วย (สัมภาษณ์ กริช สืบสนธิ์, 27 พฤศจิกายน 2541)

4.5) สรุปความแตกต่างด้านปรัชญาของ 4 กลุ่มสถาบัน

แม้ว่าทั้ง 4 กลุ่มสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยจะมีจุดมุ่งหมายเดียวกันในการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการสื่อสารมวลชน แต่ปรัชญาเบื้องหลังการดำเนินงานก็มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ สถาบันอุดมศึกษาของรัฐจะเน้นความเป็นวิชาการและมุ่งผลิตบัณฑิตเพื่อรับใช้สังคมในลักษณะของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคม สถาบันอุดมศึกษาเอกชนเน้นการผลิตนักสื่อสารมวลชน เพื่อประกอบวิชาชีพในธุรกิจการสื่อสารมวลชนอันเป็นการตอบสนองความต้องการด้านแรงงานภาคธุรกิจ

ในขณะที่สถาบันราชภัฏ กำหนดปรัชญาที่จะตอบสนองและพัฒนาท้องถิ่น โดยผลิตนักวิชาชีพออกไปเป็นผู้ปฏิบัติการด้านการพัฒนาสื่อสารมวลชนให้เป็นกลไกพัฒนาท้องถิ่น แต่ก็พบว่ายังคงตอบสนองต่อภาคธุรกิจคล้ายสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ส่วนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีให้ความสำคัญต่อการผลิตบัณฑิตนิเทศศาสตร์ให้มีความชำนาญในการใช้เทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ ให้ความสำคัญกับตัวสอนน้อยลง แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงศึกษารายวิชาเกี่ยวกับจริยธรรมของสื่อสารมวลชน อันเป็นการแสดงความสำคัญของหน้าที่นักนิเทศศาสตร์ที่ต้องมีจรรยาบรรณเป็นเครื่องควบคุมการปฏิบัติงาน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ทั้ง 4 กลุ่มสถาบันมีร่วมกัน คือ ขาดการติดตามและประเมินผลว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาออกไปประสบความสำเร็จตามปรัชญาที่วางไว้หรือไม่ รวมถึงกระบวนการผลิตบัณฑิตดำเนินไปตามวัตถุประสงค์อันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสถาบันหรือไม่ เท่าที่มีการดำเนินการสำรวจมักเป็นการศึกษาภาวะการทำงานทำของบัณฑิต มากกว่าจะเป็นการสำรวจการนำความรู้ไปใช้ ทำให้แต่ละสถาบันขาดข้อสรุปในการนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับปรัชญาที่ตั้งไว้

5. การจัดโครงสร้างหลักสูตรนิเทศศาสตร์

ในลักษณะของหมวดวิชาที่จัดการเรียนการสอน ทั้ง 4 กลุ่มสถาบันต่างจัดการศึกษาใน 3 หมวดวิชาตามเกณฑ์มาตรฐานของทบวงมหาวิทยาลัย กล่าวคือ ประกอบด้วยหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หมวดวิชาเฉพาะด้าน หมวดวิชาเลือกเสรี โดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีจะมีรูปแบบแตกต่างออกไปบ้าง ซึ่งจะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป

ผู้วิจัยได้พิจารณาเปรียบเทียบการจัดโครงสร้างหลักสูตร โดยยกตัวอย่างสถาบันที่สังกัดกลุ่มมหาวิทยาลัยต่าง ๆ พิจารณาเปรียบเทียบจากมหาวิทยาลัยดังต่อไปนี้

1. กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ ศึกษาหลักสูตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน ศึกษาหลักสูตรมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
3. สถาบันราชภัฏหรือวิทยาลัยครู ศึกษาหลักสูตรของสถาบันราชภัฏพระนคร
4. มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ศึกษาหลักสูตรมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

5.1) สาขาวิชาที่เปิดสอน

(ก) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เปิดสอนใน 5 สาขา โดยใช้ชื่อว่า “ภาควิชา” อันประกอบด้วย ภาควิชาการหนังสือพิมพ์ ภาควิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ ภาควิชาวาริชิตวิทยาและสื่อสารการแสดงผล ภาควิชาการภาพยนตร์และภาพนิ่ง ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงถึงการศึกษาในทฤษฎีแบบดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับการใช้สื่อ และพัฒนาความสามารถของผู้เรียนเข้ากับสื่อมวลชนแต่ละแขนง โดยเป็นการสร้างบุคลากรให้มีความรู้ในด้านสื่ออย่างกว้างๆ พอที่จะนำไปปรับใช้ได้ทั้งในภาครัฐและเอกชน

(ข) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

เป็นตัวอย่างของกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญในการผลิตบุคลากรตอบสนองต่อตลาดแรงงานภาคธุรกิจเป็นหลัก จะเปิดสอนในสาขาที่เน้นด้านธุรกิจ อันได้แก่ สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ สาขาวิชาการสื่อสารการตลาด สาขาวิชาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ และสาขาวิชาวารสารศาสตร์

ลักษณะการสอนสาขาต่างๆ ในมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ยังคงศึกษาในลักษณะของการให้ความสำคัญต่อสื่อ โดยยึดสื่อเป็นศูนย์กลาง หากแต่จะเริ่มกำหนดขอบเขตวัตถุประสงค์ให้จำกัดไปที่การทำงานในภาคธุรกิจ เช่น การเปิดสอนสาขาวิชาการตลาด หรือแม้จะเปิดสอนสาขาประชาสัมพันธ์ ก็จะมีเปิดสอนในวิชาประชาสัมพันธ์เพื่อธุรกิจ เป็นต้น

(ค) สถาบันราชภัฏ

การสอนด้านนิเทศศาสตร์ จะสังกัดอยู่ในคณะวิทยาการจัดการ และเป็นโปรแกรมวิชาย่อยในคณะดังกล่าว โดยสาขาวิชาที่สอนจำแนกเป็นแขนงย่อย คล้ายการสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่ แขนงวิชาวารสารศาสตร์ แขนงวิชาการประชาสัมพันธ์ แขนงวิชาการโฆษณา แขนงวิชาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ แขนงวิชาภาพนิ่งและภาพยนตร์ อันแสดงถึงอิทธิพลที่ได้รับมาจากหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสำคัญ โดยเป็นการให้ความรู้ด้านสื่อมวลชนสาขาต่าง ๆ ในระดับที่กว้างเพียงพอที่จะสามารถไปปฏิบัติงานได้ทั้งภาครัฐ และธุรกิจ แต่อาจให้ความสำคัญในฐานะผู้ลงมือปฏิบัติมากกว่าผู้วางแผน การสอนจะให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติงานด้านสื่อต่างๆ รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการฝึกงานมาก โดยพิจารณาได้จากการให้น้ำหนักต่อหน่วยกิตการฝึกงานถึง 7 หน่วยกิต

(ง) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ในการพิจารณาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี พบว่ามีสถานภาพเป็นสาขาย่อย สังกัดสำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม รับผิดชอบดูแลการสอนในสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ ประกอบด้วยหลักสูตรย่อย 3 หลักสูตร คือ หลักสูตรนิเทศศาสตร์ หลักสูตรระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ และหลักสูตรสารสนเทศศึกษา โดยในหลักสูตรย่อยดังกล่าวจะมีได้จำแนกออกเป็นกลุ่มย่อยตามประเภทของสื่อลงไปอีกเหมือน 3 สถาบันข้างต้น

ลักษณะการจัดสาขาของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มีความโดดเด่นต่างออกไปจาก 3 กลุ่มสถาบันที่เปิดสอนนิเทศศาสตร์มาก่อนแล้ว กล่าวคือ ลดความสำคัญของสื่อลงไป แต่ใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารข้อมูลผนวกจริยธรรมในวิชาชีพมาเป็นแนวทางหลักในการศึกษาโดยนำสื่อมาเป็นกลไกพัฒนาและถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร มิได้ยึดสื่อเป็นศูนย์กลางดังเช่นการสอนของ 3 กลุ่มข้างต้น

(จ) บทสรุปความแตกต่างในด้านสาขาวิชาของ 4 กลุ่มสถาบัน

เมื่อพิจารณาจากสาขาวิชาที่เปิดสอนใน 3 กลุ่มสถาบันแรกมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทั้งนี้เหตุผลประการหนึ่งอาจเนื่องมาจากสถาบันราชภัฏรับและดัดแปลงแนวคิดในการร่างหลักสูตรมาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมถึงกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน นักวิชาการผู้ร่างหลักสูตรก็มักเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยของรัฐเป็นส่วนใหญ่

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนยังคงให้ความสำคัญของการศึกษาด้านสื่อ โดยใช้ประเภทของสื่อมวลชนเป็นเกณฑ์ในการจำแนก อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มดังกล่าวอาจเน้นความสำคัญของธุรกิจมากขึ้น โดยมีการศึกษาด้านสื่อสารการตลาดมากขึ้น

ส่วนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จะมีเอกลักษณ์ต่างจาก 3 กลุ่มแรก เรียกได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ข้ามสื่อ กล่าวคือ เน้นการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการสื่อสารมวลชน สอดคล้องกับแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนของสถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้นี้ที่เน้นความสำคัญของการศึกษาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเพื่อนำมาใช้ในการประกอบวิชาชีพ

5.2) การจัดหลักสูตร

(ก) หมวดวิชาในโครงสร้างหลักสูตรของ 4 กลุ่มสถาบัน

ตามข้อกำหนดและเกณฑ์มาตรฐานที่ทบวงมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ ระบุว่าในการศึกษาระดับอุดมศึกษาสาขานิเทศศาสตร์จะจัดโครงสร้างรายวิชาต่าง ๆ ออกเป็น 3 หมวดวิชา คือ (กิริพันธ์ อนวัชศิริวงศ์ .2533:25)

1. หมวดความรู้วิชาพื้นฐานทั่วไป เป็นเนื้อหาความรู้ที่จัดให้คนได้เรียนรู้เพื่อให้มีทัศนคติแนวคิด เป็นบุคคลที่กว้างขวาง มีความรับผิดชอบ เสริมสร้างคุณธรรมและให้เป็นคนรอบรู้โดยสมบูรณ์ ปูพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิชาชีพในสาขาเพื่อให้ความรู้นำไปประกอบอาชีพในสาขาวิชานั้น ๆ ได้แก่ รายวิชาในสายสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นกลุ่มวิชาที่จำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาในวิชาชีพต่อไปให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2. หมวดวิชาชีพหรือวิชานิเทศศาสตร์ เป็นวิชาเฉพาะสาขาใน 3 ลักษณะ มีจำนวนหน่วยกิตที่ระบุไว้ในหลักสูตร ประกอบด้วย

(ก) วิชาแกน หมายถึง วิชาพื้นฐานทั่วไปด้านนิเทศศาสตร์ หรือความรู้เบื้องต้นในสื่อต่างๆ เช่น ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการสื่อสาร การกระจายเสียงเบื้องต้น หลักการโฆษณา หลักการประชาสัมพันธ์ การถ่ายภาพ เป็นต้น โดยมีจำนวนหน่วยกิตประมาณ 15-60 หน่วยกิต

(ข) วิชาเอก เป็นรายวิชาเพื่อเตรียมเข้าสู่การประกอบอาชีพ ตั้งแต่การให้ความรู้เบื้องต้นเฉพาะสื่อแขนงนั้นๆ เมื่อลักษณะพื้นฐานเพียงพอแล้ว จึงตามด้วยความรู้ด้านทักษะคุณธรรมในวิชาชีพและการสัมมนา เช่น การจัดการโฆษณา การสื่อข่าว การผลิตรายการวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น โดยกำหนดจำนวนหน่วยกิตวิชาเอกไว้ ประมาณ 18-54 หน่วยกิต

(ค) วิชาโท/วิชาเลือก เป็นรายวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ในระดับสูง หรือศึกษาสื่อเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง โดยให้นักศึกษาเลือกศึกษาได้ตามความถนัดและความพึงพอใจ เช่น การเขียนสารคดี การหนังสือพิมพ์แนวธุรกิจ การถ่ายภาพจิตรศิลป์ เป็นต้น กำหนดจำนวนหน่วยกิตไว้ ประมาณ 15-34 หน่วยกิต

3. หมวดความรู้วิชาเลือก ซึ่งไม่ใช่รายวิชาในสาขานิเทศศาสตร์ เป็นเนื้อหาความรู้ที่จัดให้คนได้เรียนรู้เพื่อให้ตอบสนองความถนัด ความต้องการ และความสนใจของตนเอง โดยมีทั้งที่เป็นวิชาเลือกในคณะและวิชาเลือกภายนอกคณะ มีจำนวนหน่วยกิตให้ผู้เรียนได้เลือกตั้งแต่ 3-18 หน่วยกิต

โดยภาพรวมแล้ว ในด้านจำนวนหน่วยกิต และการจัดบริหารโครงสร้างหลักสูตรแต่ละสถาบันมีลักษณะการจัดโครงสร้าง ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากการกำหนดอันเป็นไปตามเกณฑ์ มาตรฐานของทบวงมหาวิทยาลัย (John Warren and Adchara Khotanon, 1987 : 20) ซึ่งสามารถพิจารณาได้ในรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 15

เปรียบเทียบโครงสร้างหลักสูตรปี พ.ศ.2540

4 กลุ่มสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์

สถาบัน	จำนวนหน่วยกิตรวม	หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	หมวดวิชาชีพ			วิชาเลือกเสรี
			วิชาแกน	วิชาเอก	วิชาโท/วิชาเลือก	
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	142-152	35	42	48-59	(จำแนกเป็นวิชาบังคับ วิชาเลือกและวิชาเสริม)	3
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	140	32	48	42	15	3
สถาบันราชภัฏ	150	40	ใช้ชื่อหมวดวิชาเฉพาะด้าน 100 หน่วยกิต จำแนกเป็นกลุ่มวิทยาการจัดการ 15 หน่วยกิต กลุ่มวิชาเนื้อหา 78 หน่วยกิต กลุ่มวิชาปฏิบัติการ 7 หน่วยกิต			10
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี	175	42	49 (หมวดวิชาเทคโนโลยีพื้นฐาน)	42 (วิชาบังคับเฉพาะนิเทศศาสตร์ 30 หน่วยกิต+สหกิจศึกษา 12 หน่วยกิต)	36	6

การให้ความสำคัญและนำหนักต่อการศึกษาของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ นอกจากจะไม่มี ความแตกต่างกันในกลุ่มมหาวิทยาลัยต่าง ๆ แล้ว ยังไม่ต่างไปจากการจัดหมวดหมู่วิชาของสาขาวิชาอื่น เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างเปรียบเทียบหลักสูตรในบางคณะที่เป็นการสอนด้านวิชาชีพ เช่น คณะ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ บริหารธุรกิจ แพทยศาสตร์ เกษศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 16

เปรียบเทียบการจัดโครงสร้างหลักสูตรของคณะต่าง ๆ ในระดับปริญญาตรี

หลักสูตร	รวมหน่วยกิต	หมวดวิชา พื้นฐาน	หมวดวิชา เฉพาะด้าน	หมวดวิชา เลือก
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	132	48	66	18
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง	145	31	105	9
คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง	142	37	93	12
คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	150	42	102	6
คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	286	122	158	6
คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ	146	30	110	6
คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ	176	32	141	3

จากการเปรียบเทียบจำนวนหน่วยกิต และความสำคัญของแต่ละสาขาให้ต่อหมวดวิชาต่างๆ พบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน เนื่องจากถูกควบคุมอยู่ภายใต้ระเบียบของทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่ง กำหนดว่า ในหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาต้องให้ความสำคัญต่อวิชาเฉพาะด้านมากกว่าวิชา พื้นฐาน รวมถึงต้องมีรายวิชาเลือกให้นักศึกษาได้เรียนตามความต้องการ

(ข) เปรียบเทียบการให้ความสำคัญต่อหมวดวิชาต่าง ๆ ของ 4 กลุ่มสถาบัน

ลักษณะการจัดหมวดวิชาไม่ใช่ประเด็นสำคัญที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ด้านนิเทศศาสตร์ เพราะ ทุกสาขาวิชาต่างก็เป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยได้รับอิทธิพลสำคัญจากการบริหารหลักสูตรของ สหรัฐอเมริกาที่ให้ความสำคัญของวิชาเฉพาะด้านมากกว่าวิชาพื้นฐานทั่วไป รวมถึงการจัดลักษณะ การเรียนที่กำหนดให้นักศึกษาได้เรียนด้านวิชาการใน 2 ปีแรกของการศึกษา และหลังจากนั้น จึง เข้าสู่หมวดวิชาเฉพาะวิชาชีพและการฝึกอบรม (John Warren and Adchara Khotanon, 1987) แต่ ประเด็นที่ควรศึกษาและให้ความสำคัญ คือ รายละเอียดในการจัดรายวิชาภายในหมวดวิชา ซึ่ง

สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของแต่ละสถาบัน และส่งผลต่อคุณภาพของบัณฑิตซึ่งสำเร็จการศึกษาในแต่ละสถาบันการศึกษาด้วย

โดยเมื่อพิจารณาการจัดแบ่งหมวดหมู่วิชาทั้ง 3 กลุ่ม อันได้แก่ หมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป หมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ และหมวดวิชาเลือกมาเป็นเกณฑ์ในการศึกษา ได้ข้อสรุปดังนี้

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะเล็งเห็นความสำคัญของวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์มากกว่าหมวดวิชาด้านอื่น โดยจัดวิชาเกี่ยวกับวิทยาการจัดการเป็นวิชาเลือก

- มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ให้ความสำคัญต่อหมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์เช่นกัน แต่กำหนดเป็นวิชาเอกและโทไว้อย่างชัดเจน สะท้อนถึงความต้องการให้นักศึกษามีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่ง และมีความรู้อีกสาขาหนึ่งเพื่อสนับสนุนต่อการประกอบวิชาชีพนิเทศศาสตร์ในอนาคต

- กลุ่มสถาบันราชภัฏ เน้นความสำคัญของกลุ่มวิทยาการจัดการ โดยจัดเป็นวิชาบังคับที่ต้องศึกษา แต่ก็ยังคงให้ความสำคัญต่อวิชาเฉพาะสาขานิเทศศาสตร์ กล่าวคือ ยังกำหนดให้ศึกษาในรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ถึง 78 หน่วยกิต

- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มีจุดเด่นคือ เน้นความสำคัญของหมวดวิชาเทคโนโลยีพื้นฐาน โดยจะให้น้ำหนักต่อการศึกษารายวิชาภาษาอังกฤษและคอมพิวเตอร์เป็นอย่างมาก นอกจากนั้น ยังได้กำหนดรายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปในลักษณะสหวิทยาการ อันหมายถึงการผสมผสานวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มาเป็นวิชาศึกษาทั่วไป เป็นหลักสูตรที่ไม่แบ่งตามศาสตร์เดิมเหมือน 3 กลุ่มสถาบันแรก ส่วนการศึกษาในหมวดวิชาเฉพาะจะเริ่มในชั้นปีที่ 3 และ 4 นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงการให้ความสำคัญต่อแต่ละหมวดวิชาของสถาบันต่าง ๆ พบว่า จะสอดคล้องกับปรัชญาในการผลิตบัณฑิตที่แต่ละสถาบันกำหนดไว้

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งในด้านการจัดหลักสูตรของกลุ่มสถาบันต่าง ๆ คือ การบรรจุรายวิชาในแต่ละหมวด โดยเฉพาะหมวดวิชาแกนด้านนิเทศศาสตร์ กับวิชาเอกเฉพาะสาขา ซึ่งพบว่าในวิชาเดียวกันบางครั้งถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มวิชาพื้นฐานด้านนิเทศศาสตร์ แต่ในบางมหาวิทยาลัยจัดเป็นวิชาเฉพาะสาขา โดยในกลุ่มสถาบันของรัฐจะจัดรายวิชาด้านทฤษฎีสื่อเข้าไปในวิชาพื้นฐาน กลุ่มสถาบันอุดมศึกษาเอกชนจัดวิชาเกี่ยวกับธุรกิจ การตลาดและการบริหารเป็นวิชาพื้นฐานด้านนิเทศศาสตร์ กลุ่มสถาบันราชภัฏให้ความสำคัญทั้งวิชาการนิเทศศาสตร์และธุรกิจเป็นวิชาพื้นฐาน โดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จัดวิชาด้านเทคโนโลยีเป็นวิชาพื้นฐาน

ตัวอย่างอันแสดงถึงความแตกต่างดังกล่าวที่พบใน 4 มหาวิทยาลัยที่นำมาวิเคราะห์ เช่น วิชาการแปลสำหรับคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดเป็นวิชาพื้นฐานด้านนิเทศศาสตร์ ส่วนมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตจัดอยู่ในกลุ่มวิชาเลือก วิชาการสื่อสารการตลาด มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตกำหนดเป็นวิชาพื้นฐานด้านนิเทศศาสตร์ แต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะบรรจุไว้เป็นวิชาเลือก อันสะท้อนถึงปรัชญาเบื้องหลังการจัดการสอนด้านนิเทศศาสตร์ของแต่ละสถาบัน

6. รายวิชาที่เปิดสอน

ในการศึกษาพัฒนาการของรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยได้จำแนกกลุ่มวิชาที่เปิดสอนทั้งหมดในหลักสูตร ตามเกณฑ์ที่ ชาลิต ปัญญาลักษณ์ (2538) จำแนกออกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ

1. กลุ่มวิชาที่ว่าด้วยเนื้อหาการสื่อสารมวลชน อันได้แก่ รายวิชาที่มีลักษณะดังนี้
 - เป็นรายวิชาด้านความรู้ทั่วไปหรือหลักเบื้องต้นของสื่อมวลชนต่างๆ
 - เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสื่อ
 - เกี่ยวข้องกับการวิจัยสื่อ
2. กลุ่มวิชาที่ว่าด้วยวิธีการและเทคนิคการนำเสนอ
3. กลุ่มวิชาที่ว่าด้วยเทคโนโลยีและการตลาด

การศึกษาความเคลื่อนไหวของรายวิชาในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของหมวดวิชาทั้ง 3 กลุ่ม จำแนกออกเป็น 4 ลักษณะใน 2 มุมมอง คือ

- ก) ความเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ คือ การศึกษาในรายวิชาต่อไปนี้
 - รายวิชาที่คงเดิม
 - รายวิชาที่เปิดสอนเพิ่ม
 - รายวิชาที่ลดลง
- ข) ความเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ
 - การขออนุมัติปรับปรุงหลักสูตร

6.1) รายวิชาที่ยังคงเดิม

สำหรับรายวิชาที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง อาจสามารถจำแนกด้วยตารางกลุ่มรายวิชา 3 กลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ 17

แสดงรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง

กลุ่มเนื้อหาสื่อสารมวลชน	กลุ่มวิชาเทคนิคการนำเสนอ	กลุ่มเทคโนโลยีและการตลาด
<p>1. <u>ความรู้เบื้องต้น</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - หลักการพูด - การกำกับการแสดง - จิตวิทยาการพูดและการฟัง - หลักและเทคนิคการประชุม - หลักพฤติกรรมภาษา - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียง - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ - การถ่ายภาพเบื้องต้น - หลักการโฆษณา - หลักและทฤษฎีการสื่อสาร - หลักการประชาสัมพันธ์ - การเขียนบทวิทยุและโทรทัศน์ - หลักภาพยนตร์ - ประวัติภาพถ่าย - กฎหมายสื่อสารมวลชน - การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน <p>2. <u>ความรู้ขั้นสูง</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - การสื่อสารกับสังคม - สื่อสารพัฒนาการ - การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ - วิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา - การพูดสำหรับผู้นำ - การพูดเฉพาะอาชีพ - ภาพยนตร์สารคดี - ภาพยนตร์บันเทิง - ภาพยนตร์แอนิเมชัน - การเขียนสารคดี - การหนังสือพิมพ์ระหว่างประเทศ - ข่าวและสารคดีต่างประเทศ - ปัญหาการโฆษณา - ปัญหาการประชาสัมพันธ์ - การวิเคราะห์และวิจารณ์ภาพยนตร์ - การโฆษณาสำหรับร้านค้าปลีก - การเขียนบทโฆษณา - ทฤษฎีวาทศาสตร์และวาทวิทยา - การสร้างสรรค์งานโฆษณา - วาทศิลป์ในวรรณกรรม - การพูดเพื่อธุรกิจ - การประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานภาครัฐ - การประชาสัมพันธ์องค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร <p>3. <u>การวิจัย</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - การวิจัยเพื่อหนังสือพิมพ์ - การวิจัยเพื่อการประชาสัมพันธ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - การออกแบบจัดหน้าสิ่งพิมพ์ - การถ่ายภาพวารสารศาสตร์ - การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ - การกำกับ - การแสดง - การถ่ายภาพสี - การถ่ายภาพเพื่อการพิมพ์ - การใช้เครื่องมือสื่อสารเพื่อการประชาสัมพันธ์ - เทคนิคบริการลูกค้า - การแสดงประเภทสื่อพื้นเมือง - การแสดงละครวิทยุ - การออกแบบเครื่องแต่งกาย - การแสดงละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ - การออกแบบสร้างฉากและการให้แสง - การฝึกเสียงและศิลปะในการเปล่งเสียง 	<ul style="list-style-type: none"> - เทคโนโลยีทางการพิมพ์ - การผลิตวัสดุกราฟฟิกเพื่อการโฆษณา - ห้องปฏิบัติการวิทยุกระจายเสียง - ห้องปฏิบัติการวิทยุโทรทัศน์ - ธุรกิจการกระจายเสียง - การบริหารงานภาพยนตร์ - ห้องปฏิบัติการภาพยนตร์ - การวางแผนการโฆษณา - การวางแผนการประชาสัมพันธ์ - การบริหารธุรกิจการแสดง - การบริหารสิ่งพิมพ์

ลักษณะอันคงที่ของกลุ่มวิชาเนื้อหาสื่อสารมวลชน สาเหตุประการหนึ่งน่าจะมาจากความต้องการนำความรู้จากรายวิชาดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติงานมีไม่มากนัก จึงไม่จำเป็นต้องเปิดสอนเพิ่มเติม เช่น ในงานหนังสือพิมพ์ พบว่า ความสามารถในการทำวิจัยของนักหนังสือพิมพ์เป็นคุณลักษณะที่หัวหน้าหน่วยงานต้องการน้อยกว่าคุณสมบัติอื่น ๆ (รุ่งรัตน์ ศิริกิจวัฒนา, 2535 : บทคัดย่อ)

โดยภาพรวม รายวิชาเดิมที่เปิดสอนแต่แรกเริ่มของการจัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน มักเป็นกลุ่มวิชาที่ว่าด้วยเนื้อหาการสื่อสารมวลชน ซึ่งสะท้อนถึงการหยั่งรากลึกในแนวคิดของการจัดสอนนิเทศศาสตร์ที่ยึดถือประเภทของสื่อเป็นเกณฑ์สำคัญ มุ่งเน้นการปูพื้นฐานความรู้ทั่วไป ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาโดยไม่เน้นการประยุกต์ หรือดึงให้เชื่อมโยงกับปัจจุบัน โดยจะพบว่ารายวิชาที่เปิดสอน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์ หรือเหตุการณ์ปัจจุบันมีเพียงวิชาเดียว คือ การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งเปิดสอนในทุกสถาบันการศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์

สำหรับกลุ่มวิชาที่มีลักษณะคงที่ในลำดับรองลงไปคือ กลุ่มวิชาเทคนิคการนำเสนอ และวิชาการตลาด-เทคโนโลยี โดยมีรายวิชาที่เกี่ยวกับการวิจัยน้อยที่สุด และการศึกษาที่เกี่ยวกับสื่อพื้นเมืองมีเพียง 1 รายวิชาที่เปิดสอนตั้งแต่แรกเริ่มดำเนินการ คือ การแสดงประเภทสื่อพื้นเมือง โดยเปิดสอนในสถาบันราชภัฏ อันแสดงว่า แม้การเปิดสอนในสถาบันราชภัฏดังกล่าว จะระบุถึงการมุ่งตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น แต่กลับศึกษาด้านสื่อพื้นเมืองน้อยมาก และเป็นรายวิชาเกี่ยวกับเทคนิคการนำเสนอ มิใช่การศึกษาเพื่อนำการสื่อสารมวลชนมาใช้พัฒนาท้องถิ่น

6.2 รายวิชาที่เปิดเพิ่ม

การเปิดรายวิชาใหม่ๆ ของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ อาจสามารถจำแนกได้ตามกลุ่มวิชา ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 18

รายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ที่เปิดสอนเพิ่ม

กลุ่มเนื้อหาสื่อสารมวลชน	กลุ่มเทคนิคการนำเสนอ	กลุ่มเทคโนโลยีและการตลาด
-พื้นฐานการแปลสำหรับนักนิเทศศาสตร์	-การรายงานข่าวเฉพาะเรื่อง	- คอมพิวเตอร์ประยุกต์เพื่องานวารสารศาสตร์
-ภาษาอังกฤษสำหรับนักนิเทศศาสตร์	-การรายงานข่าว	- คอมพิวเตอร์กราฟฟิกเพื่องานโฆษณา
-ภาษาอังกฤษการนิเทศธุรกิจ	-เหตุการณ์พิเศษทางวิทยุกระจายเสียง	- การพิมพ์ desktop
-พระราชพิธีและพิธีการต่างๆ	-การจัดและสร้างภาพโครงเรื่อง	- การผลิตวิดีโอทัศน์ด้วยวิธีการภาพยนตร์
-บันเทิงคดีและสารคดี	-หลักการเจรจาต่อรอง	- การผลิตสไลด์ประกอบเสียงและอเนกทัศน์
-การสื่อสารมวลชนระหว่างประเทศ	-การเสนอรายการข่าววิทยุกระจายเสียง	- สไลด์ทัศนูปกรณ์เพื่อการพูดและนำเสนอ
-วรรณกรรมการละครตะวันออก	-การเสนอรายการข่าวโทรทัศน์	- คอมพิวเตอร์ประยุกต์สำหรับวาทนิเทศ
-การประชาสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	-ศิลปะเพื่องานวิทยุและโทรทัศน์	
-การตลาดระหว่างประเทศ	-การผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์	
	-การเป็นผู้ประกาศและพิธีกร	
	-การพูดเพื่อโน้มน้าวใจ	

กลุ่มเนื้อหาสื่อสารมวลชน	กลุ่มเทคนิคการนำเสนอ	กลุ่มเทคโนโลยีและการตลาด
<ul style="list-style-type: none"> -บุคลิกภาพมารยาทและวัฒนธรรม -มนุษยสัมพันธ์ -การเขียนเชิงสร้างสรรค์ -ภาษาไทยเพื่อการศึกษา -การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ข่าว -การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่องานสื่อสารมวลชน -วารสารศาสตร์พัฒนาการ -วารสารศาสตร์กับแนวคิดเชิงปรัชญา -การวิจัยภาพยนตร์ -จิตวิทยาในงานภาพนิ่งและภาพยนตร์ -ภาษาภาพยนตร์ -สำนักงานประชาสัมพันธ์และการโฆษณา -นิเทศศาสตร์พัฒนาการเบื้องต้น -กลุ่มเป้าหมายเพื่อเทคนิคในการประชาสัมพันธ์ - การวิจัยเบื้องต้นทางวาทวิทยา - การสื่อสารอวัจนภาษา -วรรณกรรมไทยปริทัศน์ 	<ul style="list-style-type: none"> -การฝึกเสียงเพื่อการแสดง -การรณรงค์เพื่อการประชาสัมพันธ์ -การแสดงศิลปะพื้นบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - เทคนิคและจิตวิทยาการนำเสนอ -งานด้วยคอมพิวเตอร์กราฟฟิก - มัลติมีเดียเพื่องานนิเทศศาสตร์ - เทคโนโลยีสื่อสารมวลชน - เทคโนโลยีการสื่อสารการแสดง - การใช้ระบบสารสนเทศ - สารนิเทศบริการ - สารนิเทศชุมชนและอุตสาหกรรม - การจัดระบบข้อมูลเพื่อการสืบค้น - การกระจายข้อมูลเพื่อการสื่อสารมวลชน - การจัดองค์การและบริหารศูนย์สารนิเทศ - สารนิเทศกับการตลาด - สารนิเทศวิทยาศาสตร์ประยุกต์ - การประมวลผลสำหรับงานศูนย์สารสนเทศ - การสื่อสารข้อมูล / การสารสนเทศเบื้องต้น - เทคนิคการกระจายเสียงเพื่องานวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ - โครงการพิเศษด้านภาพนิ่งและภาพยนตร์ - การถ่ายทำภาพยนตร์เพื่อการเรียนการสอน - การถ่ายภาพด้วยกล้องขนาดใหญ่ - ภาพยนตร์และวีดิทัศน์เชิงทดลอง - การหนังสือพิมพ์แนวธุรกิจ - การจัดงบประมาณการตลาดและการจัดจำหน่ายภาพยนตร์ - การออกแบบบรรจุภัณฑ์ - การจัดกิจกรรมเพื่อการประชาสัมพันธ์ - การประชาสัมพันธ์สำหรับธุรกิจ - การสื่อสารการตลาดแบบผสมผสาน - การสื่อสารทางการตลาดเชิงบูรณาการขั้นสูง - การวางแผนการสื่อสารมวลชนและการเผยแพร่ - การบริหารงานสารสนเทศทางการตลาด

สำหรับรายวิชาที่เปิดเพิ่มในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของไทยอาจสามารถสรุปภาพรวมได้ ดังนี้
(ก) เป็นวิชาที่เน้นภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษมากขึ้น เช่น พื้นฐานการแปลสำหรับนักนิเทศศาสตร์ ภาษาอังกฤษสำหรับนักนิเทศศาสตร์

(ข) เป็นการศึกษาที่เจาะเฉพาะด้านมากกว่าศึกษาในลักษณะมองภาพรวมทั่วไป เช่น การรายงานข่าวเฉพาะเรื่อง พระราชพิธีและพิธีต่างๆ การรายงานข่าวและเหตุการณ์พิเศษทางวิทยุกระจายเสียง

(ค) เน้นเทคโนโลยีเพื่อประยุกต์ใช้กับสื่อประเภทต่างๆ มากขึ้น เช่น คอมพิวเตอร์ประยุกต์เพื่องานวารสาร คอมพิวเตอร์กราฟฟิคเพื่องานโฆษณา การพิมพ์ desktop การผลิตวีดิทัศน์ด้วยวิธีการภาพยนตร์

(ง) เน้นการศึกษาในแนวธุรกิจมากขึ้น โดยเฉพาะในสาขาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ เช่น การหนังสือพิมพ์แนวธุรกิจ การจัดงบประมาณการตลาดและการจัดจำหน่ายภาพยนตร์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์

(จ) ศึกษาสังคมในลักษณะความเป็นสากลมากขึ้น ได้แก่ การสื่อสารมวลชนระหว่างประเทศ การโฆษณาระหว่างประเทศ วรรณกรรมละครตะวันตก

(ฉ) มุ่งเน้นการฝึกทักษะ ความชำนาญเฉพาะด้านของบุคคล โดยมากมักเป็นรายวิชาในสาขาวิชาวิทยา หรือการประชาสัมพันธ์ ซึ่งภาพลักษณ์หรือบุคลิกของผู้ปฏิบัติมีความสำคัญ เช่น มนุษยสัมพันธ์การศึกษาเฉพาะบุคคล การพัฒนาบุคลิกภาพในการประชาสัมพันธ์

(ช) การเปิดเพิ่มในวิชาที่เกี่ยวกับศิลปะต่างๆ มักเป็นวิชาในสาขาภาพยนตร์หรือวิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งเทคนิคการนำเสนอ (Presentation) เป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบวิชาชีพ เช่น ศิลปะกับงานถ่ายภาพ นิเทศทัศน์ การเขียนเชิงสร้างสรรค์

จากข้อมูล แสดงให้เห็นว่า การเปิดรายวิชาใหม่ในสาขาวิชาด้านนิเทศศาสตร์ คือรายวิชาในกลุ่มที่ว่าด้วยเทคโนโลยีและการตลาด รองลงไป คือ กลุ่มเทคนิคและการนำเสนอ โดยจะสอดคล้องกับการขยายตัวของกลุ่มอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน ซึ่งมีลักษณะแยกย่อยเฉพาะเรื่องมากยิ่งขึ้น โดยลักษณะแยกย่อยดังกล่าวจะมุ่งตอบสนองกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเจาะจงมากขึ้น เช่น นิตยสารซึ่งแบ่งแยกประเภทเป็นนิตยสารสำหรับสตรี นิตยสารสำหรับเด็ก นิตยสารด้านภาพยนตร์ก็จำแนกย่อยออกเป็นนิตยสารภาพยนตร์จีน ภาพยนตร์ญี่ปุ่น นิตยสารกีฬาแยกย่อยออกเจาะจงเฉพาะกลุ่มนักตบปลา กอล์ฟ ฟุตบอล เป็นต้น ในขณะที่หนังสือพิมพ์เกิดหนังสือพิมพ์เฉพาะด้าน เช่น งานกีฬา ธุรกิจ การศึกษา

เมื่อพิจารณาไปที่สื่อโทรทัศน์ ลักษณะจำแนกแยกย่อยมักเกิดในโทรทัศน์ระบบบอกรับสมาชิกตามความสนใจของกลุ่มผู้ชม เช่น ช่องข่าว ช่องเพลง ช่องกีฬา และสำหรับสื่อวิทยุกระจายเสียง ก็จำแนกเป็นสถานีที่จัดเฉพาะรายการเพลงไทย เพลงสากล รายงานข่าว การจราจรหรือธุรกิจ เป็นต้น ซึ่งลักษณะการแยกย่อยดังที่ได้กล่าวทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่ความต้องการบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านเพิ่มมากขึ้น จึงต้องมีรายวิชาใหม่ๆ เฉพาะด้านรองรับต่อความต้องการดังกล่าว

เปรียบเทียบการเปิดรายวิชาของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา กับหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของไทย

ลักษณะการเพิ่มของรายวิชาที่จัดสอนในสาขานิเทศศาสตร์ของไทยจะแตกต่างไปจากต่างประเทศ พบว่า ในสหรัฐอเมริกา รายวิชาที่เปิดใหม่ในช่วงทศวรรษ 1990 จะถูกนำไปสร้างความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาอื่น ๆ เช่น การสื่อสารการเกษตร การสื่อสารเพื่อสุขภาพ หรือในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งศึกษาในลักษณะของการบูรณาการผสมผสานกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา ภาพยนตร์ วรรณคดี และวัฒนธรรมมวลชน เป็นต้น

จากการศึกษารายวิชาในประเทศตะวันตก รายชื่อวิชาจะบ่งบอกถึงวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และมีความสัมพันธ์กับศาสตร์อื่นมากกว่าของไทย กล่าวคือ เชื่อมโยงการสื่อสารเข้าไปประยุกต์กับศาสตร์อื่น เช่น หลักสูตรสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา จะมีการบรรจุวิชา “ความผิดปกติในการสื่อสาร” เข้าไปเป็นวิชาหนึ่งด้วย เป็นต้น

เมื่อพิจารณาหลักสูตร ปีการศึกษา 1997 หลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในสหรัฐอเมริกา มีลักษณะสำคัญดังนี้ (Robert T.Craig and David A.Cartone 1998: 68)

- เป็นวิชาที่ให้ความสนใจในการศึกษาจริยธรรมและประเด็นปัญหาสังคม และให้ความสำคัญต่อวิชาศิลปศาสตร์มากขึ้น เช่น การ์ตูนและวัฒนธรรมเด็ก (Cartoon and the Culture of Children) สตรีในงานสื่อสารมวลชน (Women in Mass Communication) ปัญหาปัจจุบันในงานสื่อสารมวลชน (Current Problem in Mass Communication)
- เป็นวิชาที่เปิดสอนเพื่อฝึกฝนและเตรียมบุคลากรเข้าสู่วงการวิชาชีพ เช่น การฝึกปฏิบัติด้านอาชีพประชาสัมพันธ์ (Professional Practices in Public Relations)
- เพิ่มความสำคัญของการศึกษาวิจัย เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพด้านการสื่อสาร (Qualitative Methods in Communication) ชาติพันธุ์วรรณากับการสื่อสาร (Ethnography and Communication)
- เพิ่มความสำคัญของการฝึกปฏิบัติและให้ความรู้เชิงวิชาการด้านเทคโนโลยี เช่น การบริหารระบบโทรคมนาคม (Management in Telecommunication System) แนวโน้มเทคโนโลยีโทรคมนาคม (Technological Trends in Telecommunication)

ภาพรวมของรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ของไทยที่เปิดเพิ่ม

รายวิชาที่เปิดเพิ่มส่วนใหญ่ในทั้ง 4 สถาบันการศึกษาเป็นไปในทิศทางคล้ายคลึงกัน คือ มักเป็นวิชาด้านเทคนิคและการนำเสนอมากขึ้น ในลำดับต่อมา คือ วิชาเทคโนโลยีและการตลาด ส่วนวิชาที่ว่าด้วยเนื้อหาสื่อ มีการเปิดเพิ่มเช่นกัน แต่เป็นไปในอัตราส่วนน้อยกว่า 2 รายวิชาข้างต้น อันแสดงว่า ทั้ง 4 กลุ่มต่างเห็นความสำคัญของการนำเสนอเพื่อออกไปประกอบวิชาชีพ ซึ่งมีกลไกการตลาด และเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามามีบทบาทด้วย

การเปิดเพิ่มของวิชาในสาขานิเทศศาสตร์ดังกล่าว จะสอดคล้องต่อแนวโน้มความต้องการของตลาดแรงงานโดยเฉพาะในภาคธุรกิจ โดยพบว่า ธุรกิจสื่อสารมวลชนจะเน้นความสามารถใน

เชิงเทคนิคของผู้ปฏิบัติงาน เช่น ในสาขาประชาสัมพันธ์ การเพิ่มสื่อโสตทัศนูปกรณ์จะมีมากขึ้น ลักษณะงานด้านประชาสัมพันธ์จะเน้นการจัดระบบข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับองค์กรภายในและภายนอก การผลิตสื่ออิเล็กทรอนิกส์คอมพิวเตอร์จะเข้ามามีบทบาทในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล และติดต่อสื่อสาร ออกแบบงานประชาสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ (สุเทพ เดชะชีพ, 2532 : 132) ดังนั้น จึงต้องการบุคลากรมืออาชีพที่ผ่านการศึกษาด้านนี้ในระดับที่จะสามารถนำไปปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อสังเกตที่พบจากรายวิชาที่เปิดเพิ่ม พบว่า รายวิชาส่วนใหญ่ไม่มีวิชาในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์กับศาสตร์ต่าง ๆ และไม่มีการเพิ่มรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจริยธรรม จิตใจ หรือสติปัญญา เช่น สื่อสารมวลชนกับการเกษตร สื่อสารมวลชนกับรัฐศาสตร์ กฎหมาย ลักษณะการเพิ่มรายวิชาดังกล่าวนี้ เป็นการเพิ่มในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ กล่าวคือ เพิ่มการศึกษาเทคโนโลยีสื่อสารมวลชนมากขึ้น โดยไม่ได้เพิ่มรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสื่อ กับสังคม แนวคิดในการเปิดเพิ่มรายวิชาใหม่ แต่ยังไม่พ้นไปจากกรอบเดิมในการจัดการสอนที่เน้น ความสำคัญของสื่อ เป็นเพียงการแตกแขนงและต่อยอด ปรับประยุกต์ให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลง ของสื่อแต่ละประเภทให้มากขึ้นเท่านั้น

เหตุผลเบื้องหลังที่อาจนำมาอธิบายปรากฏการณ์ข้างต้น น่าจะมาจากการศึกษาในแขนงนี้ถูก มองว่าเป็นเครื่องมือ และเป็นศาสตร์แขนงใหม่เมื่อเทียบกับวิชาการแขนงต่าง ๆ เช่น นิติศาสตร์ แพทยศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์ การสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะเทียบเท่า หรือศึกษาควบคู่กัน ไปจึงทำได้ยาก อีกทั้งนักวิชาการซึ่งมีบทบาทชี้้นำให้การศึกษาดังกล่าวเปลี่ยนแปลงยังมีน้อย ส่วน ใหญ่จะศึกษาและให้ความสำคัญกับการสื่อสารมวลชนมาเป็นเครื่องมือรองรับศาสตร์ต่าง ๆ มากกว่า

6.3 รายวิชาที่ลดลง

เมื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน 3 ลักษณะคือ การคงที่ การลดลง และการเปิด ดำเนินการเพิ่ม พบว่า ดำเนินไปในลักษณะความคงที่และต่อเนื่อง นับแต่แรกเปิดดำเนินการ จนปัจจุบัน รายวิชาที่ลดลงไปมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มวิชาที่ว่าด้วยเนื้อหา ส่วนความ เปลี่ยนแปลงในลักษณะของการเพิ่มมีปริมาณน้อยกว่ารายวิชาที่คงที่ และวิชาที่เปิดสอนเพิ่มส่วนใหญ่ จะเป็นกลุ่มวิชาด้านเทคโนโลยี และการตลาด รองลงไป คือ กลุ่มเทคนิคและการนำเสนอ

ตารางที่ 19

รายวิชานิตเทศศาสตร์ที่ลดลง

กลุ่มวิชาเนื้อหา	กลุ่มเทคนิคการนำเสนอ	กลุ่มเทคโนโลยีและการตลาด
<ul style="list-style-type: none"> - หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นกับชุมชน / สิ่งพิมพ์และชุมชน - สิ่งพิมพ์เฉพาะวงการ - หนังสือพิมพ์ในสถานศึกษา - วิทยุโทรทัศน์ในโรงเรียน - ทฤษฎีภาพยนตร์เบื้องต้น - การโฆษณากับมวลชน - การโฆษณากับรัฐบาล - การประชาสัมพันธ์หน่วยงานรัฐบาล - การประชาสัมพันธ์เปรียบเทียบ - การสื่อสารรัฐบาลและการเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - การเสนอรายการดนตรี - การพูดในที่สาธารณะ - การแต่งหน้าสำหรับการแสดงทาง โทรทัศน์และภาพยนตร์ 	<p style="text-align: center;">-</p> <p style="text-align: center;">(ไม่มีรายวิชาใดในกลุ่มนี้ที่ถูก ตัดทิ้งไป)</p>

จากการสำรวจรายชื่อวิชาในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ยุคที่ 3 คือ พ.ศ. 2513-2527 ซึ่งถูกลดไปไม่มีการจัดสอนอีก เปรียบเทียบกับหลักสูตรนิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2540 พบว่าสำหรับวิชาที่ถูกต้องออกไป หรือไม่มีการสอนในปัจจุบัน มีจำนวนไม่มากนักเมื่อพิจารณาในภาพรวม วิชาที่ถูกต้องทั้งเป็นกลุ่มวิชาเนื้อหาสื่อสารมวลชน ซึ่งมีลักษณะกว้างขวาง ครอบคลุม โดยจะมีวิชาที่เปิดใหม่ซึ่งศึกษาแยกย่อยขึ้นมาแทน รวมถึงเป็นวิชาซึ่งไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์และไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย อันแสดงว่าการศึกษานิเทศศาสตร์ปัจจุบัน เริ่มมีแนวโน้มศึกษาในรายวิชาที่เฉพาะเจาะจง (specialize) มากกว่าการศึกษาวิชาทั่วไป (generalize)

ลักษณะของรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ที่ถูกต้องทิ้งไป นำมาสู่ข้อสังเกตบางประการที่น่าสนใจ คือ กลุ่มวิชาที่เกี่ยวกับการนำการสื่อสารมวลชนมาใช้ประโยชน์ทางการเมืองก็ถูกต้องทิ้งไป อันเป็นหลักฐานที่สนับสนุนว่า การสอนนิเทศศาสตร์ในยุคแรกมุ่งการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐ แต่ในยุคปัจจุบันการใช้สื่อเพื่อกิจกรรมดังกล่าวถูกลดความสำคัญลงไป โดยหันไปให้ความสำคัญกับการผลิตบัณฑิตตอบสนองต่อการพัฒนาเทคโนโลยีสื่อสารมวลชนทดแทน

6.4 การขออนุมัติปรับปรุงหลักสูตร

เมื่อได้พิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงในรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อันเป็นพัฒนาการในเชิงปริมาณแล้ว ประเด็นที่ควรจะได้ศึกษาควบคู่กันไป คือ พัฒนาการในเชิงคุณภาพ คือ การปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งจะช่วยให้สามารถเห็นถึงความสำคัญที่สถาบันอุดมศึกษา กลุ่มต่าง ๆ มีให้ต่อหลักสูตรนิเทศศาสตร์

การปรับปรุงหลักสูตร หมายถึง การแก้ไขในส่วนของรายวิชา แนวทางการศึกษา เนื้อหารายวิชา ด้วยวัตถุประสงค์ประการสำคัญ คือ เพื่อให้หลักสูตรนิเทศศาสตร์มีความเหมาะสม มีลักษณะบูรณาการมากขึ้น ด้วยความตระหนักถึงคุณภาพของบัณฑิตที่จะออกไปประกอบอาชีพในอนาคต โดยการตรวจสอบความต้องการของสังคมและยึดหลักปรัชญาการศึกษาชั้นอุดมศึกษาเป็นพื้นฐานและแนวทางในการพัฒนา (การปรับปรุงหลักสูตรนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2537 : 1)

โดยแท้ที่จริงแล้ว การปรับปรุงหลักสูตรนิเทศศาสตร์เป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะวิทยาการและเทคโนโลยีสื่อเปลี่ยนแปลงไปเร็วมาก แต่เท่าที่ผ่านมา การปรับปรุงหลักสูตรมีน้อยมาก อาจเนื่องมาจากข้อกำหนดและกฎระเบียบที่เคร่งครัดจากทบวงมหาวิทยาลัย แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันได้ผ่อนคลายลงมากแล้ว เช่น ในมหาวิทยาลัยเอกชน สภามหาวิทยาลัยสามารถอนุมัติการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรได้ แล้วจึงแจ้งให้คณะกรรมการสถาบันอุดมศึกษาเอกชน (กสอ.) ทบวงมหาวิทยาลัยทราบในภายหลังได้

ลักษณะการปรับปรุงหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของไทย มีข้อที่ควรพิจารณา 2 ประเด็นคือ

1. เกิดจากความต้องการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัย ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด
2. มักเป็นการดำเนินการปรับหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเอกชน ภายใต้การควบคุมและกำกับดูแลของคณะกรรมการสถาบันอุดมศึกษาเอกชน (กสอ.) สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นไปในลักษณะการเปิดสาขาเพิ่ม (สาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์) และการขออนุมัติเพิ่มจำนวนรับ โดยเฉพาะช่วง พ.ศ.2530-2538 อันเป็นระยะที่ธุรกิจด้านการสื่อสารมวลชนขยายตัวและค่านิยมในการเข้าศึกษาต่อนิเทศศาสตร์สูงขึ้นด้วย

เนื่องจากกรรมวิธีการแก้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หรือที่เรียกว่า “การพัฒนาหลักสูตร” เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนเป็นอย่างมาก ก่อนการดำเนินการปรับปรุงหลักสูตร แต่ละสถาบันจึงต้องมีการประเมินหลักสูตรที่ใช้ปัจจุบันก่อน แล้วจึงนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร วางเค้าโครง และรูปแบบหลักสูตร กำหนดเนื้อหาสาขาวิชาที่จะสอน และประสบการณ์การเรียนการสอนที่จะใช้ในหลักสูตร (พรทิพย์ วรกิจโกคาทร ,2524:1)

อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากความพยายามรวบรวมหลักฐาน เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย คือ ในแต่ละมหาวิทยาลัยไม่มีการบันทึกข้อมูลดังกล่าวไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน รวมถึงทบวงมหาวิทยาลัย อันเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ ก็มีข้อมูลการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรที่ไม่ครบถ้วน มีก็เพียงหลักสูตรการศึกษาปัจจุบันที่ใช้อยู่ จึงเป็นข้อจำกัดในการนำเสนอข้อมูลดังกล่าวสนับสนุนในเชิงปริมาณให้เห็นภาพที่ชัดเจน ซึ่งน่าจะให้มีผู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมส่วนที่ยังคงบกพร่องในงานวิจัยต่อ ๆ ไป

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อได้พยายามสำรวจลักษณะการปรับปรุงหลักสูตรตลอดช่วงเวลาของการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย เท่าที่ผ่านมาได้ข้อสรุปว่า ไม่มีความเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการ “ยกเครื่องหลักสูตร” ไม่ว่าจะในกลุ่มสถาบันของภาครัฐหรือเอกชนก็ตาม หากจะมีก็จะเป็นไปในลักษณะของการเปิดสาขาเพิ่ม การเพิ่ม-ลดรายวิชา และปรับเนื้อหาวิชาในบางหมวดหมู่เท่านั้น การดำเนินการขอปรับปรุงซ้ำมาก เมื่อเทียบกับปีที่เริ่มเปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ ด้วยข้อจำกัดจากกฎระเบียบ ลำดับขั้นตอนที่ซับซ้อน และเคร่งครัดของทบวงมหาวิทยาลัยในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร ทำให้การดำเนินการขอปรับปรุงหลักสูตร โดยเฉพาะในกลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐมีเพียงเล็กน้อยและค่อนข้างช้า

จากข้อมูลเท่าที่สามารถรวบรวมได้ พบว่า ลักษณะการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรนิเทศศาสตร์มักดำเนินไปในช่วง พ.ศ.2530-2538 โดยพบว่า มหาวิทยาลัยเอกชนมีการดำเนินการปรับปรุงมากที่สุด และเมื่อประมวลข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยคณะกรรมการสถาบันอุดมศึกษาเอกชน (กสอ.) สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับดูแล ให้ความเห็นชอบต่อการเปิดดำเนินการ และปรับปรุงหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเอกชน พบว่า มักดำเนินการไปในรูปของการเปิดสาขาใหม่ การเพิ่มจำนวนรับ และปรับจำนวนบางหมวดวิชามากกว่าจะเป็นการปรับหรือทั้งหลักสูตร

7. คณาจารย์ผู้สอนด้านนิเทศศาสตร์

ในงานวิจัยเรื่องการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2527) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาจารย์ประจำไว้ ดังนี้

- อาจารย์ส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับปริญญาโทและเอกจากประเทศสหรัฐอเมริกา
- ประเทศไทยมีจำนวนอาจารย์ที่จบการศึกษานิเทศศาสตร์มากที่สุดในอาเซียน
- อาจารย์ระดับปริญญาโทและเอก มีจำนวนคิดเป็น 71.90 % คิดเป็นผู้สำเร็จการศึกษาในประเทศ 42.98 % และจบการศึกษาจากต่างประเทศ 57.02 %

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีอาจารย์ที่จบการศึกษานิเทศศาสตร์มากที่สุด และมีคุณวุฒิสูงสุด รองลงมาคือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่า มหาวิทยาลัยกรุงเทพ อันเป็นมหาวิทยาลัยเอกชนแห่งเดียวที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในขณะนั้น ยังไม่มีอาจารย์ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก

ตารางที่ 20

เปรียบเทียบคุณวุฒิและจำนวนอาจารย์ผู้สอนด้านนิเทศศาสตร์
ปีการศึกษา 2527 และ ปีการศึกษา 2540

สถาบันการศึกษา	ระดับปริญญาตรี (2527/2540)	ระดับปริญญาโท (2527/2540)	ระดับปริญญาเอก (2527/2540)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	8 / 6	26 / 23	11 / 18
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	8 /	23 /	4 /
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	6 /	11 /	- /
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	3 /	6 /	- /
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	3 /	6 /	6 /
มหาวิทยาลัยนเรศวร	* / -	* / 10	- / -
วิทยาลัยคริสเตียน	* / 48	* / 44	- / 4
วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	* / 17	* / 10	- / 2
มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล	* / 5	* / 6	- / -

* - หมายถึง ไม่มีการรวบรวมข้อมูลไว้

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า คุณวุฒิของอาจารย์ทั้งในมหาวิทยาลัยเอกชนและมหาวิทยาลัยของรัฐมีสูงขึ้น และเพิ่มจำนวนมากขึ้น อันแสดงถึงพัฒนาการที่ส่งผลดีต่อการผลิตบัณฑิตนิเทศศาสตร์ และการผลิตผลงานทางวิชาการ รวมทั้งเมื่อได้สำรวจรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม ก็พบว่า อาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่จะสำเร็จการศึกษาในสาขานิเทศศาสตร์หรือสื่อสารมวลชนโดยตรง และมักจบจากสหรัฐอเมริกา จึงยังคงได้รับอิทธิพลด้านแนวคิดการสอนแบบตะวันตกมาใช้ถ่ายทอดให้แก่นักศึกษา

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบด้านอาจารย์ผู้สอนนิเทศศาสตร์ อันเป็นตัวแปรสำคัญที่มีผลต่อคุณภาพของนักศึกษา พบว่า ยังมีปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่เกิดขึ้นบางประการ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาด้านนิเทศศาสตร์ ดังนี้

(1) จำนวนและคุณภาพของอาจารย์ผู้สอน

1) กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

จำนวนและคุณภาพของอาจารย์ประจำสาขานิเทศศาสตร์ใน 2 กลุ่มสถาบันนี้สูงกว่าในช่วงแรกของการเปิดดำเนินการ รวมทั้งสำเร็จการศึกษาในสาขานิเทศศาสตร์โดยตรงมากขึ้น อันเป็นการขยายตัวทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

2) กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนและสถาบันราชภัฏ

แม้อาจารย์ผู้สอนในกลุ่มนี้จะเพิ่มจำนวนขึ้น หากแต่ส่วนใหญ่ยังจบการศึกษาระดับปริญญาโท และสำเร็จการศึกษาภายในประเทศมากกว่าต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังมักเป็นกลุ่มอายุน้อยและเพิ่งสำเร็จการศึกษา จึงทำให้ขาดประสบการณ์ รวมทั้งขาดความสนใจที่จะทำงานวิจัยหรือเขียนตำรา ดังจะพบว่า งานวิจัยหรือตำราทางวิชาการที่เผยแพร่สู่สาธารณชน ซึ่งเป็นผลงานของอาจารย์สาขานิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเอกชนมีน้อยเมื่อเทียบกับผลงานของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งส่งผลต่อโอกาสในการฝึกฝนความสามารถในการผลิตผลงานทางวิชาการของอาจารย์ด้วย

(2) อัตราค่าตอบแทน

ความแตกต่างประการสำคัญของ 2 กลุ่มมหาวิทยาลัย ในด้านค่าตอบแทนต่อชั่วโมงสอนคือ ในมหาวิทยาลัยของรัฐ ค่าตอบแทนอาจารย์ต่ำในขณะที่ชั่วโมงสอนน้อย จะสอนเพียง 1-2 วิชาต่อเทอม ต่างกับมหาวิทยาลัยเอกชน ซึ่งเงินเดือนสูงกว่า และทำงานมากกว่า ทั้งนี้ จากการขยายตัวของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ทำให้ผู้บริหารทั้งในสถาบันของรัฐและเอกชน ต่างต้องการอาจารย์ผู้สอนซึ่งมีความสามารถและมีประสบการณ์สูง โดยเฉพาะในสาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ แต่ผู้มีความรู้ความชำนาญมักออกไปทำงานพิเศษเป็นที่ปรึกษาให้กับบริษัทธุรกิจ สถาบันการศึกษาจึงพยายามใช้กลวิธีต่างๆ ในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว เช่น มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ซึ่งกำหนดระเบียบการลงเวลาปฏิบัติงานของอาจารย์ผู้สอน ให้ต้องปฏิบัติงานตั้งแต่ 8.30-17.00 น. เป็นต้น (John Warren and Adchara Khotanon)

(3) พันธกิจและภาระงานสอน

ในสถาบันราชภัฏ ปัจจัยหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ประจำ คือ การขาดเวลาฝึกฝนความรู้ในเชิงวิชาการ ดังที่ ปิติพร ถาวรสุข ได้สำรวจวิจัยพบว่า อาจารย์มีสมรรถภาพในการใฝ่หาความรู้ในระดับปานกลาง เนื่องจากมีการกิจรับผิดชอบมาก นอกจากนี้ ยังต้องทำงานธุรการด้วย จึงไม่มีเวลาเพียงพอในการผลิตเอกสารและตำราประกอบการสอน ไม่สามารถนำข้อมูลใหม่ ๆ ทางนิเทศศาสตร์มาใช้สอนได้ ไม่สามารถติดตามความก้าวหน้าของงานที่มอบหมายให้นักศึกษาปฏิบัติได้ และไม่มีเวลาแสวงหาความรู้ทางด้านนิเทศศาสตร์เพิ่มเติม (ปิติพร ถาวรสุข, 2534 : 184)

(4) การจ้างอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษ

ความเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งที่น่าสนใจในช่วง พ.ศ.2538 เป็นต้นมา คือการเพิ่มจำนวนของอาจารย์พิเศษในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน คำว่า “อาจารย์พิเศษ” อาจให้นิยามได้ว่า ได้แก่ นักวิชาการหรือนักนิเทศศาสตร์ซึ่งไม่มีสถานภาพเป็นบุคลากรประจำ และไม่ได้ปฏิบัติงานประจำในสถาบันอุดมศึกษานั้น แต่ได้รับเชิญให้มาสอน โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นครั้งคราว หรือตามที่จะได้มีการเจรจาตกลงกัน ซึ่งสมควร กวียะ (สัมภาษณ์ 4 พฤศจิกายน 2541) ได้ชี้ให้เห็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งของการเชิญอาจารย์พิเศษมาเป็นผู้สอนว่า

“...อาจารย์ประจำส่วนใหญ่ขาดประสบการณ์ ส่วนบุคคลภายนอก มักขาดเนื้อหาวิชาการ และไม่มีเวลาทุ่มเทเอาใจใส่ให้นักศึกษา ดังนั้น การสอนแต่ละวิชาควรให้อาจารย์ประจำเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ควรเชิญบุคคลภายนอกมาบรรยายพิเศษเป็นครั้งคราวในหัวข้อที่จะต้องแสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ในการทำงานจริง...”

ลักษณะของอาจารย์พิเศษ อาจจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. อาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งได้รับเชิญให้มาสอนในบางรายวิชาให้กับมหาวิทยาลัยเอกชน
2. ผู้อยู่ในแวดวงสื่อสารมวลชนที่มีวิวุฒิ คุณวุฒิและประสบการณ์เป็นที่ยอมรับ หรือเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง อาจไม่จำเป็นต้องสำเร็จการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์โดยตรง แต่มีประสบการณ์สูงและเทคนิคการนำเสนอที่ดีเพียงพอที่จะถ่ายทอดแก่นักศึกษาได้

ในช่วงยุคแรก ๆ ของการศึกษานิเทศศาสตร์ ผู้ที่มาสอนมักเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในศาสตร์แขนงนั้น เช่นในสาขาวิชาภาพยนตร์ ได้เชิญผู้มีประสบการณ์ด้านภาพยนตร์และภาพถ่ายมาเป็นผู้สอน เนื่องจากอาจารย์ประจำมีไม่เพียงพอ เช่น

รัตน์ เปสตันยี	(เจ้าของบริษัทหนุมานภาพยนตร์)
ระบิล บุณนาค	(เจ้าของร้านถ่ายรูป ร.บุณนาค)
มล.ต้อย ชุมสาย	ผู้เชี่ยวชาญด้านการถ่ายภาพศิลปะ
ผวน สิริเวชพันธุ์	ช่างภาพมืออาชีพ

(สัมภาษณ์ ชุ่ม ประเสริฐกุล 5 มกราคม 2541, อ้างใน สุพรรณิ เมธสุทธิ์, 2540 : 175)

แม้จนกระทั่งถึงยุคที่ 5 แห่งพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์ ซึ่งนักวิชาการนิเทศศาสตร์มีการขยายตัวทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ แต่อาจารย์พิเศษก็ยังคงเป็นที่ต้องการของมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยเอกชน ซึ่งมักจะมีอาจารย์พิเศษมากกว่าอาจารย์ประจำ ทั้งนี้ ปัจจัยประการสำคัญที่นำไปสู่การเพิ่มจำนวนของอาจารย์พิเศษ โดยเฉพาะสำหรับในมหาวิทยาลัยเอกชนและสถาบันราชภัฏ อาจสรุปได้ว่า แม้อาจารย์ประจำจะมีคุณวุฒิสูงขึ้น แต่เป็นความรู้ในเชิงวิชาการ นักศึกษายังต้องการความรู้ในภาคปฏิบัติ หรือความเข้าใจต่อสถานการณ์จริง และอาจารย์ประจำที่มีอยู่ไม่มีประสบการณ์เพียงพอในเรื่องดังกล่าว ไม่เข้าใจในกระบวนการดำเนิน

งานในภาคปฏิบัติอย่างแท้จริง จึงต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญ และได้พบปัญหา รวมทั้งวิธีการดำเนินการจริงต่อสภาพปัญหาต่างๆ มาถ่ายทอดแก่นักศึกษา อันเป็นการให้ความรู้ในภาคปฏิบัติที่เป็นอยู่ควบคู่ไปกับการรู้จากตำราเรียน ดังเหตุผลที่ พี่ระ จิรโสภณ ได้ให้ข้อสนับสนุนว่า

.....ปัจจุบัน มีข้อจำกัดว่า ครู อาจารย์ในวงการหนังสือพิมพ์ มีประสบการณ์ในการทำงานสูง แต่ขาดการศึกษา ส่วนอาจารย์ที่มีการศึกษาก็ขาดประสบการณ์ ซึ่งทั้งเรื่องวิชาการและการปฏิบัติมีความสำคัญพอ ๆ กัน....”

(พี่ระ จิรโสภณ , 2540 : 69)

แม้ว่าในทุกสถาบันการศึกษาจะมีการเพิ่มในด้านปริมาณของอาจารย์ผู้สอน แต่ประเด็นที่น่าสนใจมากไปกว่านั้น คือ การเพิ่มจำนวนดังกล่าวเพียงพอกับความต้องการของนักศึกษาหรือไม่ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอเปรียบเทียบจำนวนอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษกับจำนวนนักศึกษานิเทศศาสตร์ ดังแสดงได้ด้วยตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 21

จำนวนอาจารย์ ต่อนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษากลุ่มต่าง ๆ ปีการศึกษา 2539

	อาจารย์ประจำ	อาจารย์พิเศษ	รวม	จำนวนนักศึกษา	อัตราส่วนอาจารย์ทั้งหมด : นักศึกษา
มหาวิทยาลัยบูรพา	13	15	28	40	1 : 1.5
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	136	41	177	4204	1 : 24
มหาวิทยาลัยเกริก	92	92	184	628	1 : 3
มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต	36	24	60	507	1 : 8
วิทยาลัยคริสเตียน	3	7	10	8	
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น	27	24	51	323	1 : 6
วิทยาลัยทองสุข	6	-	6	50	1 : 8
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	23	18	41	1793	1 : 44
มหาวิทยาลัยพายัพ	54	-	54	652	1 : 12
วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	11	-	11	222	1 : 20
วิทยาลัยโยนก	11	8	19	273	1 : 14
มหาวิทยาลัยรังสิต	35	41	76	2711	1 : 36
มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล	8	5	13	224	1 : 17
มหาวิทยาลัยศรีปทุม	14	14	28	1702	1 : 61
มหาวิทยาลัยสยาม	21	15	36	772	1 : 21
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย	19	30	49	1903	1 : 38
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ	19	21	40	301	1 : 8

- ที่มา: - รายงานสถิติ/ ข้อมูล สถาบันอุดมศึกษาเอกชน ปีการศึกษา 2537- 2539 ทบวงมหาวิทยาลัย
 - ข้อมูลการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2539
 - คู่มือนักศึกษา สถาบันราชภัฏจันทรเกษม ปีการศึกษา 2539

อนึ่ง ในตารางดังกล่าว ยังขาดข้อมูลในส่วนของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐ อันเนื่องมา ข้อจำกัดในการรวบรวมข้อมูลจำนวนอาจารย์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรของแต่ละมหาวิทยาลัย จึงอาจ ทำให้ไม่สามารถมองเห็นภาพรวมของทุกมหาวิทยาลัยได้ แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ได้มีการ บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรของแต่ละมหาวิทยาลัยนำเสนอต่อทบวงมหาวิทยาลัย สามารถสรุปได้ในเบื้องต้นว่า สถาบันอุดมศึกษาเอกชนจะมีจำนวนอาจารย์พิเศษมากกว่าอาจารย์ประจำ นอกจากนั้น อัตราส่วนระหว่างอาจารย์และนักศึกษาต่างกันมาก อาจารย์หนึ่งคนต้องรับผิดชอบนักศึกษาใน จำนวนมากกว่าอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ดังนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ อาจารย์ไม่มีเวลาจะ ดูแลนักศึกษาได้อย่างทั่วถึง แม้จะบรรเทาปัญหาโดยเชิญอาจารย์พิเศษ หากแต่ข้อจำกัด คือ อาจารย์พิเศษมีภารกิจประจำอยู่แล้ว ทำให้ไม่สามารถดูแลและให้คำแนะนำแก่นักศึกษาได้เต็มเวลา

(5) บทสรุปปัญหาของอาจารย์ผู้สอนด้านนิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 4 กลุ่ม

ความเปลี่ยนแปลงของอาจารย์ผู้สอนนิเทศศาสตร์ของไทยใน 4 กลุ่มสถาบันการศึกษา แม้ว่าจะมีทิศทางไปในทางเดียวกัน คือ เพิ่มจำนวนขึ้นและคุณภาพสูงขึ้น แต่เมื่อพิจารณาในเชิงคุณภาพ แต่ละกลุ่มต่างประสบปัญหาแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ

- สถาบันอุดมศึกษาของรัฐ อาจารย์ประจำจะสอนในรายวิชาเดิม ทำให้ขาดการพัฒนา ศักยภาพไปสู่การค้นคว้าในวิชาใหม่ ๆ

- สถาบันอุดมศึกษาเอกชน อาจารย์ประจำไม่เพียงพอต่อจำนวนนักศึกษา จนต้องเชิญ อาจารย์พิเศษมาสอน

- กลุ่มสถาบันราชภัฏ ประสบปัญหาอาจารย์ประจำมีภาระงานธุรการควบคู่ไปกับการสอน ทำให้ไม่มีเวลาดำเนินการวิจัยเพิ่มเติม

- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ประสบปัญหาขาดแคลนอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้าน เทคโนโลยีสารสนเทศ

ปัญหาดังกล่าว สะท้อนถึงความไม่พร้อมของสถาบันการศึกษาซึ่งขาดการเตรียมตัวแปรต้น อันได้แก่ อาจารย์ผู้สอนให้เพียงพอทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ส่งผลต่อตัวแปรตามอันได้แก่ บัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ และการผลิตผลงานทางวิชาการซึ่งได้รับการวิจารณ์ว่ายังคงด้อยคุณภาพ

8. เอกสารการสอนและตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์

หากจะนับแต่มีการนำเครื่องรับ-ส่งวิทยุแบบมาร์โคนี มาใช้งานเป็นครั้งแรกในประเทศไทยในปี พ.ศ.2450 และได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุโทรเลขขึ้นทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค พบว่า แม้เทคโนโลยีทางการสื่อสารจะถือกำเนิดในไทยมาแล้วกว่า 100 ปี แต่การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์กลับ เพิ่งเปิดสอนได้เพียง 44 ปี ยุคแรกวิชาความรู้แขนงต่างๆ จึงต้องพึ่งพาต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่

จวบจนเมื่อประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ความตื่นตัวด้านการศึกษาการสื่อสารมวลชน เพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดการเขียนบทความ ตำราและศึกษาหาความรู้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัด ประชุมสัมมนา การออกวารสารและจุลสาร เริ่มสนใจศึกษาวิจัยการสื่อสารมวลชน ทำให้การสั่ง

สมความรู้และวิชาด้านนิเทศศาสตร์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยรูปแบบของเอกสารดังกล่าวอยู่ในรูปสิ่งพิมพ์ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย งานสรุปสัมมนา และวารสาร (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ และอุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต, 2526 : บทคัดย่อ)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของเอกสาร ตำราด้านนิเทศศาสตร์ของไทยก็ได้รับการวิจารณ์ไม่น้อย ดังที่ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในพ.ศ.2533 เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้จัดการสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า เนื้อหาด้านการสื่อสารมวลชนในเล่มมักเน้นความเป็นทฤษฎี วิชาการศึกษาเปรียบเทียบกับตัวอย่างจากต่างประเทศ สารที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบ จรรยาบรรณ รวมทั้งจริยธรรมของนักนิเทศศาสตร์ยังมีน้อย (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2533 : 40) โดยสาเหตุประการหนึ่งของรูปแบบเนื้อหาดังกล่าว อาจเนื่องมาจากคนส่วนใหญ่มองว่า ตำราวิชาการทางด้านนิเทศศาสตร์ไม่จำเป็น เพราะการเรียนการสอนเป็นเรื่องทางทักษะมากกว่า การฝึกฝนในด้านการปฏิบัติงาน จึงเป็นสิ่งสำคัญกว่าการศึกษาจากเอกสาร ตำรา

(1) เปรียบเทียบเนื้อหาเอกสารทางวิชาการของไทยกับต่างประเทศ

เมื่อเปรียบเทียบตำราด้านนิเทศศาสตร์ระหว่างในประเทศไทย กับเอกสารด้านนิเทศศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งในแวดวงการศึกษาของสหรัฐถือว่าเป็นดัชนีชี้พัฒนาการด้านหนึ่งของวิชาการด้านนิเทศศาสตร์เลยทีเดียว พบว่า ในสหรัฐอเมริกาตำราที่เพิ่มจำนวนจะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่เฉพาะเจาะจงมากกว่าที่จะเป็นการศึกษานิเทศศาสตร์ทั่วไป มีการจัดหมวดหมู่สำหรับผู้สนใจจะสืบค้นเอกสารไว้อย่างชัดเจน โดยหน่วยงานที่มีชื่อว่า Library of Congress Subject Heading (LCSH) ได้รวบรวมข้อมูลไว้ในหนังสือ "Subject Guide to Books in Print"

จากการสำรวจข้อมูลในหนังสือดังกล่าว พบว่า รายชื่อหนังสือที่เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนจะจำแนกย่อยออกไปตามประเภทขององค์การหรือตัวบุคคลผู้ปฏิบัติงาน และวัตถุประสงค์เฉพาะด้าน อาทิ เช่น การสื่อสารการตลาด การสื่อสารในสงคราม การสื่อสารการนาวิ ผู้ประกอบการสื่อสารมวลชน ทฤษฎีการสื่อสาร การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม วิธีการวิจัย เป็นต้น (Robert T.Craig and David A.Carlone , 1998 : 73)

ส่วนในประเทศไทย งานวิจัยซึ่งเริ่มในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ.2509 จะเป็นการวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อนำไปใช้ในทางปฏิบัติมากกว่าการค้นคว้าเพื่อแสวงหาหรือตรวจสอบทฤษฎี หรือเป็นการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันหรืออุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนมากกว่าจะศึกษาในด้านวิชาการ ผู้วิจัยมักเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ดำเนินการวิจัยโดยได้รับทุนอุดหนุนจากองค์การภาครัฐหรือเอกชน เพื่อพัฒนาหน่วยงานของตนเป็นสำคัญ

สาเหตุประการหนึ่งที่งานวิจัยในทางวิชาการของไทยมีน้อย อาจเนื่องมาจากข้อจำกัดในด้านงบประมาณ กล่าวคือ การบริหารโครงการวิจัยที่มีเงินทุนอยู่จำกัด ทำให้การวิจัยว่าด้วยการสื่อสารมวลชนในมหาวิทยาลัยขาดความน่าดึงดูดใจ นักวิชาการที่สนใจจะทำวิจัยยังคงมีน้อย (บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา, 2537 : 117)

(2) พัฒนาการเชิงปริมาณและคุณภาพของตำรา เอกสารด้านนิเทศศาสตร์ของไทย

ในงานวิจัยของอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ ได้ดำเนินการสำรวจเอกสาร ตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ระหว่าง พ.ศ. 2500 -2526 พบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 91 เล่ม และจากนั้นระหว่าง พ.ศ. 2526-2532 อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโชษิต ได้สำรวจจำนวนเอกสาร ตำราด้านนิเทศศาสตร์ในช่วงต่อมา พบว่า จำนวนเอกสาร ตำราเพิ่มขึ้นเป็น 696 เล่ม (อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโชษิต, 2533) ซึ่งหมายถึง ภายในระยะเวลา 6 ปี นับแต่ พ.ศ.2526 จนกระทั่งถึง พ.ศ.2532 การเพิ่มจำนวนของเอกสารด้านนิเทศศาสตร์เป็นไปอย่างรวดเร็ว ถึงประมาณ 600 เล่ม โดยเฉลี่ยคือ มีการจัดพิมพ์ตำราปีละ 10 เล่ม โดยสาเหตุของการขยายตัวดังกล่าว อาจเนื่องมาจากสาเหตุประการสำคัญ 2 ประการ คือ

1. การเพิ่มจำนวนของสถาบันอุดมศึกษาที่สอนนิเทศศาสตร์ ซึ่งตรงกับช่วงยุคที่ 4 ของการขยายตัวของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนทั้งในส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง การขยายตัวของสถาบันราชภัฏ และการขยายสาขาวิชาเพิ่มเติม ทำให้ความต้องการเอกสารทางวิชาการเพื่อการศึกษาค้นคว้าเพิ่มมากขึ้น
2. นักวิชาการเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์ ในลักษณะความเป็นศาสตร์มากขึ้น จึงได้ค้นคว้าและผลิตผลงานทางวิชาการเพื่อพัฒนาและยกระดับมาตรฐานการศึกษาในศาสตร์แขนงนี้ให้เป็นที่ยอมรับมากขึ้น

(3) เนื้อหาของตำราและเอกสารด้านนิเทศศาสตร์ในช่วงก่อน พ.ศ.2527และ พ.ศ.2533

ระยะแรก ตำราส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแนะนำหลักการ ความรู้เบื้องต้น สอนวิธีการ และเทคนิคบ้าง และมักเขียนจากการเรียบเรียงและอ้างอิงทฤษฎีจากตำราต่างประเทศเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนตำราและเอกสารทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ ในช่วง พ.ศ.2520-2526 และ 2526-2532 อาจสามารถจำแนกลำดับแขนงได้ ดังนี้

ตารางที่ 22

เปรียบเทียบจำนวนตำรา เอกสารทางวิชาการนิเทศศาสตร์
ระหว่างปี 2520 - 2526 และ 2526 - 2532

หมวดวิชา	ปี 2520 - 2526	2526 - 2532
1. สื่อสารมวลชน	20	29
2. วาทวิทยา	19	29
3. วารสารศาสตร์	16	93
4. ประชาสัมพันธ์	12	51
5. ภาพนิ่งและภาพยนตร์	10	86
6. โฆษณา	7	48
7. นิเทศศาสตร์พัฒนาการ	3	124
8. วิจัยนิเทศศาสตร์	2	- (ไม่มีข้อมูล)
9. สื่อสารการแสดง	1	3
10. นโยบายการสื่อสาร	1	- (ไม่มีข้อมูล)
11. โทรทัศน์และวิทยุทัศน์	- (ไม่มีข้อมูล)	124
12. วิทยุและเสียงตามสาย	- (ไม่มีข้อมูล)	36
13. สื่อสารทั่วไป	- (ไม่มีข้อมูล)	84

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่า ผู้ผลิตผลงานด้านนิเทศศาสตร์ไม่ให้ความสำคัญต่อการสั่งสมความรู้ในเชิงวิชาการมากเท่ากับการรองรับตลาดธุรกิจ เห็นได้จากการเพิ่มของเอกสารและตำราใน

สาขาที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจหรือสื่อมวลชนประเภทใหม่ ๆ ที่เป็นที่นิยมจะเพิ่มในจำนวนมากกว่าเอกสารตำราในเชิงวิชาการหรือความรู้ภาคทฤษฎี ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากผู้เขียนต้องการตอบสนองต่อความขยายตัวของอุตสาหกรรมสื่อมวลชน โดยเฉพาะเพื่อรองรับต่อความต้องการในภาคธุรกิจ และสาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ เพื่อมุ่งรองรับต่อการเพิ่มจำนวนของสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนสาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งสาขาสื่อกระจายเสียงซึ่งขยายตัวมากในช่วงดังกล่าวด้วย และนับแต่พ.ศ.2533 แม้ว่าเอกสารด้านนิเทศศาสตร์จะเพิ่มจำนวนขึ้นมาก แต่ก็ยังเป็นเพียงความชัดเจนในเชิงปริมาณ หากแต่ยังขาดพัฒนาการในเชิงคุณภาพ เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

(4) เนื้อหาของตำราและเอกสารด้านนิเทศศาสตร์ในปี พ.ศ.2540

เมื่อสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับเอกสาร ตำราและสิ่งพิมพ์ทางนิเทศศาสตร์ในปัจจุบัน พบว่า นับจาก พ.ศ.2532 ยังไม่มีการสำรวจและรวบรวมเอาไว้เป็นหมวดหมู่ชัดเจน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากจำนวนเอกสารที่มีเพิ่มมากขึ้น สถาบันที่เปิดสอนนิเทศศาสตร์เพิ่มจำนวนและหมวดวิชาต่างๆ ก็จำแนกแยกย่อยมากขึ้น ซึ่งการรวบรวมค้นคว้าอาจต้องใช้เวลาและงบประมาณในการดำเนินการสูง รวมทั้งผู้วิจัยเองต้องมีความพยายามและมีความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ดีเพียงพอที่จะจำแนกแยกแยะเอกสารต่าง ๆ ได้

(ก) การเพิ่มของจำนวนตำรา และเอกสารด้านนิเทศศาสตร์ใน พ.ศ.2540

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจจำนวนตำรา และเอกสาร รวมถึงงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านนิเทศศาสตร์ในห้องสมุดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2541 พบว่า จำนวนเอกสารวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ อาจจำแนกได้โดยประมาณ ตามหมวดหมู่ ดังนี้

1. หมวดการโฆษณา	286	เล่ม
2. หมวดการประชาสัมพันธ์	323	เล่ม
3. หมวดภาพยนตร์และภาพถ่าย	229	เล่ม
4. หมวดวิทยุกระจายเสียง	65	เล่ม
5. หมวดวิทยุโทรทัศน์	260	เล่ม
6. หมวดหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์	369	เล่ม
7. หมวดนิตยสาร	8	เล่ม
8. หมวดวาทวิทยา	24	เล่ม
9. หมวดสื่อสารมวลชน	512	เล่ม
รวมทั้งสิ้น	2,076	เล่ม

จากข้อมูลดังกล่าวเห็นได้ว่า หนังสือเกี่ยวกับด้านการสื่อสารมวลชนยังคงมีจำนวนมากที่สุด และมีอัตราการเพิ่มจำนวนสูงที่สุดนับแต่ปี พ.ศ.2533 เป็นต้นมา อาจเนื่องมาจากเขียนง่าย เข้าใจได้ง่าย รวมทั้งประเด็นเกี่ยวกับสื่อสารมวลชนก็เป็นเรื่องที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ได เห็นว่า เอกสารตำราที่จำแนกแยกย่อยเฉพาะด้านก็เริ่มมากขึ้น

อันแสดงถึงการตอบสนองต่อผู้อ่านที่ต้องการความรู้ในด้านที่จำเพาะเจาะจงลงไป หรืออีกนัยหนึ่งคือสะท้อนถึงตัวนักวิชาการหรือผู้ผลิตผลงานด้านนิเทศศาสตร์ดังกล่าวที่เริ่มมีความชำนาญเฉพาะด้าน

(ข) ประมวลลักษณะของเอกสาร ตำราด้านนิเทศศาสตร์

จากการสำรวจตำรา เอกสาร งานวิจัยและหนังสือทางด้านนิเทศศาสตร์ตามที่สำรวจได้ในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมถึงที่มีจำหน่ายในปี พ.ศ.2540 อาจสามารถจำแนกสรุปลักษณะของตำราและเอกสารดังกล่าวได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. เนื้อหา มักเกี่ยวข้องกับความรู้เบื้องต้นทางด้านนิเทศศาสตร์ หรือหลักเบื้องต้นในสื่อแขนงต่าง ๆ เช่น

- หลักการโฆษณา (ลัดดาวัลย์ ยมจินดา และสุพรรณิ มังคละสี , 2535)
- สื่อสาร..การประชาสัมพันธ์ (ดวงพร คำบุญวัฒน์ และวาสนา จันทร์สว่าง, 2536)
- การโฆษณาและการส่งเสริมการตลาด (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ , 2536)
- การออกแบบโฆษณา (ศักดิ์ดา ประจุกติลป , 2537)
- การประชาสัมพันธ์เบื้องต้น (วัฒนา พุทธางกรานนท์ , 2536)
- หลักการประชาสัมพันธ์ (ลักษณะ สตะเวทิน, 2540)

2. ตำรา เอกสารทางวิชาการที่ถูกนำมาอ้างอิงบ่อยครั้ง มักเป็นผลงานจากนักวิชาการที่ได้เขียนไว้นานแล้ว เช่น

- พฤติกรรมการสื่อสาร (กิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ , 2528)
- ระบบสื่อสารในสังคม (บำรุง สุขพรรณ , 2527)
- การประชาสัมพันธ์ (สะอาด ตันศุภผล , 2500)
- การสื่อข่าว (ชวรัตน์ เชิดชัย , 2516)
- ตำราการถ่ายรูป (สนั่น ปัทมะทิน , 2504)
- นิเทศศาสตร์กับสังคม (ประมะ สตะเวทิน , 2524)
- การสื่อสารในองค์กร (กริช สิบสนธิ์ , 2526)
- สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย (บุญเลิศ ศุภดิลก , 2525)
- แอ็ดเวอร์ไทซิ่ง (เสนห์ ธนารัตน์สฤษดี , 2525)
- ชมรมนักเขียน (ประกาศ วัชรภรณ์ , 2509)
- การถ่ายภาพเบื้องต้น (เกื้อกุล คุปรัตน์, ร่วมศักดิ์ แก้วปลั่ง, 2521)

เอกสารวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ที่สอดคล้องและตรงกับประเด็นปัญหาในสังคมไทยมากที่สุดคือ เอกสารชุดวิชาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ซึ่งเขียนโดยนักวิชาการผู้มีความชำนาญและเป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการ โดยตำราดังกล่าวมีผู้นำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงบ่อยครั้ง แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาประการหนึ่งคือ ขาดการปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัย ทำให้ข้อมูลบางส่วนไม่ทันสมัยหรือสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

ต่อประเด็นปัญหาดังกล่าว ควรได้มีการวิจัยเกี่ยวกับเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชให้ละเอียดและลึกซึ้ง เนื่องจากนับว่าเอกสาร ตำราดังกล่าวเป็นแหล่งข้อมูลที่

สำคัญยิ่ง และสามารถใช้เป็นดัชนีชี้วัดของการพัฒนาด้านวิชาการของการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

3. หากเป็นตำราหรือเอกสารที่จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ มักเป็นการบอกเล่าประสบการณ์การทำงานในวงกรวิชาชีพนิเทศศาสตร์ อาจเนื่องจากเขียนได้ง่ายและมีตลาดรองรับกว้างกว่า เช่น

- กว่าจะเห็นเป็นโฆษณา (เสรี วงษ์มณฑา , 2534)
- เคล็ด (ไม่)ลับจอมยุทธ์การตลาดและโฆษณา (เสรี วงษ์มณฑา , 2535)
- โฆษณาอย่างไรชนะใจผู้ซื้อ (นิวัต วงษ์พรหมปรีดา , 2536)
- ประชาสัมพันธ์ให้ได้ผล (ชัยนันท์ นันทพันธ์ , 2536)
- เทคนิคการประชาสัมพันธ์ (วิจิตร อวระกุล , 2534)
- ศิลปะการเขียนคำโฆษณา (เชน จรัสเวียง , 2533)
- บนถนนคนทำข่าว (ยุพา เพ็ชรฤทธิ์ , 2536)
- ผมเป็นคนข่าวคนหนึ่งก็แค่นั้น (สรรพศิริ วิริยะศิริ , 2537)
- หมาเฝ้าบ้าน (สุทธิชัย หยุ่น , 2539)
- บนเส้นทางหนังสือพิมพ์ (สมบุรณ์ วรพงษ์ , 2534)
- นานาทศนะเกี่ยวกับงานประชาสัมพันธ์ (ศูนย์ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์และโฆษณา , 2531)
- ชีวิตกับความตาย ลังนิยมบนแผ่นฟิล์ม อาคิระ คูโรซาวา (สนานจิตต์ บางสะพาน , 2534)

4. หนังสือด้านนิเทศศาสตร์ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมักทำออกมาในรูปแบบของพ็อกเก็ตบุ๊ก กลุ่มเป้าหมายได้แก่ บุคคลทั่วไปที่ไม่จำเป็นต้องมีความรู้ด้านการสื่อสารมวลชนมาก่อน ซึ่งเมื่ออ่านแล้วสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย เช่น

- วิธีการเรียนนิเทศศาสตร์ให้เก่งในสถาบันที่มีข้อจำกัด (วรรณนิภา นิยมไทย , 2534)
- สื่อมวลชน การเมืองและวัฒนธรรม องค์กรร่วมแห่งสายสัมพันธ์ของวิถีชีวิต (กฤษณ์ ทองเลิศ , 2540)
- สู่อิทธิกรมืออาชีพ (บุญศรี ปรายณศักดิ์ , 2538)
- นิเทศ...ที่คุณอยากรู้ (จุฬา สันติกร , 2531)
- PR ภิวัฒน์ ประชาสัมพันธ์รูปแบบใหม่ (เสรี วงษ์มณฑา , 2538)
- สื่อสาร...การประชาสัมพันธ์ (ดวงพร คำบุญวัฒน์, วาสนา จันทร์สว่าง, 2536)
- เรดิโอ...2000 (วรพรหม พรหมมิกบุตร , 2538)
- เส้นทางสู่อชีพิตเจ (ไธตย์ ยุทธนา , 2531)
- สู่อิทธิกรมืออาชีพ (บุญศรี ปรายณศักดิ์ , 2538)
- คู่มือพี.อาร์ การประชาสัมพันธ์และการโฆษณาในหนังสือพิมพ์ (ประสิทธิ์ ศรีเชษฐ , 2532)
- หลักนักพูด (สำเนียง มณีกาญจน์, สมบัติ จำปาเงิน , 2533)

- คัมภีร์นักพูด พูดแบบชนะใจคน (ศมธรรม ชัยพรพรหม, 2540)
- การประชาสัมพันธ์เชิงปฏิบัติ (เสรี วงษ์มณฑา, 2540)

5. เป็นการแปลเอกสารตำรามาจากต่างประเทศ เช่น

- วิธีการทำพรีอาร์ทด้วยตนเองใน 1 สัปดาห์ (พนิด กุลศิริ , 2537 เรียบเรียงจากไคลร์ ออสติน)
- เปิดอกนักโฆษณา (สุภาณี ปิยพสุนทรา, 2532 เรียบเรียง จาก หวงจัน)
- คำสารภาพของคนโฆษณา (ชาญชัย เทียนงาม , 2533 เรียบเรียงจาก เดวิด โอกลีวี)
- 14 วิธีการปรับปรุงตนเอง จูงใจผู้อื่น (พลวัต, 2531 เรียบเรียงจากโรเบิร์ต คอนลิน)
- เปิดตำนาน เขี้ยว + เขี้ยวพี่น้อง “ซาทซึ” (เพ็ญศรี เผ่าเหลืองทอง, 2537)
- ทำอย่างไรจึงได้เป็นนักโฆษณา (ครองแผน ไชยธนะสาร, 2540 เรียบเรียงจาก เจมส์ เวบบ์ ยังก์)
- เข้าใจสื่อสาร เข้าใจตรงกัน (กริช สืบสนธิ์, 2533 เรียบเรียงจาก วินเซนต์ โนแลน)

งานที่มีการแปลมาจากต่างประเทศ ในบางครั้งมีข้อจำกัดด้านเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องหรือสัมพันธ์กับสภาพการศึกษาของไทย เป็นการมองโดยใช้ค่านิยมภายใต้สังคมตะวันตก อีกทั้งยังขาดความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบริบททางสังคมไทย และศึกษานิเทศศาสตร์ในเพียงบางแง่มุมหรือมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น ทำให้ผู้อ่านขาดมุมมองที่กว้างขวางและหลากหลาย

6. ตำราทางวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง มักเป็นความรู้ทางนิเทศศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เช่น

- การวิจัยเพื่อการประชาสัมพันธ์ (พรทิพย์ วรกิจโกศาทร , 2528, 2527, 2530)
- การประชาสัมพันธ์ (วิรัช ลภีรัตนกุล, 2526, 2527, 2530)
- หลักการพูดขั้นพื้นฐาน (สวินิต ยมาภัย และ ภิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, 2524, 2525, 2526, 2527, 2530, 2532, 2533, 2535 และ 2538)
- แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์ (พัชนี เขยจรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และ ภิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, 2530, 2532, 2534 และ 2538)
- ยุทธวิธีการประชาสัมพันธ์ (จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์, 2534, 2537, 2539)

7. เป็นการรวบรวมบทความจากข้อเขียนในนิตยสาร, หนังสือพิมพ์ เช่น

- มายาพิณิจ : การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2536)
- ดูหนัง...ดูละคร (ปราณประมูล, 2536)

- ภาพพจน์นั้นสำคัญยิ่ง : การประชาสัมพันธ์กับภาพพจน์ (พรทิพย์ พิมลสินธุ์, บรรณาธิการ : 2540)
- ฐานันดร 4 จากระบบโลกถึงรัฐไทย (บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา, 2537)

8. เป็นเอกสารครบรอบปี หรือที่ระลึกเนื่องในโอกาสต่างๆ ของสมาคมวิชาชีพ สื่อมวลชน เช่น

- วันนักข่าว 5 มีนาคม (โดยสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย)
- 20 ปี สำนักข่าวไทย (ชิตณรงค์ คุณะกฤดาธิการ : บรรณาธิการ, 2540)
- สมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย
- 30 ปี สมาคมโฆษณาธุรกิจแห่งประเทศไทย
- วันสื่อสารแห่งชาติ (คณะอนุกรรมการจัดงานวันสื่อสารแห่งชาติ)
- ครบรอบ 25 ปี สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 : 26 มีนาคม 2538

9. หนังสือเกี่ยวกับความรับผิดชอบ จรรยาบรรณและจริยธรรมของนักนิเทศศาสตร์มีน้อย โดยหนังสือที่น่าสนใจ มีการนำมาอ้างอิงถึงบ่อยครั้ง เช่น

- การสื่อสารมวลชน บทบาทหน้าที่ เสรีภาพและความรับผิดชอบ (สมควร กวียะ , 2539)
- คู่มือกฎหมายเกี่ยวกับการทำธุรกิจโฆษณา (สุขุม ศุภนิธย์ , 2534)
- จริยธรรมคนหนังสือพิมพ์ (สุภา ศิริमानนท์, 2530)

10. เอกสารสรุปการสัมมนา มีน้อย เพราะการจัดสัมมนาในเชิงวิชาการมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่หากไม่อยู่ในลักษณะของการจัดอบรมในเชิงธุรกิจโดยเฉพาะด้านโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ก็เป็นการจัดสัมมนาภายในสถาบันอุดมศึกษา เอกสารเผยแพร่มักจัดทำจำนวนจำกัดสำหรับผู้เข้าร่วมสัมมนา ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ออกสู่สาธารณะ

อนึ่ง เอกสารการสัมมนาด้านนิเทศศาสตร์หรือสื่อสารมวลชนที่น่าสนใจ และมีการจัดพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งได้รับการกล่าวอ้างถึงหลายครั้ง ได้แก่

- วิชาการสื่อสารมวลชน (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการในปีการสื่อสารโลก 2526 โดย คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526)
- รายงานผลการสัมมนาเรื่อง การผลิตข่าวโทรทัศน์ในยุคสังคมข่าวสาร (คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2535)
- รายงานผลการสัมมนาเรื่อง นักนิเทศศาสตร์ที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้า (คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , 2538)

11. งานค้นคว้า ศึกษาวิจัย ทั้งที่เป็นรายงานการวิจัยและวิทยานิพนธ์เพิ่มจำนวนขึ้น แต่มักไม่ได้รับการนำมาใช้อ้างอิง ตัวอย่าง เช่น เฉพาะงานวิทยานิพนธ์ของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์เพียงสถาบันเดียว ตั้งแต่ พ.ศ.2524 -2540 พบว่ามีจำนวนถึงประมาณ 800 เรื่อง

และล้วนแต่เป็นการศึกษาในประเด็นปัญหาหรือหัวข้อที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่น่าสนใจ แต่กลับถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลในการค้นคว้าศึกษา หรืออ้างอิงน้อยมาก

(5) บทสรุปพัฒนาการของเอกสาร ตำราด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

กล่าวโดยสรุป ตำรา เอกสาร ผลงานทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยนับแต่ปี พ.ศ.2482 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ชัดเจน คือการเพิ่มจำนวนตามการขยายตัวของสื่อ ความนิยมของผู้อ่านและผู้เขียนซึ่งมาจากทั้งวงการนักวิชาการและนักวิชาชีพ แต่ในด้านของเนื้อหา ความเหมาะสมและรองรับความต้องการของผู้อ่าน และประโยชน์ที่ได้รับก็ยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะประโยชน์ในด้านการพัฒนาสังคมอันเป็นข้อสังเกตที่น่าจะได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาทางพัฒนาให้มีคุณภาพควบคู่กันต่อไปในอนาคต

กลไกการพัฒนาการศึกษานิเทศศาสตร์

ในการศึกษากระบวนการที่น่าจะมีผลต่อพัฒนาการของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของนักนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงสถานภาพกลไก 4 ปัจจัยที่มีบทบาท คือ

1. การจัดสัมมนา อภิปรายเพื่อระดมความคิดต่อการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์
2. การปรับเปลี่ยนและพัฒนาวิชาการฝึกอบรม
3. การปรับหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและการศึกษาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์
4. บทบาทของสมาคม สถาบันวิชาชีพด้านสื่อสารมวลชน

กลไกทั้ง 4 ประการที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในที่นี้ แม้จะไม่ได้มีบทบาทอย่างชัดเจนจนเป็นตัวแปรต้นที่ผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า เป็นปัจจัยเสริมที่ช่วยผลักดันให้การพัฒนาด้านนิเทศศาสตร์ดำเนินไปได้เร็วยิ่งขึ้น

การจัดสัมมนา อภิปรายเพื่อระดมความคิดต่อการพัฒนาการศึกษานิเทศศาสตร์

เนื่องด้วยในภาวะสังคมปัจจุบัน ประชาชนเริ่มสนใจและแสดงความคิดเห็นต่อบทบาทของสื่อมวลชนไทย โดยเฉพาะในด้านความถูกต้อง คุณภาพ บทบาท อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ มักเป็นไปอย่างไม่เป็นระบบ ขาดข้อมูลเชิงวิชาการมาสนับสนุนและขาดการเสนอทางเลือก เพื่อนำมาปรับปรุงคุณภาพของสื่อให้เป็นไปตามความต้องการของผู้บริโภค จึงได้มีความพยายามระดมความคิดจากผู้ทรงวุฒิ ทั้งในแวดวงวิชาชีพและวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ เพื่อสะท้อนมุมมองแสวงหาทางแก้ไขและพัฒนาความเป็นวิชาชีพนิเทศศาสตร์ให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ในการจัดการระดมความคิด หรือสัมมนาด้านสื่อสารมวลชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพสะท้อนหรือปฏิกิริยาตอบกลับ (feedback) ให้ผู้อยู่ในแวดวงสื่อสารมวลชนทั้งที่เป็นผู้ประกอบการวิชาชีพ และนักวิชาการได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหารวมทั้งสถานการณ์ที่เกิดขึ้นต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ประเด็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง คือ ความเคลื่อนไหวในการจัดสัมมนาของงาน

เนื้อหาและผลที่ได้รับจากการสัมมนาจะสามารถนำมาใช้เป็นกลไกในการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ได้หรือไม่ ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ มีความสามารถในการประกอบวิชาชีพได้อย่างเหมาะสม ทันต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

1) งานสัมมนาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

การตกเตียง ข้อวิพากษ์วิจารณ์ และการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้านนิเทศศาสตร์มีมาเป็นเวลานานแล้ว มีความพยายามจัดการอบรมและอภิปรายอย่างกว้างขวาง ทั้งจากสมาคมวิชาชีพ จากแวดวงวิชาการด้านการสื่อสารมวลชนของไทย การระดมความคิดจากประชาชนอันเป็นผู้บริโภคสื่อและบุคคลภายนอก เพื่อหาคำตอบและข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย โดยหัวข้อการสัมมนาอาจสามารถแบ่งเป็นช่วงได้ดังนี้

1.1) ช่วงแรกของการก่อตั้งคณะนิเทศศาสตร์ : ความพยายามแสวงหาทิศทาง ของการศึกษานิเทศศาสตร์

ในระยะแรกของการก่อตั้งของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ การจัดสัมมนายังคงมีไม่มากนักพบว่า ในช่วงระยะเวลา 14 ปีนับแต่ พ.ศ.2516-2530 มีการจัดสัมมนาเกี่ยวกับการศึกษานิเทศศาสตร์ ที่มีหลักฐานการสรุปผลที่ชัดเจนเพียง 6 ครั้ง อันได้แก่

- การสัมมนา “ปัญหาการสอนสื่อสารมวลชนในประเทศไทย” โดยภาควิชาการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2516

- การสัมมนาเรื่อง “การส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย” โดยภาครัฐ และเอกชน ผู้เกี่ยวข้องในด้านภาพยนตร์ไทย ณ ดิกลันดิโมเดิร์น ทำเนียบรัฐบาล วันที่ 29 เมษายน - 1 พฤษภาคม 2520

- การสัมมนาเรื่อง “การปรับปรุงการสื่อสารของประเทศ” โดยกรมไปรษณีย์โทรเลข วันที่ 17-18 ธันวาคม พ.ศ.2522 ณ โรงแรมนารายณ์ กรุงเทพฯ

- การสัมมนา “บทบาทของสถาบันการศึกษาในสาขาสื่อสารมวลชน” โดยคณะกรรมการศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ห้องประชุมคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน วันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2524

- การสัมมนาระดับชาติว่าด้วยนโยบายการสื่อสาร และปัญหาการสื่อสารในชนบทในประเทศไทย โดยยูเนสโก วันที่ 26-28 สิงหาคม พ.ศ.2525 ณ ห้องประชุมอาคารดาราดคาร กรุงเทพฯ

- การประชุมทางวิชาการเนื่องในโอกาสปีการสื่อสารโลก พ.ศ.2526 เรื่อง วิจารณ์การสื่อสารมวลชนไทย ณ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- การสัมมนาเรื่อง “การสื่อสารมวลชนกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ : แนวโน้มการศึกษาและวิจัยด้านนิเทศศาสตร์” วันที่ 18-19 พฤษภาคม พ.ศ.2530 ณ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- การสัมมนาทางวิชาการของโครงการประชาสัมพันธ์ศึกษา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน เรื่อง “ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ของการประชาสัมพันธ์จากอดีตสู่อนาคต” วันพฤหัสบดีที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2530 ณ ห้องประชุมชั้น 4 ดิเคอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อพิจารณาถึงผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดสัมมนา พบว่า ลักษณะการจัดสัมมนายังคงจำกัด อยู่ในสถาบันอุดมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ผลการสัมมนาที่ได้ยังคงไม่แพร่หลายเท่าที่ควร และจำกัดอยู่ในแวดวงการศึกษา ไม่ได้เผยแพร่สู่ภายนอก จึงอาจกล่าวได้ว่า ในยุคแรกนี้การจัดสัมมนายังมิได้มีบทบาทชัดเจนนักต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตาม นับเป็นจุดเริ่มต้นที่กระตุ้นให้มีการกล่าวถึงความสำคัญและปัญหาของศาสตร์แขนงนี้มากขึ้น

1.2) ช่วง พ.ศ.2531-2534 : การระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหาธุรกิจด้านสื่อสารมวลชน

นับแต่ช่วง พ.ศ.2531-2534 เริ่มมีความตื่นตัวที่จะให้ความสำคัญต่อการสื่อสารมวลชนมากขึ้น ลักษณะการจัดสัมมนาบ่อยครั้งขึ้น พบว่า ในระยะเวลาเพียง 4 ปีมีการจัดสัมมนาเกี่ยวกับการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ถึง 6 ครั้ง ได้แก่

- การสัมมนา “สู่อุทยานวิทยุโทรทัศน์ไทย” โดย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ (นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น) เป็นประธาน ณ วันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2531

- โครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “โทรทัศน์ : สื่อเพื่อธุรกิจหรือสิทธิในการรับรู้ข่าวสาร” โดยคณะกรรมการสื่อสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ห้องประชุมชั้น 4 อาคารอเนกประสงค์ เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน ครบรอบ 36 ปี วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2533

- “การสัมมนาผู้บริหารงานสื่อสารมวลชน” โดยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2533

- การสัมมนา เรื่อง “ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 : ก้าวใหม่ของการสื่อสารมวลชน” วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2533 โดยโครงการบัณฑิตศึกษา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ดิเกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- งานสัมมนาทางวิชาการ “สื่อสารโทรคมนาคมไทยในทศวรรษหน้า” โดยนักศึกษาปริญญาโท โครงการบัณฑิตศึกษา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ โรงแรมแชงกรีลา กรุงเทพฯ วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2533

- การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่อง “การพัฒนาบุคลากรในสาขาสื่อสารมวลชน” โดยสโมสรผู้สื่อข่าวเศรษฐกิจ ณ ห้องประชุมสำนักงานใหญ่ ธนาคารกสิกรไทย วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2534

อนึ่ง แม้ว่าในยุคนี้ บรรดาผู้เกี่ยวข้องทั้งนักวิชาการและสื่อมวลชนจะให้ความสำคัญต่อการระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมสื่อมากขึ้น แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะในสถาบันการศึกษา มิได้แพร่หลายออกสู่สาธารณชนมากนัก

1.3) ช่วง พ.ศ.2535-2540 : ความพยายามประยุกต์ใช้สื่อสารมวลชนในการพัฒนาสังคม

ในช่วงนี้ การจัดสัมมนาด้านนิเทศศาสตร์มีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านจำนวนและการเปลี่ยนตัวของผู้จัดงาน นอกเหนือไปจากการแสดงบทบาทของสถาบันการศึกษาแล้วยังขยายออกไปสู่สาธารณชนและสถาบันวิชาชีพมากขึ้น แสดงว่า ผู้เกี่ยวข้องมีความตื่นตัวและเล็งเห็นประโยชน์ของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์มากขึ้น พิจารณาได้จากจำนวนซึ่งในช่วงเวลา 5

ปีมีการจัดสัมมนาดังกล่าวถึง 10 ครั้ง และภายในเวลา 1 ปี คือ พ.ศ.2540 มีการจัดสัมมนาด้านนิเทศศาสตร์ถึง 3 ครั้ง อันประกอบด้วย

- การประชุมสมัชชาศิลปะวัฒนธรรมไทย เรื่อง “ทิศทางศิลปะและวัฒนธรรมไทยในกระแสการพัฒนา” โดยคณะกรรมการการศาสนา ศิลปวัฒนธรรม สภาผู้แทนราษฎร และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ วันที่ 16-17 สิงหาคม พ.ศ. 2536

- โครงการเสวนาระดมความคิดเรื่อง “หนังสือพิมพ์ไทยในทศวรรษหน้า” โดยสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย ณ โรงแรมอิมพีเรียล ถ.วิทยุ กรุงเทพฯ วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2536

- การสัมมนาโต๊ะกลม เรื่อง “โฆษณากับเทคโนโลยี” โดยสภาสถาบันนักวิชาการสื่อสารมวลชน ร่วมกับสมาคมโฆษณารัฐกิจแห่งประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2537

- การเสวนาเรื่อง “นักนิเทศศาสตร์ที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้า” เนื่องในโอกาสครบรอบ 10 ปี สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2538

- การจัดสัมมนา เรื่อง “กฎหมายลิขสิทธิ์กับผลกระทบต่อธุรกิจโฆษณา” วันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2538 โดยสมาคมโฆษณารัฐกิจแห่งประเทศไทย และหนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ อาคารฐานเศรษฐกิจ กรุงเทพฯ

- การจัดทำวิทยานิพนธ์ การเปิดดำเนินการหลักสูตรวิทยาการสารสนเทศบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ณ โรงแรมรามาร์คเด็น วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539

- งานสัมมนานักข่าวระดับกลาง-อาวุโส เรื่อง “นักข่าว...ผู้นำสังคม?” โดยสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย ณ สวนสามพราน จ.นครปฐม วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539

- การสัมมนาเรื่อง “พลังสื่อมวลชนกับอนาคตการศึกษาไทย” จัดโดย สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย ร่วมกับคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับศูนย์ปฏิบัติแห่งชาติเพื่อการพัฒนาคน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ วันที่ 21-22 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540 ณ โรงแรมนิจีโกะ จ.กาญจนบุรี

- การเสวนาเรื่อง “หนังสือพิมพ์ปี 2000” โดยหนังสือพิมพ์มติชน ณ อาคารสำนักงานหนังสือพิมพ์มติชน 10 มกราคม พ.ศ. 2540

- การจัดสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “ตลาดวิชาชีพสื่อสารมวลชนในวิกฤตเศรษฐกิจ” ณ ห้องประชุมช่อแก้ว สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา วันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2540

ลักษณะที่เกิดขึ้นดังกล่าว แสดงถึงการตระหนักในความสำคัญของการพัฒนาศาสตร์แขนงนี้ ในฐานะเป็นกลไกของสังคมที่มีใช้จำกัดเพียงสถาบันอุดมศึกษาหน่วยงานเดียวอีกต่อไป

2) ผลสรุปที่ได้จากการศึกษาการจัดสัมมนาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

2.1 การเปลี่ยนแปลงหัวข้อการจัดสัมมนา

หัวข้อการดำเนินการสัมมนาในช่วงประมาณ พ.ศ.2516 - 2526 จะเกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ และนับแต่ พ.ศ.2527 เป็นต้นมา แนวโน้มหัวข้อสัมมนามีความเปลี่ยนแปลงออกไปบ้าง โดยมุ่งศึกษาไปที่สื่อแต่ละประเภทมากขึ้น

2.2 การเปลี่ยนแปลงผู้จัดการสัมมนา

นับแต่ พ.ศ.2527 เป็นต้นมา นอกจากองค์กรหรือหน่วยงานที่จัดสัมมนาจะเป็นมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนในสาขานิเทศศาสตร์ หน่วยงานหลักที่จัดการสัมมนาเปลี่ยนมาเป็นสมาคมวิชาชีพมากกว่าสถาบันการศึกษา โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางที่พึงประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพและจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพ และมักดำเนินการโดยสมาคมวิชาชีพ หนังสือพิมพ์มากกว่าสื่อมวลชนประเภทอื่น ทั้งนี้ เหตุผลประการหนึ่งน่าจะมาจากนักหนังสือพิมพ์มีอิสระในการปฏิบัติงานมากกว่าสื่ออื่นที่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐและมีกฎระเบียบควบคุมมากกว่า

2.3 ประเด็นปัญหาหรือหัวข้อของการสัมมนา

ในการสัมมนาเกี่ยวกับการศึกษานิเทศศาสตร์ ประเด็นปัญหาซึ่งเป็นที่ถกเถียงและมีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง มักได้แก่ คำถามและข้อวิพากษ์ ดังนี้

- การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ควรสอนให้นักศึกษามีความรู้ลึกซึ้งเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง (Specialist) หรือมีความรู้ในเรื่องทั่ว ๆ ไปอย่างกว้างขวาง (Generalist)
- นักศึกษานิเทศศาสตร์ควรมีความรู้ในด้านเทคนิควิธีในเชิงปฏิบัติ อันเป็นการเพิ่มทักษะในการนำเสนอ (Presentation) หรือควรมีความรู้ทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ที่จะสามารถเสนอเนื้อหา (Content) ได้อย่างมีประโยชน์และมีประสิทธิภาพ
- ปัจจุบันมีความจำเป็นเพียงใด ที่ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อมวลชนจะต้องสำเร็จการศึกษาในสาขานิเทศศาสตร์

2.4. การตระหนักถึงความสำคัญที่แท้จริงของการสัมมนา

การจัดสัมมนาส่วนใหญ่ มักไม่มีการบันทึกผลการจัดหรือข้อสรุปที่ได้จากงานสัมมนาดังกล่าว หรือหากมีก็ได้แพร่หลายออกสู่สาธารณชน เพียงรู้และรับทราบในกลุ่มผู้เข้าร่วมสัมมนาหรือในกลุ่มที่มีความสนใจในประเด็นนั้นเป็นพิเศษ จึงทำให้แนวคิดที่น่าสนใจหลายประเด็นไม่อาจสร้างความเปลี่ยนแปลง หรือกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาวิชาการนิเทศศาสตร์ได้อย่างชัดเจน

เมื่อมองในเชิงคุณภาพ ลักษณะการจัดการสัมมนานับแต่อดีต รวมทั้งผลที่ได้รับจากการสัมมนายังมีอาจกล่าวได้ว่า เป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ โดยจะพบว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากงานสัมมนาไม่มีอิทธิพลอย่างเด่นชัดในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ แต่น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้มีบทบาทในแวดวงวิชาชีพและวิชาการด้านสื่อสารมวลชน ได้นำไปพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี รวมถึงต่อความต้องการของตลาดแรงงาน

การปรับเปลี่ยนและพัฒนาหมวดวิชาฝึกอบรม

ในหลายวงการวิชาชีพ มักมีข้อถกเถียงกันระหว่างการให้น้ำหนักความสำคัญของวิชาการ (academic) กับประสบการณ์ (experience) นักวิชาการมักเห็นว่า วิชาการหรือความรู้ด้านทฤษฎี เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประกอบวิชาชีพ ขณะเดียวกัน นักวิชาชีพหรือผู้ประกอบการจะมองว่า วิชาพื้นฐานต่าง ๆ สามารถเรียนรู้จากการอ่านตำราได้ ส่วนการฝึกฝนเพื่อสร้างประสบการณ์จะเป็นส่วนสำคัญต่อการทำงานมากกว่า

1) ความสำคัญของการฝึกอบรม

การศึกษารายวิชาที่ว่าด้วยการฝึกอบรม เรียกได้ว่า เป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งที่ผู้วิจัยพิจารณาว่าน่าจะมีความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในเชิงปฏิบัติให้เหมาะสม มิใช่เพียงมีความรู้ทางทฤษฎีเพียงอย่างเดียว

ทั้งนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ และบุคคลในแวดวงสื่อสารมวลชน ต่างมีความเห็นพ้องต้องกันว่าการฝึกปฏิบัติงานวิชาชีพสื่อสารมวลชน เป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญยิ่ง ดังข้อเขียนความเห็น และบทสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงสื่อมวลชนที่กล่าวถึงความสำคัญของการฝึกอบรมไว้ดังนี้

- การฝึกฝนอบรม หรือการฝึกงาน เปรียบได้กับการออกไปประกอบอาชีพสุจริตข้างนอก การที่เราต้องฝึกฝนนี้ หมายความว่า เราต้องเข้าไปเรียนรู้ เข้าไปหามันให้ได้ เนื่องจากการศึกษาเพียงทฤษฎีในมหาวิทยาลัยยังมีข้อจำกัดอยู่มาก

(เรื่องชัย ทรัพย์นิรันดร์ นกหนังสือพิมพ์ , 2525 : 93-94)

- วิชาการสื่อสารมวลชนจะก้าวหน้า ทันสมัยไปไม่ได้เลย ถ้าปราศจากวิชาชีพ เพราะวิชาการเป็นผู้สอน ส่วนวิชาชีพเป็นผู้นำ มันต้องไปด้วยกัน เปรียบเสมือนเหรียญด้านเดียวแต่มี 2 ด้าน

(สมควร กวียะ นักวิชาการ , 2541 : 51)

- ไม่ว่าจะเรียนวิชาการแขนงใด หากได้เรียนในหลักสูตรจบแล้ว ควรอย่างยิ่งที่จะต้องดูงาน ฝึกงาน หรือปฏิบัติการเพื่อให้ใกล้ชิดกับหลักวิชาที่ได้ศึกษาในห้อง กล่าวคือ เมื่อรู้หลักทฤษฎีแล้ว ควรรู้หลักปฏิบัติด้วย

(ประกาศ วัชรภรณ์ นกหนังสือพิมพ์, 2515 : 51)

การฝึกอบรมในสถาบันการศึกษา เรียกได้ว่า เป็นการฝึกอบรมในระบบ (Formal Training) คือ เป็นการศึกษาในมหาวิทยาลัยซึ่งจะให้ความรู้ทางวิชาการควบคู่ไปกับความชำนาญเฉพาะอย่าง มุ่งป้อนความรู้ด้านการปฏิบัติการและความชำนาญโดยจัดการฝึกหัดด้านนิเทศศาสตร์ ซึ่งอัตราส่วนระหว่างการศึกษาในภาคทฤษฎีและปฏิบัติการนั้น ขึ้นอยู่กับแต่ละมหาวิทยาลัยซึ่งจะกำหนดขึ้นเอง

2) ประเภทของหมวดวิชาว่าด้วยการฝึกอบรม

เมื่อสำรวจรายวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกอบรมในสาขาวิชาต่างๆ ทุกกลุ่มสถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะเนื้อหาและรูปแบบการศึกษาดังนี้

2.1) กลุ่มวิชาด้านเทคนิคการใช้สื่อ ได้แก่ การฝึกใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีในห้องปฏิบัติการ หรือในชั้นเรียน เพื่อเป็นการสร้างทักษะสำหรับนำสื่อมวลชนมาใช้งานในภาคปฏิบัติอันเป็นการเสริมความรู้ในภาคทฤษฎี

2.2) กลุ่มวิชาที่ว่าด้วยการฝึกด้านการบริหารงานสื่อ ได้แก่ รายวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกความสามารถด้านการประยุกต์ใช้ความรู้เชิงธุรกิจ และการบริหารงานมาประยุกต์เข้ากับสื่อสารมวลชน

2.3) การฝึกงานภายนอก ได้แก่ การศึกษาในภาคปฏิบัติของนักศึกษาซึ่งเป็นการนำความรู้ที่นักศึกษาได้จากการศึกษาภาคทฤษฎีและปฏิบัติในชั้นเรียน ออกไปฝึกปฏิบัติในหน่วยงานภายนอกซึ่งอาจเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนในช่วงเวลาหนึ่ง อันเป็นการฝึกฝนทักษะก่อนจะไปประกอบอาชีพจริง ซึ่งโดยมากมักจะจัดในภาคเรียนสุดท้ายก่อนนักศึกษาจะสำเร็จการศึกษา

ในทุกสาขาวิชาและทุกหลักสูตรของแต่ละสถาบัน รายวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติจะจัดในภาคเรียนสุดท้าย หรือหลังจากการเรียนในภาคทฤษฎีแล้ว แต่การให้น้ำหนักของการฝึกฝนยังมีค่อนข้างน้อย รายวิชาที่ว่าด้วยการฝึกปฏิบัติของแต่ละสาขาวิชาจะมีลักษณะคล้ายกัน ดังตัวอย่างรายวิชาในแต่ละสาขา ดังนี้

1. สาขาวิชาการหนังสือพิมพ์

- การฝึกงานหนังสือพิมพ์
- การถ่ายภาพวารสารศาสตร์

2. สาขาวิชาการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์

- การฝึกงานอาชีพการประชาสัมพันธ์
- การพัฒนาบุคลิกภาพของนักประชาสัมพันธ์

3. สาขาวิชาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์

- การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง
- ศิลปะการแสดงด้านวิทยุโทรทัศน์

4. สาขาวิชาภาพยนตร์

- เทคนิคการถ่ายภาพ
- โครงการพิเศษด้านภาพนิ่งและภาพยนตร์

5. สาขาวิชาวารสารวิทยา

- การบริหารกิจกรรมการฝึกอบรม
- การเป็นผู้ประกาศและพิธีกร

6. สาขานิเทศศาสตร์ธุรกิจ หรือ สื่อสารการตลาด

- การผลิตรายการ
- มัลติมีเดียเพื่องานนิเทศศาสตร์

3) พัฒนาการการฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในหลักสูตรนิเทศศาสตร์

3.1) พ.ศ.2482-2527

เมื่อพิจารณาลักษณะการจัดการสอนและตัวผู้เรียนพบว่า ช่วง พ.ศ.2507-2509 การศึกษานิเทศศาสตร์ตามหลักสูตรระยะแรกที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะแบ่งผู้ศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มคือ ผู้ที่สำเร็จชั้น มศ.5 หรือเทียบเท่า และกลุ่มที่ 2 คือ ผู้ที่เคยปฏิบัติงานเป็นนักหนังสือพิมพ์ หรือสื่อมวลชนแขนงอื่น และเคยทำงานมาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 ปี โดยเริ่มเรียนเวลา 16.00-20.00 น. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ; 2529 : 7)

จากลักษณะการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า จัดขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่มีประสบการณ์ด้านงานสื่อมวลชนมาแล้ว มีความสามารถปฏิบัติงานสื่อในระดับหนึ่ง ดังนั้น การศึกษาระยะแรก จึงไม่ได้มุ่งเน้นการฝึกทักษะ แต่มุ่งการปรับคุณวุฒิของผู้เรียนเป็นสำคัญ

ในยุคแรกของการศึกษานิเทศศาสตร์นี้ เมื่อพิจารณาจากรายวิชาที่เปิดสอน เช่น ในสาขาวิชาหนังสือพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งรายวิชาที่ต้องศึกษาในสาขานี้ ได้แก่ การใช้ภาษาไทย เศรษฐศาสตร์ การเมือง จิตวิทยา ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ กฎหมาย วรรณคดี ภาษาอังกฤษ การเขียนข่าวและสารคดี โดยไม่มีรายวิชาฝึกปฏิบัติเลย ซึ่งบำรุงสุข สีหอำไพ กล่าวว่า เท่านั้น ก็เพียงพอแล้วสำหรับผู้ที่จะออกไปประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์ (บำรุงสุข สีหอำไพ, 2515 : 21)

เหตุผลประการหนึ่งที่สนับสนุนต่อข้อมูลที่สรุปว่า รายวิชาเกี่ยวกับการฝึกอบรมในระยะแรกยังมีไม่มากนัก คือ ความเห็นที่ว่า การฝึกฝนสามารถแสวงหาได้ในการทำงาน (hard knock training) ซึ่งเป็นการฝึกฝนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยประสบการณ์ เช่น สมบูรณ์ วรพงษ์ อดีตหัวหน้าข่าวการเมือง และรองหัวหน้าบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ หรือเสริมศรี เอกชัย นักหนังสือพิมพ์อาวุโส หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ซึ่งไม่ได้สำเร็จการศึกษาในสาขานิเทศศาสตร์ แต่อาศัยการฝึกฝนจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นกับเพื่อนร่วมงาน จนเกิดความรู้และความชำนาญในวิชาชีพ

3.2) ช่วง พ.ศ.2528 - 2540

เมื่อโลกก้าวสู่ความเป็นสังคมสารสนเทศ ประชาชนส่วนใหญ่ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วทำงานที่เกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลในอัตราส่วนสูงกว่างานภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ลักษณะงานต้องอาศัยสมองและความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติ โดยในสังคมไทยเองก็เริ่มได้รับอิทธิพลจากกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การเตรียมคนเข้าสู่สังคมสารสนเทศจำต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติ ซึ่งทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับสภาพองค์กรธุรกิจสื่อสารมวลชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ซับซ้อนขึ้น การเรียนรู้ด้วยตนเองหรือจากเพื่อนร่วมงานยากขึ้น การศึกษาในชั้นเรียนจึงมีความสำคัญมากขึ้น ดังที่ ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์ บรรณาธิการข่าวมติชน ได้เคยให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

...ในช่วงแรกมติชนค่อนข้างมีขนาดเล็ก กอง บก.ยังเล็ก ๆ อยู่ มีความสัมพันธ์ของหัวหน้าข่าว นักข่าวและแม่กระทั่ง บก. ตกเย็นก็ไปนั่งกินเหล้า กินข้าวได้คุยกัน สิ่งเหล่านี้เป็นการฝึกฝนโดยธรรมชาติ เพราะมีการแลกเปลี่ยนคุยประเด็นต่าง ๆ เมื่อองค์กรขยายตัวกอง บก. มีขนาดใหญ่ขึ้น การเดินทางลำบาก ขณะที่ความต้องการของนักข่าวแต่ละสายมากขึ้น และมีการแข่งขันในด้านข่าวกว้างขึ้น ทำให้โอกาสการฝึกและเทรน ไม่มีในปัจจุบัน...

(ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์, 2536 : 141)

เมื่อพิจารณาจากการจัดรายวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกฝนอบรม ทุกหลักสูตรต่างกำหนดรายวิชาไว้คล้ายคลึงกัน คือ มักจะประกอบด้วย การฝึกปฏิบัติใน 3 ด้าน ดังที่ได้จำแนกแล้วข้างต้น คือ ด้านเทคนิคการใช้เครื่องมือ การฝึกฝนด้านการบริหารจัดการ และการฝึกงานภายนอก โดยการจัดการฝึกฝนส่วนใหญ่จะมุ่งไปถึงการใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ทันสมัย รวมทั้งเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเป็นผู้ปฏิบัติได้ ในขณะที่การฝึกฝีมือในลักษณะการฝึกทักษะในเชิงศิลปะการผลิตงานสื่อสารมวลชน เช่น รายวิชาเกี่ยวกับศิลปะการผลิตงาน การออกแบบสื่อต่างๆ ศิลปะในการใช้เทคนิค อุปกรณ์จะมีน้อย อย่างไรก็ตาม ลักษณะการจัดวิชาฝึกปฏิบัติของทั้ง 4 กลุ่มนี้ยังมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างออกไป อันสะท้อนถึงปรัชญาและวัตถุประสงค์การสอนของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละประเภท

(ก) กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ

กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐส่วนใหญ่จะบรรจุวิชาการฝึกทักษะการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศไว้เป็นวิชาเลือก และเน้นความสำคัญของการฝึกงานเป็นหลัก เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พรทิพย์ วรกิจโกคาทร, 2524 : 61) รวมถึงมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ซึ่งได้กำหนดให้นักศึกษาทุกคนต้องผ่านการฝึกอบรมประสบการณ์วิชาชีพนิเทศศาสตร์อันถือเป็นการฝึกปฏิบัติด้านหนึ่งก่อนที่จะสำเร็จการศึกษา

(ข) กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน

สืบเนื่องจากปรัชญาที่ให้ความสำคัญต่อการผลิตนักนิเทศศาสตร์เพื่อไปปฏิบัติงานในภาคธุรกิจอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน การจัดวิชาฝึกปฏิบัติของกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนจึงถูกบรรจุให้เป็นวิชาบังคับ ทั้งนี้ อาจเนื่องจากมุ่งให้ผู้เรียนมีความชำนาญเพียงพอที่จะทำงานทางด้านเทคนิคได้เป็นอย่างดี และลักษณะการฝึกฝนด้านทักษะอีกแนวทางหนึ่งที่พบในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน คือ การฝึกอบรมด้านการบริหารโดยการจัดตั้งบริษัทจำลอง เช่น มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

วัตถุประสงค์ในการจัดรายวิชาดังกล่าวเป็นวิชาบังคับ เป็นหลักฐานแสดงถึงเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเอกชนที่ให้ความสำคัญต่อตลาดแรงงาน โดยเน้นให้นักศึกษานิเทศศาสตร์ได้ฝึกปฏิบัติงานในภาคธุรกิจ และได้มีโอกาสนำความรู้ทางการตลาด โฆษณา ประชาสัมพันธ์ รวมทั้งงาน

เอกสารมาใช้ในการดำเนินงานทางธุรกิจ เพื่อสร้างความชำนาญ ก่อนออกไปประกอบวิชาชีพจริง (John Warren and Adchara Khotanon, 1990)

(ค) สถาบันราชภัฏ

หลักสูตรนิเทศศาสตร์ของกลุ่มสถาบันราชภัฏจะให้ความสำคัญต่อรายวิชาเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือปฏิบัติการและฝึกเทคนิค มากกว่าการศึกษาเนื้อหาในเชิงวิชาการ โดยวิชาการฝึกทักษะการใช้สื่อจะถูกจัดเป็นวิชาเฉพาะสาขา และเริ่มตั้งแต่ปีการศึกษาที่ 2 โดยเป็นการฝึกใช้เครื่องมือในชั้นเรียน ส่วนการฝึกงานภายนอกนั้น เมื่อศึกษาอยู่ในปีที่ 4 หรือปีสุดท้ายก่อนสำเร็จการศึกษา นักศึกษาจะออกไปประจำหน่วยงานต่างๆ ตามสาขาที่เรียนอีกประมาณ 1-2 เดือน ซึ่งจะมีทั้งการฝึกงานในท้องถิ่น และส่งเข้ามาฝึกงานในกรุงเทพฯ สำหรับนักศึกษาต่างจังหวัด (บุษบา ทับสี, 2534 : 44)

(ง) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีให้ความสำคัญต่อการฝึกงานภายนอกอย่างชัดเจน ซึ่งแม้จะไม่มีกำหนดเป็นรายวิชาฝึกปฏิบัติเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยทั่วไป แต่ได้จัดวิชา “สหกิจศึกษา” ไว้เพื่อให้นักศึกษาออกไปปฏิบัติงานด้านนิเทศศาสตร์ในลักษณะของการสร้างสรรค์งานหรือแก้ปัญหาในสถานการณ์จริงเสมือนเป็นพนักงานคนหนึ่งขององค์กร ซึ่งทำให้นักศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ดำเนินการจริง มิใช่เป็นเพียงการฝึกงานช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เหมือนรายวิชาฝึกงานของสถาบันอื่น

(จ) บทสรุปความสำคัญของการฝึกอบรมในกลุ่มสถาบันต่างๆ

จากภาพรวมของรายวิชาด้านฝึกอบรมในแต่ละกลุ่มมหาวิทยาลัยที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ พบว่า กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐยังคงใช้สื่อเป็นศูนย์กลาง โดยให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนด้านเทคนิคการใช้สื่อ ส่วนการฝึกด้านเทคนิควิทยการสารสนเทศจะกำหนดเป็นวิชาเลือก ในขณะที่กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนเริ่มโน้มเอียงในเชิงธุรกิจ กำหนดให้การศึกษาด้านเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ๆ เป็นวิชาบังคับ รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนภาคธุรกิจด้วย

สำหรับสถาบันราชภัฏ มีลักษณะการจัดรายวิชาฝึกอบรมคล้ายคลึงกับมหาวิทยาลัยของรัฐ คือ เน้นการฝึกเทคนิคการใช้สื่อ และการฝึกงานภายนอก อันแสดงถึง แนวทางที่มุ่งความสำคัญของการนำความรู้และความชำนาญไปใช้ในภาคปฏิบัติต่อการประกอบวิชาชีพสื่อสารมวลชน เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีที่เห็นความสำคัญของการปฏิบัติเช่นกัน แต่จะเป็นการศึกษาการใช้เทคโนโลยีสื่อสารมวลชน และสร้างทักษะการใช้วิทยาการสมัยใหม่เพื่อปฏิบัติงานจริงในองค์กรภายนอก

(ฉ) ปัญหาของการฝึกอบรม

การจัดรายวิชาเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรม ทั้งการฝึกอบรมในชั้นเรียน และการฝึกปฏิบัติปฏิบัติงานภายนอก ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการ และผู้ประกอบวิชาชีพถึง ความสามารถของ

นักศึกษา และความเหมาะสม พอเพียงในการจัดการศึกษาภาคปฏิบัติในชั้นเรียน ดังเช่นที่ วิรัช ลภีรัตนกุล ได้ให้ข้อคิดต่อการจัดความสำคัญของการฝึกปฏิบัติไว้ว่า หากการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยเน้นการปฏิบัติหรือวิชาชีพมากเกินไป ก็อาจร่อนความคิดความอ่าน หรือความคิดสร้างสรรค์ของผู้ศึกษาไปอย่างน่าเสียดาย อาจทำให้ผู้ศึกษาคิดไม่เป็น ไม่ชอบคิด ชอบแต่ปฏิบัติ เพราะถูกสอนให้เน้นปฏิบัติเพียงอย่างเดียว

....ผู้ศึกษาอาจกลายเป็นนักปฏิบัติที่เหมือนหุ่นยนต์ ขาดความคิดอ่าน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และหากเป็นเช่นนั้นแล้ว มหาวิทยาลัยก็อาจมีสภาพไม่แตกต่างไปจาก โรงเรียนระดับอาชีวศึกษานั้นเอง....

(วิรัช ลภีรัตนกุล, 2540 : 530)

เมื่อพิจารณาถึงรายวิชาฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในกลุ่มมหาวิทยาลัยต่าง ๆ อาจสามารถประมวลสรุปปัญหาที่ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะการปฏิบัติงานของนักศึกษาได้ ดังนี้

1. การขาดแคลนอุปกรณ์เทคโนโลยี และความไม่ทันสมัยของเครื่องมือฝึกปฏิบัติ ซึ่งแต่ละสถาบันต่างก็ประสบปัญหาความไม่เพียงพอของเครื่องมือและอุปกรณ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งน่าจะได้มีการศึกษาวิจัยให้ทราบถึงจำนวนตัวเลขในเชิงปริมาณ และนำเสนอปัจจัยอันเป็นอุปสรรคและข้อจำกัดของการฝึกปฏิบัติต่อไป

2. ขาดแคลนอาจารย์ผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการผลิตสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยเอกชน จนต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญภายนอกมาสอน แต่ข้อจำกัด คือ อาจารย์พิเศษไม่มีเวลาที่จะดูแลนักศึกษาได้อย่างใกล้ชิดเท่าที่ควร

3. สถานที่ฝึกงานมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนนักศึกษาที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ไม่สามารถรองรับต่อความต้องการฝึกงาน หรือหากรองรับได้ ผู้ควบคุมก็ไม่มีเวลาควบคุมดูแล หรือให้การฝึกฝนได้อย่างทั่วถึง ทำให้นักศึกษาไม่สามารถหาความชำนาญจากการฝึกงานได้อย่างเต็มที่

(ช) ทิศทางในอนาคตของการฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ของไทย

จากการขยายตัวของเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน ทำให้ความต้องการผู้มีความชำนาญเข้าไปประกอบวิชาชีพในตลาดสื่อสารมวลชนมากขึ้น จึงอาจสรุปได้ว่า นับวันความสำคัญของการฝึกอบรมจะยิ่งทวีขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจาก

1. การเปลี่ยนคุณสมบัติของผู้เรียน จากเดิมในระยะเริ่มแรกที่รับผู้มีประสบการณ์ด้านสื่อมาบ้างแล้วพอสมควรเข้ามาศึกษา เปลี่ยนมาเป็นรับนักเรียนซึ่งสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งไม่มีพื้นฐานความรู้ด้านนิเทศศาสตร์มาก่อน

2. การแข่งขันของธุรกิจสื่อสารมวลชน ซึ่งต้องการผู้ปฏิบัติงานพร้อมที่จะออกไปปฏิบัติงานได้ทันที ทำให้การฝึกอบรมจากการทำงาน (On-the job Training) ที่ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป เนื่องจากไม่เพียงพอและไม่ทันต่อความต้องการ

3. การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน ซึ่งนับวันจะทันสมัยยิ่งขึ้น สถาบันอุดมศึกษาจึงต้องพยายามเพิ่มพูนความสำคัญของการเรียนรู้เทคนิคเหล่านี้ เพื่อจะได้จัดการสอนให้ตรงและตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว

หมวดวิชาที่ว่าด้วยความรู้พื้นฐานกับความรู้เฉพาะด้านนิเทศศาสตร์

กลไกการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ประการหนึ่งที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้พิจารณาประกอบการศึกษา คือ การจัดหมวดวิชาความรู้พื้นฐาน และความรู้เฉพาะสาขานิเทศศาสตร์ในแต่ละสถาบัน โดย ทั้ง 2 หมวดวิชาดังกล่าว มีความสำคัญต่อการผลิตบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ให้มีความรู้ความชำนาญไปในด้านใดด้านหนึ่ง โดยหากในหลักสูตรเน้นความสำคัญของหมวดวิชาพื้นฐาน นักศึกษาก็จะมีความรู้ในแขนงต่างๆ อย่างกว้างขวาง แต่ไม่ชำนาญในด้านใดด้านหนึ่งอย่างลึกซึ้ง ในขณะที่หากหลักสูตรเน้นวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ ผู้เรียนก็จะมี ความชำนาญในด้านวิชาชีพสื่อสารมวลชน แต่อาจขาดความรู้รอบตัวจากศาสตร์แขนงอื่น

ประเด็นที่น่าสนใจศึกษา คือ แต่ละกลุ่มสถาบันการศึกษาให้ความสำคัญต่อหมวดวิชาต่าง ๆ มากหรือน้อยต่างกันเพียงใด ซึ่งข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์ในส่วนนี้จะสามารถนำไปสู่ความเข้าใจในทิศทางและแนวโน้มการศึกษานิเทศศาสตร์ของทั้ง 4 กลุ่มได้ต่อไป

(1) บทบาทและความสำคัญของหมวดวิชาพื้นฐานและวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์

การกำหนดความสำคัญของแต่ละหมวดวิชาในสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ นั้น มีบทบาทอย่างยิ่งใน 2 ลักษณะ คือ

1. การบ่งบอกถึงคุณลักษณะของนักศึกษานิเทศศาสตร์ในแต่ละสถาบันว่า ถูกหล่อหลอมให้เป็นผู้มีความรู้ทางสังคมอย่างกว้าง ๆ หรือเชี่ยวชาญด้านการใช้เทคโนโลยีสื่อสารมวลชน
2. เป็นปัจจัยทำนายทิศทางและแนวโน้มการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทย ว่า อนาคตนักนิเทศศาสตร์ไทยจะเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญไปในทิศทางใด

(2) ข้อคิดเห็นของนักวิชาการและผู้ประกอบการต่อความรู้ทั่วไปและความรู้เฉพาะด้าน

ในการจัดการศึกษาสาขานิเทศศาสตร์นี้ เป็นที่ถกเถียงกันมาเป็นเวลานานแล้วว่า ผู้เรียนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ทั่วไป โดยไม่จำเป็นต้องชำนาญทางด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ หรือควรเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เพื่อคุณภาพและประสิทธิภาพในการสื่อสารเรื่องราวเหล่านั้นไปยังมวลชนได้ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวต่างมีนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นและหาข้อมูลมาอ้างอิงสนับสนุนอย่างน่าสนใจ

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (2537 : 169) อดีตคณบดีคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แสดงความคิดเห็น หลักสูตรนิเทศศาสตร์ที่จัดขึ้นในมหาวิทยาลัย ปัจจุบันมักเน้นการฝึกอบรมให้นักศึกษาเป็นผู้มีความรู้ทั่วไปดี จนบางครั้งอาจอ่อนในเรื่องความรู้เฉพาะด้าน กล่าวคือ สอนให้นักศึกษาเป็น generalist มากกว่า specialist ข้อดีคือ ทำให้มีความ

กว้าง ยืดหยุ่นได้สูงตามเงื่อนไขด้านการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ แต่ข้อเสียก็ได้แก่ ทำให้ขาดความลึก ไม่แกร่งในด้านที่อาจเป็นความสำคัญด้านการทำงาน ภาพรวมที่เกิดขึ้นสำหรับนักนิเทศศาสตร์ไทยปัจจุบัน คือ การมีความรู้แบบสะเทินน้ำสะเทินบก คือสามารถปรับตัวเพื่อเรียนรู้งานใหม่ ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม

มานิตย์ บุญประเสริฐ คณบดีคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2534 : 72-73) แสดงความเห็นไว้ว่า ความรู้ในลักษณะพื้นฐานทั่วไปมีความสำคัญมากกว่า เนื่องจากความรู้พื้นฐานที่ดีจะนำไปสู่การรับความรู้ใหม่ ๆ หรือความรู้ในระดับลึกที่สูงขึ้น ในขณะที่สายทิพย์ สุกติพันธ์ ก็มีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเด็นปัญหาในสังคม เช่น ปัญหาการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่น้อยไปกว่าความรู้ด้านเทคนิคทางนิเทศศาสตร์ต่าง ๆ (สายทิพย์ สุกติพันธ์ , 2537 : 62)

อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต ให้ความเห็นไว้ว่า เนื่องด้วยวิชานิเทศศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ต้องพัฒนาตนเอง ดึงเอากิจกรรมทางการสื่อสารจากสาขาวิชาอื่น ๆ ออกมาอยู่ในสาขานิเทศศาสตร์ให้ได้รูปแบบและเนื้อหาการสื่อสาร การที่จะแยกออกมาได้นั้น นักนิเทศศาสตร์ต้องเข้าไปศึกษาทฤษฎีพื้นฐานของแต่ละสาขาวิชาตามแต่ที่ตนถนัด จนสามารถรู้ได้ว่า ส่วนใดของสาขาดังกล่าวเป็นเรื่องของการสื่อสาร แล้วจึงศึกษาเพื่อครองความเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการสื่อสารของสาขาวิชานั้น ๆ (อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต , 2537 : 116)

ในอีกแนวคิดหนึ่ง ยังมีนักนิเทศศาสตร์และสื่อมวลชนที่มองว่า สื่อมวลชนในปัจจุบันควรมีความรู้ความเชี่ยวชาญทางใดทางหนึ่งมากกว่า เช่น ชุ่มชื่น พูลสวัสดิ์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์อีคอนนิวส์ ได้วิจารณ์ว่า บัณฑิตนิเทศศาสตร์เมื่อออกไปประกอบอาชีพ สามารถทำได้ทุกอย่าง ยกเว้นเป็น “หมอ” (2534 : 57 - 61) พร้อมกับเสนอความเห็นไว้ว่า ควรจัดแบ่งการศึกษาให้ผู้เรียนมีความรู้เชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า เพื่อที่เมื่อออกไปประกอบอาชีพแล้วจะได้นำความรู้ไปใช้ในสายงานนั้น ๆ ได้เลย เช่น เป็นนักข่าวสายการเมือง หรือเศรษฐกิจ เป็นต้น พร้อมกับที่ กัณฑ์มา ธนะโสภณ (2530 : 38) มีความเห็นไว้ว่า การให้ความรู้พื้นฐานควรอยู่ในระดับมัธยม ขณะที่สถาบันอุดมศึกษาควรจัดการศึกษาเฉพาะด้านเพื่อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ

เกษม อัชฌาลัย นักนิเทศศาสตร์อาวุโสอีกท่านหนึ่งมองในลักษณะประเมินประนีประนอมว่า หากจัดการศึกษาโดยให้ความรู้แก่นักศึกษาอย่างกว้าง ๆ แล้ว ก็ควรเพิ่มความรู้เฉพาะด้านเข้าไปด้วย เนื่องจากโดยคุณสมบัติแล้วนักนิเทศศาสตร์จะมีคุณสมบัติที่เหนือกว่าและเป็นข้อได้เปรียบผู้ที่จบจากสาขาอื่นมาอยู่แล้วในด้านความรู้ความเข้าใจและการใช้ประโยชน์จากสื่อ แต่หากไม่สนใจความรู้ในสาขาอื่นก็อาจเสียเปรียบผู้สำเร็จสาขาอื่นมาได้ (เกษม อัชฌาลัย , 2525 : 101)

จากข้อคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวที่มีต่อการศึกษาระบบเน้นความรู้เฉพาะด้าน และเน้นความรู้ทั่วไปโดยกว้าง ๆ นี้ ทำให้เป็นที่น่าสนใจว่าในปัจจุบันแต่ละกลุ่มสถาบันให้ความสำคัญต่อลักษณะการศึกษานิเทศศาสตร์ไปในทิศทางใด มีความเหมาะสมเพียงใด โดยผู้วิจัยได้สำรวจรายวิชา

ในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2540 ของมหาวิทยาลัยต่างๆ ใน 2 หมวดวิชา อันได้แก่ หมวดความรู้พื้นฐานทั่วไป และหมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ โดยจะศึกษาเฉพาะรายวิชาบังคับในสาขาวิชานิเทศศาสตร์ ไม่ศึกษาในวิชาเฉพาะด้านในสาขาสื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ

(3) เปรียบเทียบความสำคัญระหว่าง 2 หมวดวิชาในหลักสูตรนิเทศศาสตร์

(3.1) สัดส่วนจำนวนหน่วยกิตของ 2 หมวดวิชาในสถาบันอุดมศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์

ตารางที่ 23

เปรียบเทียบหน่วยกิตในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไปและหมวดวิชาเฉพาะด้าน
ของกลุ่มมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

ประเภท	หมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป (หน่วยกิต)	หมวดวิชาเฉพาะด้าน (หน่วยกิต)
กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ		
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	46-49	42
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	30	42
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	36	24
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	60	63
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	39-45	30
ม. สุโขทัยธรรมมาธิราช	-	-
มหาวิทยาลัยนเรศวร	37	48
มหาวิทยาลัยบูรพา	60	65
กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน		
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	58	63
มหาวิทยาลัยรังสิต	36-48	45
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น	32	45
มหาวิทยาลัยเกริก	39	81
วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	39	42
มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต	30	37
มหาวิทยาลัยพายัพ	45	39
วิทยาลัยทองสุข	49	36
มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล	36	60
วิทยาลัยโยนก	39	48
มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย	60	42
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร	36	33
มหาวิทยาลัยสยาม	45	48
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	32	48
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย	45	51
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ	45	33
สถาบันราชภัฏ	40	70
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี	42	66

เมื่อพิจารณาจำนวนหน่วยกิตระหว่าง 2 หมวดวิชา ใน 4 กลุ่มสถาบันอุดมศึกษา พบว่า ในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป แต่ละกลุ่มสถาบันกำหนดจำนวนไว้ไม่แตกต่างกัน คือ อยู่ในระหว่าง 30-50 หน่วยกิต ยกเว้นมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ซึ่งกำหนดจำนวนหน่วยกิตสูงถึง 60 หน่วยกิต นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากรายชื่อวิชาที่จัดการสอน แต่ละมหาวิทยาลัยก็คล้ายคลึงกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการจัดรายวิชาพื้นฐานทั่วไปนั้น ทุกกลุ่มสถาบันกำหนดไว้ใกล้เคียงกัน ทั้งในด้านจำนวนและรายชื่อวิชา โดยส่วนหนึ่ง เป็นผลมาจากข้อบัญญัติในระเบียบของทบวงมหาวิทยาลัย

(3.2) หมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป

หมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป จัดขึ้นเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในหลายๆ ด้านเพื่อให้บัณฑิตออกไปพบกับสภาพความเป็นจริงในสังคม โดยวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้สำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรี คือ เพื่อให้บัณฑิตศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์มีความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อม อันสืบเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ตามเกณฑ์มาตรฐานของทบวงมหาวิทยาลัยนั้น กำหนดว่า ทุกหลักสูตรจะต้องจัดให้มีการศึกษาในวิชาพื้นฐานทั่วไปและหมวดวิชาเฉพาะด้าน โดยให้หมวดวิชาเฉพาะด้านมีจำนวนหน่วยกิตมากกว่าวิชาพื้นฐานทั่วไป อนึ่ง สามารถจัดกลุ่มวิชาพื้นฐานได้เป็น 4 กลุ่มหลัก คือ

1. กลุ่มภาษาและการสื่อสาร
2. กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์
3. กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์
4. กลุ่มคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

โดยประกอบด้วยรายวิชาดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 24

รายชื่อวิชาในหมวดวิชาพื้นฐานหลักสูตรนิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2540

กลุ่มภาษาและการสื่อสาร	กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์	กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	กลุ่มคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
<ul style="list-style-type: none"> - การอ่านเพื่อชีวิต - การเขียนเพื่อการสื่อสาร - การอ่านภาษาอังกฤษทั่วไป - ภาษาอังกฤษเฉพาะกิจ - ภาษาอังกฤษสำหรับนักนิเทศศาสตร์ - ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร - การอ่านเอาความ - การอ่านตีความ - ประโยคพื้นฐานและศัพท์ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน - ภาษาไทยธุรกิจ - ประโยคและคำศัพท์ทั่วไป - การเตรียมเพื่อพูดและเขียน 	<ul style="list-style-type: none"> - คุณธรรมกับชีวิต - มนุษย์สัมพันธ์ - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา - การเรียนในสถาบันอุดมศึกษา - สุนทรียะทางนาฏศิลป์ไทย - จิตวิทยาทั่วไป - สังคตินิยม - สุนทรียะทางทัศนศิลป์ - กิจกรรมพลศึกษาเพื่อคุณภาพชีวิต - อารยธรรมตะวันตก - อารยธรรมตะวันออก - อารยธรรมเปรียบเทียบ - การพัฒนาตนเองเพื่อการประกอบอาชีพ - ปรัชญาทั่วไป - มนุษย์กับศิลปะและดนตรี - สารนิเทศและการศึกษาค้นคว้า - มนุษย์กับวรรณกรรม - การใช้ห้องสมุด - ทรัพยากรมนุษย์กับการพัฒนา 	<ul style="list-style-type: none"> - มนุษย์กับสังคม - ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต - ภูมิศาสตร์ประเทศไทย - มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม - การเมืองการปกครองของไทย - ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์ - หลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ - การจัดการทรัพยากรมนุษย์ - กฎหมายเบื้องต้น- มนุษย์กับเศรษฐกิจ - การจัดการและองค์การ - เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น - จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาตนเอง - การเมือง เศรษฐกิจ สังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - วิทยาศาสตร์และสังคม - คณิตศาสตร์เบื้องต้น - มนุษย์กับวิทยาศาสตร์กายภาพ - วิทยาศาสตร์การกีฬา - วิทยาศาสตร์พัฒนาชีวิต - มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม - ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ - สถิติเบื้องต้น - สถิติเพื่อสังคมศาสตร์ - การประยุกต์ใช้คอมพิวเตอร์ - สถิติเพื่อการวิจัย - วิทยาการสารสนเทศ - พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ - วิธีการวิจัยเบื้องต้น - การออกแบบพัฒนาสื่อประสม - การออกแบบและพัฒนาซอฟต์แวร์ - การออกแบบและพัฒนาฐานข้อมูล - ระบบสารสนเทศ - ระบบสำนักงานอัตโนมัติ

ก. กลุ่มภาษาและการสื่อสาร

วัตถุประสงค์ของการสอนในกลุ่มนี้ คือ ให้นักศึกษานิเทศศาสตร์สามารถติดต่อสื่อความหมายกับผู้อื่นได้ดี ทั้งนี้ ในปัจจุบันความสำคัญของการใช้ภาษาเป็นที่ยอมรับกันมาก โดยเฉพาะภาษาต่างประเทศ มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มักกำหนดให้นักศึกษาเรียนภาษาอังกฤษอย่างน้อย 1 วิชา แต่สำหรับในบางมหาวิทยาลัยจะยกเว้นการเรียนภาษาต่างประเทศสำหรับผู้ที่ผ่านมาการทดสอบ เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีจะเป็นมหาวิทยาลัยเดียวที่กำหนดวิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับ โดยนักศึกษาจะต้องศึกษาวิชาภาษาอังกฤษให้ครบ 5 วิชา

ตารางที่ 25

การให้ความสำคัญกับวิชาภาษาอังกฤษในกลุ่มสถาบันต่าง ๆ
(หลักสูตรนิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2540)

กลุ่ม/ ความสำคัญ	มาก (12-15 หน่วยกิต)	ปานกลาง (6-9 หน่วยกิต)	น้อย (3 หน่วยกิต)
มหาวิทยาลัยของรัฐ	มหาวิทยาลัย รามคำแหง (12)	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (6)	มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ (3)
มหาวิทยาลัยเอกชน	วิทยาลัยทองสุข (15) มหาวิทยาลัย ธุรกิจบัณฑิต (12) มหาวิทยาลัย อีสเทิร์นเอเชีย (12) วิทยาลัยโยนก (12) มหาวิทยาลัยเกริก (12) มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (18)	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี มหานคร (6) มหาวิทยาลัยสยาม (9) มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล (9) วิทยาลัยภาคตะวันออก เฉิงเหมือ(9) มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต (6)	-
สถาบันราชภัฏ	-	จันทร์เกษม (6)	-
มหาวิทยาลัยในกำกับ ของรัฐ	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี สุรนารี(15)	-	-

จากตารางข้างต้น พบว่า กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนให้ความสนใจต่อการศึกษาระดับปริญญาตรีในสาขาภาษาอังกฤษในระดับปานกลางถึงมาก และจัดเป็นวิชาบังคับสำหรับนักศึกษาทุกคนโดยไม่มีข้อยกเว้น ในขณะที่กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะมีการทดสอบสำหรับนักศึกษาโดยผู้ที่ได้รับคะแนนในระดับสูงจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการใช้ภาษาต่างประเทศสำหรับการใช้งานสื่อสารมวลชน ซึ่งมหาวิทยาลัยเอกชนจะให้น้ำหนักมากกว่ามหาวิทยาลัยของรัฐและสถาบันราชภัฏ

ข. กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์

มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ให้นักศึกษามีเจตคติและซาบซึ้งในคุณค่าของสังคม ความดีงาม การดำรงตนให้มีคุณค่าต่อสังคม มีค่านิยมที่พึงปรารถนา มีคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบ ซาบซึ้งในศิลปะและสุนทรียภาพ เห็นคุณค่าและปฏิบัติตามวิถีชีวิตประชาธิปไตย มีทักษะการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา ทั้งด้านการค้นคว้าด้วยตนเอง การคิดอย่างมีเหตุผล และสามารถวิเคราะห์ปัญหาได้

จากการพิจารณารายวิชาในกลุ่มมนุษยศาสตร์ที่เปิดสอนในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ จะเป็นวิชาเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นทางด้านมนุษยศาสตร์ เช่น ตรีทวิทยาทั่วไป ปรัชญาทั่วไป จิตวิทยาทั่วไป อารยธรรม แต่ปรากฏว่าขาดรายวิชาที่เกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อสารมวลชนกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ และการนำศาสตร์เหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน ทำให้ผู้ศึกษาขาดมิติแห่งการสัมผัสความจริง รวมถึงรายวิชาที่เกี่ยวกับจริยธรรมซึ่งน่าจะเป็นวิชาที่สำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของบัณฑิตนิเทศศาสตร์ก็มีเพียง 2 วิชาคือ จริยธรรมกับชีวิต และคุณธรรมกับชีวิต

ค. กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์

วัตถุประสงค์สำคัญของรายวิชาในกลุ่มนี้ คือ ให้นักศึกษามีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม และพัฒนาการใหม่ ๆ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประเพณี การเมือง การปกครองไทย ความรู้ความเข้าใจต่อเพื่อนร่วมสังคม ทั้งนี้ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ โดยเป็นการศึกษาเพื่อนำความรู้ศาสตร์สาขาต่างๆ มาเชื่อมโยงกับความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ต่อกันได้

เมื่อพิจารณาจากรายชื่อวิชาในกลุ่มสังคมศาสตร์ดังที่ได้นำเสนอในตารางที่ 20 พบว่า เป็นการศึกษาความรู้ขั้นพื้นฐานของศาสตร์แขนงต่างๆ เช่น กฎหมายเบื้องต้น เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น การจัดการและองค์การ เมื่อดูจากชื่อแต่ละวิชาจะมีลักษณะเป็นอิสระจากกัน เป็นการปูพื้นฐานทั่วไป ไม่มีรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับศาสตร์แขนงอื่น หรือกับการศึกษานิเทศศาสตร์ เช่น การสื่อสารมวลชนกับสถานการณ์ปัจจุบัน สังคมนิยมกับอารยธรรม เป็นต้น

ง. กลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

เป็นการปูพื้นฐานความรู้ด้านเทคนิควิธีการเชิงปฏิบัติ ผสมกับความรู้ด้านคอมพิวเตอร์และสถิติ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาระดับสูงขึ้นไป โดยเฉพาะด้านคณิตศาสตร์และการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านนิเทศศาสตร์

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการศึกษากลุ่มวิชาดังกล่าวคือ นักศึกษานิเทศศาสตร์ขาดความรู้พื้นฐานทางสถิติและการวิจัย เนื่องจากส่วนใหญ่ผู้ผ่านการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในคณะนิเทศศาสตร์ทุกสถาบัน มักกำหนดคุณสมบัติว่า สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายในสายศิลป์-คำนวณ หรือศิลป์-ภาษา ซึ่งไม่ได้ผ่านการศึกษาวิชาคณิตศาสตร์และสถิติ หรือเรียนเพียง 1 หรือ 2 วิชา นำไปสู่ข้อจำกัดคือ นักศึกษานิเทศศาสตร์ทำวิจัยไม่เป็น โดยเฉพาะการวิจัยเชิงปริมาณซึ่งต้องอาศัยความรู้พื้นฐานด้านสถิติและคอมพิวเตอร์พอสมควร และขาดความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษานิเทศศาสตร์กับพัฒนาการด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้ไม่สามารถประยุกต์เทคโนโลยีไปใช้งานได้จริงเมื่อต้องลงมือปฏิบัติหรือฝึกฝน

(3.3) หมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์

สำหรับหมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ที่นำเสนอในที่นี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเฉพาะรายวิชาแกนด้านนิเทศศาสตร์ที่จัดเป็นวิชาบังคับที่นักศึกษาทุกคนและทุกสถาบันต้องเรียนก่อนจะศึกษาในวิชาเฉพาะสาขาในลำดับสูงต่อไป เมื่อพิจารณาข้อมูลตัวเลขที่แสดงในตาราง แต่ละกลุ่มวิชาอาจมีความแตกต่างกันเล็กน้อยในแง่จำนวน กล่าวคือ กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนจะให้ความสำคัญต่อวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์มากกว่ากลุ่มสถาบันอื่น ในขณะที่มหาวิทยาลัยของรัฐจะให้ความสำคัญต่อวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์น้อยที่สุด

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาเพียงจำนวนของรายวิชาที่เปิดสอนไม่เพียงพอที่จะบ่งชี้ได้ว่า ลักษณะการจัดหมวดหมู่วิชาดังกล่าวเหมาะสมหรือไม่เพียงไร ดังนั้น เพื่อศึกษาให้เห็นถึงแนวทางการสอนและจุดเด่นของแต่ละสถาบัน รวมถึงวิเคราะห์สถานภาพของการจัดการสอนวิชาเฉพาะด้าน ซึ่งจะทำให้สามารถตอบคำถามด้านความเหมาะสม ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพได้โดยผู้วิจัยจำแนกรายวิชาด้านนิเทศศาสตร์ที่เปิดสอนเป็น 3 กลุ่มวิชา ได้แก่

- ก. กลุ่มวิชาที่ว่าด้วยเนื้อหา
- ข. กลุ่มวิชาเทคนิคการนำเสนอ
- ค. กลุ่มวิชาเทคโนโลยีการตลาด

โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบรายวิชาทั้ง 4 กลุ่มสถาบันอุดมศึกษา ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 26

รายวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ ในสถาบันอุดมศึกษา 4 กลุ่มที่สอนด้านนิเทศศาสตร์

กลุ่มวิชา/ กลุ่มสถาบัน	มหาวิทยาลัยรัฐ (จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	มหาวิทยาลัยเอกชน (มหาวิทยาลัยธุรกิจ บัณฑิตย)	สถาบันราชภัฏ	มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีสุรนารี
กลุ่มวิชา เนื้อหา	<ul style="list-style-type: none"> - นิเทศศาสตร์เบื้องต้น - ทักษะการปริวรรต - ภาษาเพื่อการสื่อสาร - จริยธรรมสื่อสารมวลชน - การประชาสัมพันธ์เบื้องต้น - การโฆษณาเบื้องต้น - ภาษาอังกฤษสำหรับสาขาวิชา - ภาษาอังกฤษสื่อสาร - การแปลสำหรับคณะนิเทศศาสตร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - หลักและทฤษฎีนิเทศศาสตร์ - การสื่อสารมวลชนเบื้องต้น - หลักการประชาสัมพันธ์ - หลักการโฆษณา - กฎหมายและจริยธรรมสื่อสารมวลชน - สถิติและการวิจัยทางนิเทศศาสตร์ - ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร - ข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถิติเพื่อการวิจัย - นิเทศศาสตร์ - หลักและทฤษฎีการสื่อสาร - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายสื่อสารมวลชน - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสิ่งพิมพ์ - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ - ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์ - หลักการโฆษณา 	<ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายและจริยธรรมสื่อสารมวลชน - การสื่อสารระหว่างบุคคลและกลุ่ม - การสื่อสารมวลชน - การสื่อสารทางไกลและเครือข่าย - การสื่อสารข้อมูลและโทรทัศน์

กลุ่มวิชา/ กลุ่มสถาบัน	มหาวิทยาลัยรัฐ (จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	มหาวิทยาลัย เอกชน (มหาวิทยาลัย ธุรกิจบัณฑิต)	สถาบันราชภัฏ	มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีสุรนารี
กลุ่มวิชา เทคนิคการนำ เสนอ	-การสื่อข่าวและ เขียนข่าวเบื้องต้น -หลักและการ ปฏิบัติทาง วาทนิเทศ	-วาทนิเทศเบื้องต้น -หลักการเขียนข่าว -นิเทศทัศน์	-ทักษะพัฒนาเพื่อ การสื่อสารภาษา อังกฤษ -การเขียนภาษา อังกฤษเฉพาะกิจ -ศิลปะการใช้ภาษา เพื่อวิชาชีพ	-หลักการออกแบบ และการสร้างสาร -การเขียนบทวิทยุ โทรทัศน์และ ภาพยนตร์
กลุ่มวิชา เทคโนโลยีและ การตลาด	-ภาพถ่ายเพื่อ การสื่อสาร	-ความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับธุรกิจ -เศรษฐศาสตร์ เบื้องต้น -หลักการตลาด -คอมพิวเตอร์เพื่อ การสื่อสาร	*จะจัดอยู่ในกลุ่ม วิทยาการจัดการ อันประกอบด้วย -องค์การและ การจัดการ -ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับการ ประกอบธุรกิจ -การจัดการธุรกิจ ด้วยคอมพิวเตอร์ -เศรษฐศาสตร์ ทั่วไป -การสื่อสารทางการ ตลาด -จิตวิทยาธุรกิจ	-เทคโนโลยีใน การสื่อสาร -สังคมและ ประเทศไทย -เทคโนโลยี การผลิตสื่อ -การบริหารองค์กร สื่อมวลชน

กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ

จากข้อมูลที่นำเสนอตารางที่ 25 ทั้ง 4 กลุ่มให้ความสำคัญต่อรายวิชาเกี่ยวกับเนื้อหาสื่ออันเป็นการศึกษาด้านทฤษฎีที่จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาสื่อในระดับสูงขึ้นไป โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยของรัฐซึ่งเน้นการศึกษาในเชิงวิชาการเป็นสำคัญ ยกเว้นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีจะไม่มีรายวิชาเกี่ยวกับหลักการเบื้องต้นของสื่อมวลชนประเภทต่างๆ แต่เป็นการศึกษาด้านการสื่อสารนับแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล กระทั่งถึงการสื่อสารเครือข่าย อันแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการสื่อสาร

กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน

กลุ่มมหาวิทยาลัยของเอกชน บรรจुरายวิชาเทคโนโลยีและการตลาด โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับธุรกิจไว้ในหมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ แสดงถึงการเล็งเห็นความสำคัญของนิเทศศาสตร์ในเชิงธุรกิจ ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาของกลุ่มนี้ที่ผลิตบัณฑิตตอบสนองต่อความต้องการด้านแรงงานของตลาด

สถาบันราชภัฏ

สถาบันราชภัฏจะจัดรายวิชาเกี่ยวกับเนื้อหาที่คล้ายคลึงกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ก็ให้ความสำคัญต่อการศึกษารุทกกิจเช่นกัน โดยได้บรรจุไว้ในกลุ่มวิทยาการจัดการ ซึ่งจัดเป็นกลุ่มวิชาย่อยของหมวดวิชาเฉพาะด้านของนิเทศศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

แม้จะได้จัดให้มีการศึกษารายวิชาศึกษาทั่วไป แต่มีรูปแบบต่างไปจาก 3 กลุ่มแรก การจัดหมวดหมู่แบบใหม่ดังกล่าวของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีแสดงถึงความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนความรู้พื้นฐานให้โน้มเข้ามาสัมพันธ์กับการศึกษานิเทศศาสตร์มากยิ่งขึ้น โดยมีได้แยกศึกษาศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งเป็นเอกเทศหรือเฉพาะเจาะจงเหมือน 3 กลุ่มสถาบันข้างต้น

(4) บทสรุปของรายวิชาพื้นฐานทั่วไปและความรู้เฉพาะด้านนิเทศศาสตร์

เมื่อพิจารณารายวิชาทั้ง 2 กลุ่มดังกล่าว ในแต่ละกลุ่มสถาบันการศึกษาต่างให้ความสำคัญไม่แตกต่างกันนัก ส่วนจำนวนวิชาที่จัดสอนในแต่ละกลุ่มก็ใกล้เคียงกัน แต่ประเด็นที่ควรให้ความสนใจศึกษาคือ ลักษณะของรายวิชาที่เปิดสอนในแต่ละหมวด ซึ่งในสถาบันการศึกษาแต่ละกลุ่มต่างก็มีความแตกต่างกันไปตามปรัชญาการสอนด้านนิเทศศาสตร์ที่บัญญัติไว้

สำหรับรายวิชาพื้นฐานทั่วไปพบว่า ในทุกกลุ่มสถาบันการศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ต่างมีรายวิชาที่คล้ายคลึงกัน และจัดการศึกษาในปีที่ 1 ก่อนจะศึกษาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์และการศึกษาเฉพาะสาขา ปัญหาที่พบประการหนึ่งสำหรับรายวิชาพื้นฐาน คือ วิชาดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานทั่วไปที่ศึกษาในแขนงนั้นโดยกว้าง ๆ สำหรับนักศึกษาทุกคน เช่น สังคมวิทยาทั่วไป หลักเศรษฐศาสตร์ มิใช่สำหรับนักศึกษานิเทศศาสตร์ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเงื่อนไข หรือข้อกำหนดจากทบวงมหาวิทยาลัย ดังที่ราชันย์ อุเซ็น (2538 : 23) ได้กล่าวถึงปัญหาของวิชาพื้นฐานทั่วไปไว้ว่า

...วิชาสถิติ แทนที่จะไปเน้นสถิติเพื่อเอามาใช้ในสาขานี้ได้

ก็ไปเป็นสถิติเพื่อสังคมศาสตร์....

...วิชาพื้นฐาน เราพยายามดึงเข้ามาให้เกี่ยวข้องกับ การสื่อสาร

อย่างปรัชญาวิทยาเพื่อการสื่อสาร จิตวิทยาการสื่อสาร เพื่อจะ

ให้มันมาเข้ากับทางนิเทศศาสตร์ได้โดยตรง แต่พอระบุลักษณะ

รายวิชาลงไปเป็นหลักสูตร บางทีทบวงคัดค้าน ทบวงบอกว่าไม่ได้

ปรัชญาก็ต้องเป็นปรัชญา สอนจิตวิทยาก็ต้องเป็นจิตวิทยา

ดึงเข้ามาหาการสื่อสารไม่ได้...

นอกจากนั้น เมื่อนักศึกษาผ่านการศึกษาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปแล้ว ก็ได้ได้นำความรู้ที่ศึกษาไปแล้วมาประยุกต์ใช้ศึกษาร่วมกับการศึกษาด้านสื่อสารมวลชน อนึ่ง แม้ว่าผู้วิจัยจะเห็นด้วยต่อแนวทางในการจัดโครงสร้างการเรียนการสอนเป็นหมวดวิชาดังกล่าว เนื่องจากการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ต้องมีลักษณะสัมพันธ์กับศาสตร์แขนงอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การศึกษาวิชา

พื้นฐานทั่วไปจึงยังเป็นหมวดวิชาที่สำคัญ หากแต่ควรได้ปรับเปลี่ยนแนวทางไปจากที่เคยดำเนินการมา ซึ่งแนวทางที่น่าจะเป็นไปคือ การจัดการศึกษาทั้งหมดวิชาพื้นฐานทั่วไปควบคู่กับวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ เพื่อให้นักศึกษาสามารถใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ของ 2 หมวดวิชาดังกล่าวได้

(5) แนวทางการปรับรายวิชาในหมวดวิชาพื้นฐานและวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์

เมื่อศึกษาในรายละเอียดของกลุ่มวิชาต่างๆ ที่จัดอยู่ในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป จะมีรายวิชาในแต่ละกลุ่มที่นักศึกษาต้องเรียนจำนวน 4-5 รายวิชา ซึ่งอาจจะเหมาะสมสำหรับการให้ความรู้เป็นการปูพื้นฐานโดยกว้าง แต่ในบางรายวิชาซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาเฉพาะด้าน ควรได้เพิ่มสัดส่วนให้มากขึ้น เช่น วิชาภาษาอังกฤษ, สถิติ และคอมพิวเตอร์ รายวิชาเหล่านี้ควรได้รับการปรับเพิ่มจำนวนให้เพิ่มขึ้น ในขณะที่ลดสัดส่วนของวิชาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือศิลปศาสตร์ลง โดยศึกษาในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์แขนงต่างๆ แทน เช่น อาจปรับรายวิชาในกลุ่มวิชาพื้นฐานทั่วไปในสัดส่วนดังนี้คือ กลุ่มวิชาภาษาและการสื่อสาร : มนุษยศาสตร์ : สังคมศาสตร์ : คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ = 2 : 1 : 1 : 2 ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อรายวิชาที่เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในระดับสูงขึ้นไป

บทบาทของแรงผลักดันของสถาบันวิชาชีพสื่อสารมวลชนกับการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์

1) สมาคมวิชาชีพนิเทศศาสตร์ของต่างประเทศ

นับตั้งแต่สื่อมวลชนสมัยใหม่ได้อุบัติขึ้นมาในโลก สื่อมวลชนแขนงต่างๆ ได้พัฒนาระดับความเป็นสถาบัน (Level of Institutionalization) เพื่อคงไว้ซึ่งเสถียรภาพและเสรีภาพในการดำเนินงานให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม การพัฒนาองค์กรสื่อมวลชนได้ดำเนินเรื่อยมาจนสื่อมวลชนสามารถพบพันธกิจที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของสถาบันได้ และมีการถ่ายทอดพันธกิจดังกล่าว จนมีการเปิดสอนวิชาการสื่อสารมวลชนในระดับอุดมศึกษา มีการจัดตั้งสมาคมวิชาชีพ และร่างจรรยาบรรณเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ทำให้ความเป็นวิชาชีพของสื่อมวลชนเป็นที่กระจางชัดและเป็นที่ยอมรับในสังคม

ในต่างประเทศ สมาคมวิชาการและวิชาชีพจะมีบทบาทสูงเป็นอย่างมากในการผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวในการศึกษาด้านการสื่อสารมวลชน เช่น

- สมาคมสถาบันการศึกษาสื่อสารมวลชนของสหรัฐอเมริกา (Association American School and Department of Journalism- AASDJ) จัดตั้งขึ้นเพื่อกำหนดกฎระเบียบ และวางมาตรฐานการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนในสหรัฐ (Gunter Reus and Lee B.Becker, 1993) โดยได้รับความร่วมมือจากสมาคมนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ในสหรัฐด้วย

- สมาคมการประชาสัมพันธ์แห่งสหรัฐอเมริกา (Public Relations Society of America - PRSA) ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของผู้ประกอบวิชาชีพการประชาสัมพันธ์ ในการพัฒนางาน ดูแลสิทธิประโยชน์และสร้างความร่วมมือในแวดวงวิชาชีพประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการพัฒนาศาสตร์ด้าน

ประชาสัมพันธน์ โดยให้การสนับสนุนต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการด้านการศึกษาวิชาการประชาสัมพันธน์ของสหรัฐอเมริกา (CPRE) ด้วย (วิรัช ลภีรัตนกุล, 2529:41)

- The Center for Journalism Studies at the University of Wales เป็นการรวมตัวของสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของประเทศอังกฤษ

- เครือข่าย Gutenberg เป็นระบบเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ 7 แห่งในยุโรปเพื่อพัฒนาการศึกษานิเทศศาสตร์ และแลกเปลี่ยนความรู้ วัฒนธรรม การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ภายใต้การดูแลของสมาคมฝึกอบรมด้านวารสารศาสตร์แห่งยุโรป (European Journalism Training Association – EJTA)

การก่อตั้งเครือข่าย Gutenberg ดำเนินการโดยได้รับการสนับสนุนจากประชาคมยุโรป (EC) โดยวางวัตถุประสงค์ไว้ว่า (Gunter Reus and Becher, 1990)

1. เพื่อให้ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อสารมวลชนตระหนักในความรับผิดชอบของตนเอง
2. เพื่อให้สมาชิกมีความรู้ และเข้าใจเรื่องราวโดยเฉพาะด้านการสื่อสารมวลชนของประเทศเพื่อนบ้าน
3. เพื่อแสวงหาความเข้าใจร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิกทั้งประเด็นทางสังคมทั่วไป และเอกลักษณ์ของแต่ละประเทศ

ในปีแรกที่ก่อตั้ง คือ เมื่อ ค.ศ.1990 เครือข่าย Gutenberg มีสมาชิก 22 ประเทศ จากนั้นเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วเป็น 32 แห่งในปี ค.ศ.1991 และ 38 แห่ง ในปี ค.ศ.1992

- National Council for the training of Journalists (NCTJ) ในสหรัฐอเมริกา ตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1955 ด้วยความร่วมมือของบริษัทผู้ผลิตหนังสือพิมพ์ส่วนภูมิภาคในการให้การศึกษอบรมแก่นักข่าวรุ่นใหม่ซึ่งเพิ่งสำเร็จการศึกษา ยังขาดประสบการณ์ด้านข่าว หรือมีประสบการณ์เพียง 1-2 ปี มารับการฝึกอบรมด้านการคัดเลือกข่าวและนำเสนอข่าว โดยการจัดฝึกฝนอบรมดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังคุณสมบัติของนักนิเทศศาสตร์ดังต่อไปนี้ (Oliver Boyd Barrett, 1970 : 184)

1. ทักษะในการฝึกปฏิบัติงานควบคู่ความรู้พื้นฐานทั่วไป เพื่อสร้างความสามารถทางวิชาชีพ
2. โอกาสในการเข้าถึงและแสวงหาความรู้เชิงทฤษฎีและปฏิบัติ
3. ความตระหนัก และสำนึกในจรรยาบรรณวิชาชีพนิเทศศาสตร์
4. การยกระดับมาตรฐานการปฏิบัติงานจนเป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก

2) สมาคมวิชาชีพด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

(2.1) การรวมตัวของผู้ประกอบการสื่อสารมวลชน

สำหรับในประเทศไทย สมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อสารมวลชน เริ่มเข้ามาแสดงบทบาทต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาวิชาชีพสื่อสารมวลชนในลักษณะของความเป็นศาสตร์ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ต้องการบุคลากรมืออาชีพที่

ผ่านการฝึกฝนมาแล้วเข้าสู่อาชีพสื่อ ดังเช่น ที่ปราโมทย์ ฝ่ายอุประ นายกสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงการมองเห็นความสำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์ ไว้ว่า

“...ที่เราได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาบุคลากรและวิชาชีพ เพราะเราถือว่า นักข่าวคือประตูด่านแรกก่อนข่าวสารจะออกไปสู่การรับรู้ของประชาชน จึงถือได้ว่า นักข่าวมีบทบาทสำคัญยิ่งที่จะทำให้หนังสือพิมพ์เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เพราะฉะนั้น หนังสือพิมพ์จึงต้องมีนักข่าวที่มีคุณภาพ มีพื้นฐานการศึกษาดี มีจิตสำนึก และวิญญานของการเป็นนักข่าว...”

(ปราโมทย์ ฝ่ายอุประ, 2537 : 23)

การรวมตัวเป็นสมาคมทางด้านผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อสารมวลชน สาขาวิชาชีพมีความก้าวหน้าในการรวมกลุ่มเป็นรูปธรรมมากที่สุด คือ สิ่งพิมพ์ โดยมีการก่อตั้งสมาคมนักหนังสือพิมพ์ใน พ.ศ.2484 ซึ่งนับได้ว่า เป็นการรวมกลุ่มครั้งแรกของผู้ประกอบวิชาชีพด้านการสื่อสารมวลชน (สมควร กวียะ, 2533 : 782)

ลักษณะการรวมตัวกันเป็นสมาคมนักสื่อสารมวลชน เท่าที่ปรากฏและมีบทบาทเด่นชัดมักเป็นสมาคม หรือสถาบันวิชาชีพที่รวมกลุ่มนักนิเทศศาสตร์ เพื่อดูแลและรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกมากกว่า เช่น ในธุรกิจโฆษณา มีการก่อตั้งสมาคมโฆษณาธุรกิจแห่งประเทศไทย โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคลในอาชีพโฆษณาได้มารวมตัว ทำความเข้าใจ แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งการให้ประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้อยู่ในอาชีพนี้ และเป็นแกนกลางช่วยประสานงานระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแวดวงโฆษณา หรือจากนโยบายในการดำเนินงานของสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย ซึ่งกำหนดไว้เป็นแนวทาง 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาบุคลากรให้เป็นที่ยอมรับของสังคม
2. เพิ่มการประสานงานและความร่วมมือระหว่างสมาชิกทุกวัย
3. พัฒนาสมาคมให้เป็นสถาบันหลักในสังคมและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง

(วันนักข่าว 5 มีนาคม 2537 สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2527 : 25)

สาเหตุที่อิทธิพลของสมาคมผู้ประกอบการวิชาชีพยังไม่สามารถชี้นำการศึกษานิเทศศาสตร์ของไทย อาจเนื่องมาจากลักษณะการบริหารจัดการของสมาคมและองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งยังคงกระจัดกระจายอยู่ ยังไม่ได้รับการยอมรับในแวดวงเดียวกันอย่างทั่วถึง และไม่มียุทธศาสตร์ในการดูแลตรวจสอบการใช้เสรีภาพของสื่อมวลชนด้วยกันมากนัก (สายทิพย์ สุกดิพันธ์, 2537 : 61)

อย่างไรก็ตาม แม้จะกล่าวไม่ได้ว่าสมาคมวิชาชีพมีบทบาทอย่างเด่นชัดในการกำหนด หรือสามารถชี้นำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน แต่ก็มียุทธศาสตร์ทางอ้อมที่จะเป็นกลไกกระตุ้นให้สถาบันการศึกษานิเทศศาสตร์แต่ละกลุ่มตื่นตัวในการฝึกฝนนักศึกษา โดยปรับเนื้อหาและรายวิชาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ประกอบการและตลาดแรงงานต่อไป

(2.2) การรวมตัวของนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์

ในประเทศไทย ไม่มีองค์กรที่ดูแลด้านการศึกษาในนิเทศศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันแต่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย คือ การรวมตัวของอาจารย์ผู้สอนด้านนิเทศศาสตร์ซึ่งจัดตั้งเป็นสถาบันนักวิชาการสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (ส.ส.ม.ท.) หรือ The Council of Mass Communications Faculty Members of Thailand (MCMT) อันเป็นความพยายามพัฒนาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ให้มีความเข้มแข็ง โดยมีการรวมตัวของสถาบันที่เปิดสอนสาขาในนิเทศศาสตร์ในชั้นหลักสูตรวิชาเอก จัดตั้งเป็นสถาบันนักวิชาการสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (The Council of Mass Communications Faculty Members of Thailand (MCMT)) ใช้ชื่อย่อว่า ส.ส.ม.ท.

จุดกำเนิดของการรวมตัวดังกล่าวมาจากนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน 19 สถาบัน ทั้งจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งวางแนวทางร่วมกันที่จะส่งเสริมความร่วมมือ การแลกเปลี่ยน พัฒนาการด้านการศึกษา วิชาชีพ และจรรยาบรรณ รวมทั้งส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ และพัฒนากฎหมายสื่อสารมวลชน โดยคณะนักวิชาการได้ร่วมกันลงนามให้สัตยาบันจัดตั้งสถาบันนักวิชาการสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทยขึ้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 ณ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ดูรายละเอียดได้ในภาคผนวก ก)

กำเนิดของ สสมท. เริ่มภายหลังเหตุการณ์ไม่สงบในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นช่วงที่สื่อมวลชนได้รับการวิจารณ์เป็นอย่างมากในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งตกอยู่ภายใต้การครอบงำของรัฐบาล ปกปิดการนำเสนอข้อเท็จจริงสู่ประชาชนโดยเฉพาะสื่อวิทยุและโทรทัศน์ จากวิกฤตการณ์สื่อสารมวลชนดังกล่าว กลุ่มนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่สอนด้านสื่อสารมวลชน นิเทศศาสตร์ และวารสารศาสตร์ ทั้งมหาวิทยาลัยของรัฐ และเอกชนในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยจำนวน 48 คน ได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิเสรีภาพในการทำงานและจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพ จึงได้รวมตัวและทำตามตกลงร่วมกันลงนามให้สัตยาบัน จัดตั้งสถาบันนักวิชาการสื่อสารมวลชน โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. ส่งเสริมความร่วมมือ การแลกเปลี่ยน พัฒนาด้านการศึกษาวิชาชีพ และจรรยาบรรณสื่อสารมวลชน
2. ส่งเสริมสิทธิ และเสรีภาพ รวมทั้งพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารมวลชน ตลอดจนจนแสวงหาและการรับรู้ข่าวสารของประชาชน
3. ส่งเสริมการศึกษา วิจัยและเสนอแนะนโยบายสื่อสารมวลชน เพื่อประโยชน์ต่อสาธารณชน

สำหรับผู้มีบทบาทในการร่วมกันก่อตั้ง ส.ส.ม.ท. ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ดรุณี หิรัญรักษ์ คณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมี รองศาสตราจารย์ อรุณีประภา หอมเศรษฐี เป็นเลขาธิการในวาระแรก (พ.ศ.2535) (ดูรายละเอียดการดำเนินการ และข้อกำหนดของ ส.ส.ม.ท. ได้ในภาคผนวก)

อย่างไรก็ตาม บทบาทของ ส.ส.ม.ท.ที่มีต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทยก็ยังไม่ชัดเจน ถึงกับที่จะกล่าวได้ว่ากำหนดทิศทางของศาสตร์แขนงนี้ได้ แต่มีบทบาทการกระตุ้น และส่งเสริมการ ศึกษาวิจัยทางนิเทศศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ เนื่องจากข้อจำกัดบางประการของสภายเอง ซึ่งไม่มี สำนักงานประจำที่ถาวร จะย้ายศูนย์ดำเนินการไปตามสถาบันต้นสังกัดของประธาน หรือเลขาธิการ อีกทั้งสมาชิกก็ไม่มี การพบปะหารือกันอย่างสม่ำเสมอ แต่จะรวมตัวกันเป็นครั้งคราวเมื่อว่างจากภารกิจประจำ (สัมภาษณ์ ธาริณี รอดสน เลขาธิการส.ส.ม.ท.ประจำปีพ.ศ.2541 , 28 ตุลาคม 2541) แต่หากนักวิชาการผู้เกี่ยวข้องตระหนักต่อปัญหาและวางมาตรการดำเนินกิจกรรมและการบริหารงาน ให้เข้มแข็งขึ้น รวมทั้งเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ออกสู่สาธารณชนมากขึ้น น่าจะเป็นกลไกสำคัญที่จะมี บทบาทต่อการพัฒนาสาขาวิชานิเทศศาสตร์ได้มาก